

Seppo Kärpänen

Esivaltia, pappi ja paikallisyhteisö

Perniön kirkkoherrat Perniön pitäjäyhteisössä 1645-1700

Suomen historian pro gradu

Jyväskylän yliopisto

Historian laitos 2000

**JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA
HISTORIAN LAITOS**

Tekijä Seppo Kärpänen	
Työn nimi Esivalta, pappi ja pitäjäyhteisö: Kirkkoherrat Perniön paikallisyhteisössä 1645 -1700	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji pro gradu
Aika syyskuu 2000	Sivumäärä 114
Tiivistelmä - abstract <p>Työssä tarkastellaan Perniön kirkkoherroja Perniön pitäjäyhteisössä 1600-luvun lopulla. Tutkimuksen lähteet koostuvat Halikon kihlakunnan tuomiokirjoista. Niiden lisäksi on käytetty piispa- ja rovastintarkastusten pöytäkirjoja. Lähtökohtana oli selvittää kirkkoherran asema pitäjäyhteisön, esivallan ja kirkon ristipaineessa. Lisäksi mielenkiinnon kohteena olivat kirkkoherran tausta, toiminta ja toiminnan tulokset. Niiden kautta olen selvittänyt kirkkoherran vaikutusta pitäjäyhteisön mentaliteetteihin ja selviteltyt hänen sosiaalisia suhteitaan. Aikaväli on pitkä, jotta kirkkoherran todellinen asema saadaan näkyviin persoonallisten piirteiden takaa.</p> <p>Kirkkoherran asemassa on nähtävissä selvä muutos vuosisadan puolivälin jälkeen. Viran haltijalta alettiin vaatia koulutusta ja niinpä neljästä ajanjaksolla toimineesta kolmella jälkimmäisellä oli maisterin tutkinto. Perniön sijainti oli erinomainen, rannikko ja Turun läheisyys toivat paikkakunnalle päteviä viranhakijoita. Pätevyys näkyi myös suhteessa pitäjän asioihin. Tarkastelujakson ensimmäisen kirkkoherran aikana oli seurakunnassa muutaman mahtiaatelisten välille kehkeytnyt riitaa ja vahvan kirkkoherran puuttuessa riitaisuuden levittäytyivät niin pahoiksi, että konsistorin oli puututtava pitäjän tilanteeseen rajuuilla toimilla. Pitäjän sosiaalisissa oloissa tapahtui selvä muutos uuden kirkkoherran astuessa kuvaan. Kirkkoherra otti oman asemansa pitäjän valvojana ja hengellisenä johtajana.</p> <p>Kirkkoherra alkoi käyttää talonpoikien kollektiivisuutta ja maineen merkitystä iskostaessaan kolmisäätyopin periaatteita. Kollektiivisuutta korostettiin synnintekijöiden kohdalla ja ikivanhoihin maineen ja kunnian käsitteisiin lisättiin puhdasoppisuuden ajan hyveitä. Kirkolliset toimitukset, kuten kaste, ehtoollinen ja avioliitto nostivat merkitystään kansan parissa. Samoin katekismuksen osaamisesta tuli hyve, joka kuului oleellisena osana yksilön ja yhteisön maineeseen. Kirkkoherra valvoi, että yhteisön jäsenet todella omaksuivat katekismuksen huoneentaulun opit. Tukenaan hänellä oli paitsi kirkon myös maallisen esivallan tuki, langetettiinhan siveettömyysrikoksista kirkkorangaistuksia juuri maallisessa tuomioistuimessa.</p> <p>Kirkkoherra nousi siis 1600-luvun lopulla kansanmiehestä merkittävään pitäjän valvojan ja kirkkokuria käyttävän isähahmon asemaan. Kolmisäätyopin ajatukset, patriarkalisuus, hierarkia ja staattisuus ruumiillistuivat siten kirkkoherrassa.</p>	
Asiasanat kirkkoherrat, Perniö, kontrolli, 1600-luku, puhdasoppisuus, yhteisö, mentaliteetit	
Säilytyspaikka	

Sisälllys

1. Johdanto.....	6
1.1 Aihe ja aikaisempi tutkimus.....	6
1.2 Teoriat ja tutkimusmenetelmät.....	10
1.3 Tutkimuskysymykset ja aikarajaus.....	17
1.4 Lähteet.....	19
2. Puhdasoppisuuden aika ja kolmisäätyopin maailma.....	25
2.1 Mentaliteetit 1600-luvulla.....	25
2.2 Puhdasoppisuuden aika.....	28
2.2.1 Kolmisäätyoppi.....	29
2.2.2 Puhdasoppisuuden ajan normimaailma.....	33
2.2.3 Pappissäädyn asema ja muutos.....	36
3. Perniön pitäjä ja seurakunta 1600-luvulla.....	40
3.1 Kirkkopitäjä.....	40
3.2 Papit ja pappilat.....	43
4. Suku, tukijat ja virkatie.....	46
4.1 Sukustrategiat.....	46
4.2 Opiskelu, tukijat ja patronus-klientti-järjestelmä.....	51
4.3 Kirkkoherran valinta ja pitäjäläisten vaikutusmahdollisuudet.....	57
5. Sosiaaliset suhteet paikallisyhteisössä	61
5.1 Seurakunnan sisäinen kriisi 1659-1662.....	62
5.2 Uusi kirkkoherra ja suhteiden stabilisointi.....	67
6. Kirkkoherran toiminta paikallisyhteisössä.....	74
6.1. Kirkkokurin valvonta.....	74
6.1.1 Piispan- ja rovastintarkastukset.....	76
6.1.2. Kirkkoherran johtama valvonta pitäjässä.....	77
6.1.2.1 Kirkkokuri ongelmissa 1600-luvun alussa.....	78
6.1.2.2 Kirkkokurin palauttaminen.....	79
6.1.2.3 Rahvaan siveellisyyden valvontaa.....	80
6.1.2.4 Penkkijärjestyksen kunnioittaminen.....	81
6.1.2.5 Muu valvonta.....	83

6.2. Kansanopetustehtävä.....	84
6.3 Kirkolliset toimitukset.....	86
6.4 Talouden hoito.....	90
7. Kirkkoherra pitäjäyhteisössä.....	92

LÄHTEET

LIITTEET:

LIITE 1. Hans Hanssonin Halikon kihlakunnan kartta.

LIITE 2. Perniön kirkkoherrat 1645-1700.

LIITE 3. Perniön mahtiaatelisia

LIITE 4. Gabriel Thauvoniuksen ja Jacob Lundin suvut.

LIITE 5. Huoneentaulu.

LIITE 6. Käräjätapausten määrät.

LIITE 7. Perniön kirkon penkkijärjestys vuodelta 1661.

Keskeiset mittayksiköt:

Tutkimuksessa käytettyjen mittayksiköiden selventämiseksi on hyvä selvittää 1600-luvulla käytössä olleet mittajärjestelmät:

Rahajärjestelmä:

1 taalari = 4 markkaa = 32 äyriä

1 hopeataalari = 10 kuparimarkkaa = 2 1.2 kuparitaalaria (v. 1643)

1 hopeataalari = 3 kuparitaalaria (v. 1664 lähtien)

1 riikintaalari = 14 kuparimarkkaa

1 riikintaalari = 2 hopeataalaria (v:sta 1680 lähtien)

Tilavuusmitat:

1 tynnyri viljaa = 2 pannia = 32 kappaa = 146,6 l

Pinta-alamitat

1 tynnyrinala = 0,462 ha

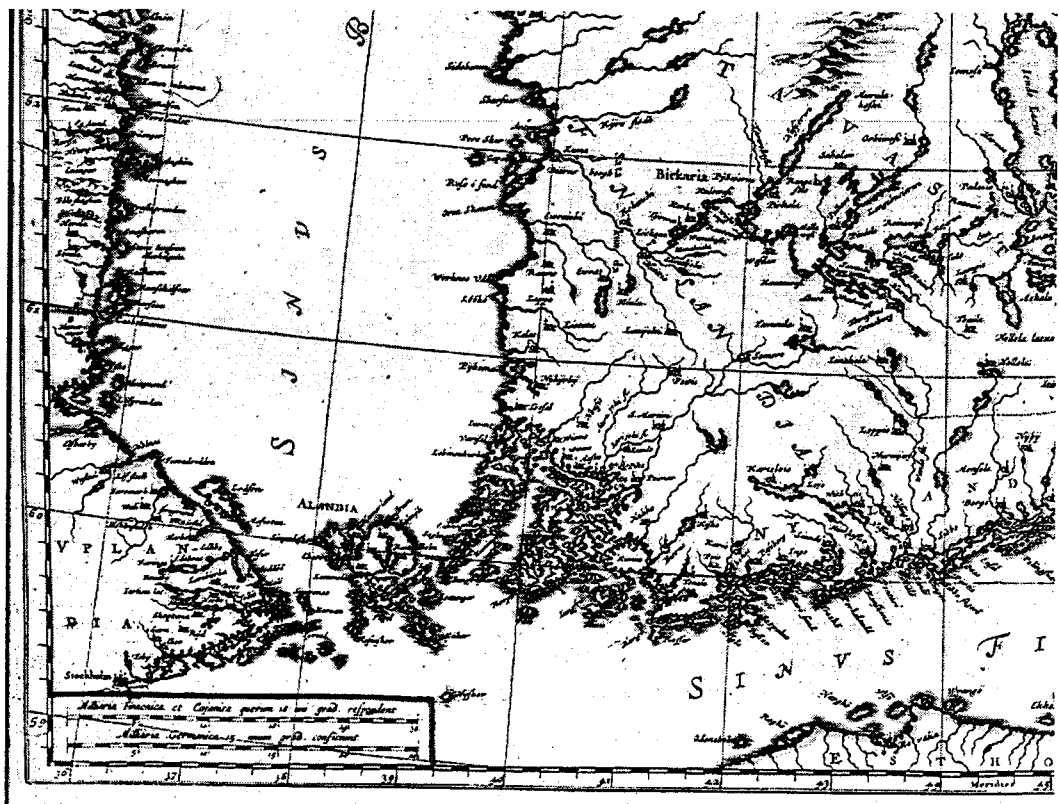
Lähteet: Vilkuna, 1994. 11-12; Katajala, 1994. 428.

1. Johdanto

1.1 Aihe ja aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni käsittelee aihetta, joka on keskeinen Suomen historian 1600-luvun tutkimukselle: papin roolia paikallisyhteisössä. Papisto oli keskeinen paikallisyhteisöä yhdistävä ja sitä koossapitävä voima.¹ Se toimi esivallan asettamana valvojana ja opettajana. Pitäjä muodosti ihmisille maailman, jonka keskus oli pitäjän kirkko ja sen hengellinen johtaja oli pastori. Hän toimi seurakuntansa hengellisenä johtajana niin arkena kuin pyhänä, joten 1600-luvun ihmisen ja yhteiskunnan ymmärtäminen ei onnistu ilman hänen roolinsa tarkastelua. Se onnistuu parhaiten tietysti pitäjäjyhteisössä, joksi tässä tutkimuksessa on valittu Varsinais-Suomessa sijaitseva Perniön pitäjä.

KARTTA 1. Lounais-Suomi Blaeun ja Bureuksen kartassa *Magnus ducatus Finlandie*.²

¹ Suolahti on sanonut papiston roolista seuraavasti: "Papisto oli ainoa sääty, jolla oli varsinaista opillista sivistystä, joka osasi latinaa ja seurasi tieteellisiä harrastuksia... toiselta puolen se oli ainoa sääty, joka oli läheisessä tekemisessä yhteisen kansan kanssa." Ahtiainen, 1991. 142.

² Bleau & Bureus, 1662.

Perniö kuului 1600-luvulla Halikon kihlakuntaan ja sitä ympäröivät lännessä Kemiön vapaaherrakunta, pohjoisessa Halikon ja Uskelan pitäjät, koillisessa Muurlan pitäjä (“lääni”), idässä Kiskon pitäjä ja Etelässä Uuteenmaahan kuuluva Tenholan pitäjä. Koska kirkkopitäjä oli selkeä kokonaisuus ja toimi myöhemmin pohjana kunnallisen paikallishallinnon järjestämiselle³, joten on perusteltua pitää sitä tämän tutkimuksen alueen määrittelijänä.

KARTTA 2. Perniö ja sen lähiympäristö. Blaeun ja Bureuksen kartassa *Magnus ducatus Finlandie* vuodelta 1666.⁴

Keskellä näkyy teksti Perniö (Bierno) ja sen vasemmalla puolella Kemiön (Kimito) saari, oikealla Karjaa (Karis) ja Pohja (Pojo). Oikealla alhaalla on Tenhola (Tenala). Oikealla ylhäällä on Kisko ja vasemmalla ylhäällä Halikko (Haliko). Aivan oikeassa yläkulmassa näkyy Karjalohja (Karislojo), josta Nils-kappalainen oli kotoisin.

Perniön sijainti rannikolla ja Turun läheisyydessä teki siitä merkittävän pitäjän. Se ei siten ollut mikään suljettu yhteisö, vaan sen yhteydet ulospäin olivat hyvinkin vilkkaat. Tuomiokirjoista löytyy lukuisia tapauksia, joissa turkulaiset ja tukholmalaiset kauppiaat perivät velkojaan pitäjäläisiltä ja tapaus, jossa kruunun virkamies kieltää kirjeessään pitäjäläisiä viemästä kauppatavaraa Tukholmaan, johon lautamiehet ja rahvas vastaavat olleensa tietämättömiä.⁵ Myös se, että Perniöstä lähti suuri osa sotaväkeen otetuista

³ Pirinen, 1996. 101.

⁴ Bleau & Bureus, 1662.

⁵ KA: ES 1748TK 22.3. 1666.

laivamiehiksi⁶, kertoo, että merelliset elinkeinot olivat tärkeitä. Kirkkoherrojen tutkimisen kannalta on merkittävää se, että Turun akatemialla ja kapitulilla oli varsin selvät intressit Perniötä kohtaan. Näin ollen Perniö oli 1600-luvulla toisaalta tyypillinen maalaisseurakunta, mutta toisaalta Turun läheisyydestä johtuen sen kirkkoherrat olivat jatkuvasti valtakunnan maallisten ja hengellisten asioiden kehityksen polttopisteessä. Perniössä valtakunnan periferia ja keskusta kietoutuivat toisiinsa mielenkiintoisella tavalla.

Suomalainen papistotutkimus on ollut muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta hyvin yleisen tason tutkimusta. Olen jopa kuullut sanottavan, että Gunnar Suolahti on jo selvittänyt kattavasti Suomen papiston historian ja ettei siihen enää kannata puuttua. Tähänastinen tutkimus on kuitenkin tavallaan ahnehtinut yrittäessään luoda yhtenäistä kuvaa papistosta suurilla alueilla. Näistä tutkimuksista tunnetuin on Gunnar Suolahden Suomen papisto 1600-1700-luvuilla. Siinä Suolahti kertoo alkusanoissa kuvaavansa papistoa sosiaalisena ryhmänä⁷, mutta kuinka yhtenäinen papisto todellisuudessa oli? Eikö yksittäinen kirkkoherra kuitenkin esiintynyt oman pitäjänsä johtajana ja omannut siten siihen liittyvät erityispiirteet. Eikö suomalainen papisto muodostanut paljon tiiviimmän sosiaalisen kontaktin pitäjäläisiinsä kuin Suomen alueen muihin pappeihin. Eikö siis pappien roolia tutkittaessa oli tähdellisempää suunnata katseet hänen konkreettiseen elinympäristöönsä kuin abstraktiin säätyasemaan?

Muut löytämäni papistoa koskevat tutkimukset ovat joko yleisesityksiä pappien asemasta tai suhtautumisesta eri asioihin, kuten Esko M. Laineen teokset pappissäädyn suhteesta yhteiskuntaan⁸. Vaikka Laine on suunnannut tutkimuksensa pääasiassa koskemaan pappissäätystä yleisemmällä tasolla, hän ottaa huomioon myös paikallistason. Siinä hän kiinnittää erityisesti huomiota pappissäädyn heterogeenisyyteen, ja käyttää esimerkkinä kirkkoherran ja kappalaisen vastakkaisuutta. Laineen tapa tutkia papiston paikallistasoa pintapuolisten esimerkkien kautta muistuttaa selvästi Gunnar Suolahden tyyliä.⁹ Muut

---

⁶ Litzen, 1980. 212.

⁷ Suolahti, 1919. 3.

⁸ Laine, 1995; Laine, 1996.

⁹ Laine, 1995. 151-153.

suomalaisten kirkkohistorioitsijoiden tutkimukset ovat yksityiskohtaisia tutkimuksia erilaisista kirkollisista käytännöistä¹⁰. Tällaisten tutkimusten perusteella on mahdoton tehdä päätelmiä hyvin oleellisistakin asioista, kuten papiston sosiaalisista verkostoista ja suhteista, papin todellisesta asemasta, suvusta, kurinpidosta, opetuksesta ja pitäjäläisten mielipiteistä, eli monista seikoista, mitkä koskettivat paikallisyhteisön elämää ja sen ihmisiä (jotka ovat historiantutkimuksen todellisia kohteita).

Toki paikallisyhteisöjäkin on tutkittu, mutta ei suoranaisesti kirkkoherran tai muun papiston näkökulmasta. Esimerkiksi Seppo Aallon väitöskirjassa *Kruunu ja kirkko siveellisyyden vartijoina*¹¹ tutkitaan Porvoon kihlakuntaa, mutta näkökulma on otettu seksuaalirikollisuudesta. Samoin Mika Jokiaho on selvittänyt seksuaalirikollisuutta gradussaan *Salattua rakkautta*, johon tutkimusalueeksi on valittu Pohjanmaalla sijaitseva Pietarsaaren pitäjä.¹²

Papistoa koskevat teokset ovat kuitenkin kohtuullisen iäkkäitä. Perusteoksina ovat olleet luonnollisesti Suolahden *Suomen papisto 1600-1700-luvulla* ja Juuan *Varsinais-Suomen seurakuntaelämä 1600-luvulla*. Myös ruotsissa perinne papistotutkimukseen näyttää hiipumisen merkkejä, sillä merkittävin 1600-luvun papistoa ja kirkkohistoriaa koskeva tutkimus on viime vuosisadan puolivälistä.¹³ Myös ruotsalainen papistotutkimus on pyrkinyt antamaan papistosta yhtenäistä kuvaa. Pleijelin tutkimusten päämääränä on ollut lisäksi yhtenäinen kuva koko yhteiskunnan kolmisäätyopille pohjautuneesta henkisestä kulttuurista. Viime aikoina 1600-luvun Ruotsin henkisen kulttuurin tutkimuksen ykkösnimiä ovat olleet Peter Englund ja Eva Österberg. Englund liikkuu kirjassaan *Det hotade huset* pitkälti Pleijelin kanssa samoilla linjoilla kolmisäätyopin suhteen, mutta syventää näkökulmaansa

---

¹⁰ Esimerkiksi Pentti Lempiäinen on tehnyt tutkimuksia Piispan- ja rovastintarkastuksista, kirkon kastekäytännöstä ja rippikäytännöstä. Lempiäinen, 1963, 1965, 1967.

¹¹ Aalto, 1997.

¹² Jokiaho, 1996.

¹³ Esimerkiksi Pleijel, 1944, 1951; Kjöllnerström, 1944, 1967; Göransson, 1950, 1952; Heltander, 1955.

erityisesti aatelin ajatusmaailmaan.¹⁴ Österberg on puolestaan suuntautunut lähinnä rahvaan rikollisuuden tutkimiseen, mutta on tehnyt myös yleisempää 1600-luvun mentaliteetin ja sosiaalishistorian tutkimusta.¹⁵ Erityistä papista koskevaa 1600-luvun paikallistason tutkimusta ei siis Ruotsissakaan ole paljon tehty.¹⁶ Hieman myöhempien aikojen, pääosin 1800-luvun paikallista ruotsalaista papistoa on tutkinut Ragnar Norrman.¹⁷ Ruotsin papiston 1800-lukua on paikallistasolla on tutkinut gradussaan myös Janne Aspivaara.¹⁸ Tämän suuntauksen toivoisi leviävän myös 1600-luvulle, mutta vastassa on lähteiden vähäisyys verrattuna seuraaviin vuosisatoihin.

1.2 Teoriat ja tutkimusmetodit

En ole tässä tutkimuksessa kuitenkaan vaipumassa ruohonjuuritason kuvailemiseen, vaikka Peltosen mukaan mentaliteettien historia ja siihen liittyvä yksilön mikrotason tutkiminen sinänsä on tuonut historian tutkimuksen olemukselle muutospainetta¹⁹ eli yksilöitä subjekteina eli itsenäisinä toimijoina tarkasteleva tutkimuskin olisi arvokasta. Mielestäni on kuitenkin muistettava, että myös valtiollisen tason päätökset ja tapahtumat vaikuttivat yhteisöihin ja yksilöihinkin. Erinomainen kohde tutkia niiden vaikutuksia on itse paikallisyhteisö. Lakien ja asetusten taustalla on aina tarve niiden toteuttamiselle ja tarve lähti useimmiten paikallistason asettamista vaatimuksista. Kirkolliset toimitukset olivat tärkeä osa papiston toimintaa, mutta heidän elämässään oli paljon muutakin. Ja tämä papiston elämän kuvaaminen kokonaisuudessaan onkin erittäin tärkeää, jotta saadaan oikea kuva 1600-luvun keskeisestä ihmisryhmästä ja sen yksilöistä. Pentti Renvallia lainaten:

---

¹⁴ Englund, 1994. Englund on lisäksi tehnyt ansiokkaita historiallisia romaaneja 1600-luvun sodista ks. Englund, 1989 ja Englund, 1996.

¹⁵ Österberg & Lindström, 1988; Österberg, 1991, Österberg, 1992.

¹⁶ Esimerkiksi Mörner on tutkinut Södermanlannin kirkollisia oloja, mutta varsin pintapuolisesti. Mörner (toim.), 1996.

¹⁷ Norrman, 1993.

¹⁸ Aspivaara, 1999.

¹⁹ Peltonen, 1992. 21.

“Jokaisen erikoisalankin historia on viime kädessä ihmisten historiaa.”²⁰

Mikrohistoria on viime vuosina kasvattanut suosiotaan Suomen historian tutkimuksessa. Mikrohistoria on kuitenkin valitettavan usein käsitetty niin sen edustajien kuin sitä kritisoivienkin keskuudessa lähteistä löytyvien yksityiskohtien ja hauskojen tapausten esittelyksi. Mikrohistoria on kuitenkin täysin turhaa, ellei sitä yhdistetä suurempaan kontekstiin²¹. Jos mikrohistoriallinen tutkimus yhdistetään ns. tavalliseen historiantutkimukseen, voivat tulokset olla erinomaisia. Mikrohistoriallinen tutkimus voi joko vahvistaa tai asettaa kyseenalaiseksi tai joskus jopa kumota vanhoja käsityksiä historiasta. Natalie Zemon Davis korostaa, että mikrohistoria ei kuitenkaan saa olla palanen tai muunnelma makrohistoriasta. Mikrohistoriallisen tutkimuskohteen on oltava vuorovaikutuksessa muihin vallan keskittymiin ja keskuksiin. Se voi olla siten avain aikakauteen olematta kuitenkaan edustava esimerkki aikakauden ilmiöistä ja tapahtumista.²²

Mikrohistorian merkittävimpiä edustajia on italialainen Carlo Ginzburg.²³ Ginzburgin tutkimuksia on kritisoitu keskittymisestä liikaa omintakeiseen tekstianalyysiin sekä liian yleistäviin johtopäätöksiin. Esimerkiksi teoksessaan *Juusto ja madot* Ginzburg esittelee lukutaitoisen ja kirjoja arvostavan myllärin toimivan puhtaasti suullisen kansankulttuurin edustajana. Kriitikkistä huolimatta Ginzburgin tekstianalyysiä on mielenkiintoista seurata ja sen avulla tehdyt johtopäätökset ovat usein analyttisiä ja osuvia.

Ginzburg esittelee tekstianalyysinsä taustaa ja historiantutkimuksen metodeja

---

²⁰ Renvall, 1983. 99.

²¹ Tämä liittyy tämänhetkisen historiantutkimuksen luonteeseen eikä sen vaatimusten mukaan esim. narratiivinen yksilön elämän tarkastelu ei täytä historiantutkimuksen vaatimuksia; vrt. Peltonen, 1992. 20-21.

²² Zemon Davis, 1996.

²³ Hänen teoksensa *Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500* eli *Juusto ja madot*: 1500-luvun myllärin ajatuksia luomisesta on kirjoitettu vuonna 1976 ja siitä on tullut yksi mikrohistorian klassikoista. Kirja näyttää päällisin puolin yhden ihmisen traagiselta elämäntarinalta. Ensivaikutelma ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä kirjan tutkimuksellinen kohde on 1500-luvun italialainen kansankulttuuri. Ginzburg erottaa kuuluisan tekstianalyysinsä avulla kirjan päähenkilö Menocchion inkvisitiolle antamista lausunnoista hänen ajatustensa lähteet ja löytää kaiken takaa italialaisen kansankulttuurin mentaliteetin.

artikkelikokoelmassaan *Johtolankoja*. Se on lähinnä teoreettista pohdiskelua mikrohistorian luonteesta. Kiinnitin huomiota kahteen kirjasta esiin nousevaan Ginzburgin ajatukseen. Ensimmäinen koskee ns. johtolankaparadigmaa. Sen mukaan aluksi pieniltä näyttävistä yksityiskohdista voi löytää johtolangan, jonka avulla voi saada sellaista tietoa, joka ei suoraan voi selvitä.²⁴ Näin selviävä tieto ei kuitenkaan ole täysin kiistatonta, sillä humanistinen tieto ei koskaan voi olla eksaktia, kuten luonnontieteissä. Kokonaisuudessaan tämä johtolankaparadigma on melko utopistinen historiantutkimuksessa, sillä kaikkien ”johtolankojen” selvittäminen on mahdotonta. Mutta toisaalta ajatus on kiehtova, sillä lähteistä löytyy usein pikkuasioita, jotka aluksi ovat merkityksettömän tuntuisia, mutta myöhemmin ne voivat yhdistettynä johonkin muuhun tietoon tuoda uusia ajatuksia. Toinen Ginzburgin ajatus koskee asioiden tarkastelutapaa. Hänen mukaansa läheltä katsoessa voidaan nähdä sellaista, mikä ei selviä kokonaiskuvaa katsottaessa. Ajatus toimii myös päinvastoin. Tässä päästään hyvin lähelle tämän tutkimuksen perusajatuksia. Jos tutkitaan asioita mikrotasolla ja yhdistetään siihen lisäksi makrotaso, on mahdollista saavuttaa jotain sellaista, mitä ei saavuteta tutkimalla vain toista. Tutkittava aihe on siis kontekstoitava ympäröivään laajempaan yhteisöön ja yhteiskuntaan.

En hyödynnä tässä tutkimuksessa sellaisenaan Ginzburgin tekstianalyysiä tai hänen päättelymetodejaan. Mutta Ginzburg on antanut paljon ajatuksia tutkimuksen teoreettiseen kehykseen. Vaikka hänen tutkimuksensa perustuvatkin pääasiassa vertaansa vailla oleviin lähdeaineistoihin, antaa hän monia uusia ajatuksia myös historiantutkimukselle yleensä. Hän on tutkimuksillaan osoittanut, että rohkeiden johtopäätösten teko on erittäin tärkeää paitsi tutkimuksen etenemiselle, myös koko historiantutkimuksen kehittymiselle.

Myös Suomessa on mikrohistorioitsijoita. Mikrohistorian metodeista on Antero Heikkinen kirjoittanut kirjan *Ihminen historian rakenteissa - mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Heikkisen mikrohistorian tutkimuskohde on ihminen pienyhteisössään ja tutkimustulokset on suhteutettava tähän pienyhteisöön. Sitä ei voi Heikkisen mukaan täysin yksinkertaistaa osaksi laajempaa kokonaisuutta, se on jo itsessään tutkimuskohde. Pienyhteisön tutkimuksessa pitää selvittää sen sosiaalisen verkoston säikeet ja kokonaisuus. Tutkimus

---

²⁴ Ginzburg, 1996. 143-166; 75-76.

koskee siten menneen ajan ihmisen elämää. Ikävä kyllä elämän tutkiminen voi selvittää siitä vain joitain piirteitä, ääriä ja rakenteita. Mutta jos tutkimuksessa otetaan huomioon monia piirteitä ja selvitetään niiden välisiä yhteyksiä, voidaan saada monipuolisempi kuva elämäkokonaisuudesta.²⁵

Tutkimukseni on lähellä myös mentaliteettien tutkimusta. Kollektiivisuus²⁶ ja yhteisöllisyys ovat tärkeä piirre 1600-luvun paikallisyhteisöä. Tuomiokirjat kertovat omaa kieltään ihmisten kollektiivisesta ajattelusta ja arvoista. Analysoin lähteitä myös ihmisten mentaliteettien kannalta. Siten voi saada selville pappien vaikutuksen ihmisten ajatteluun. Mentaliteettihistoria on lähellä mikrohistoriaa, voisi sanoa sen olevan mikrohistorian yksi osa-alue. Ginzburgia voi sanoa myös mentaliteettihistorian tutkijaksi. Onhan hänen *Il formaggio e i vermi* -kirjansa pääasiassa juuri mentaliteettien selvittämistä.

Tässä tutkimuksessa mentaliteetit näkyvät parhaiten kolmisäätyopin problematisoinnissa. 1600-luvun yhteiskunta oli kauttaaltaan kolmisäätyopin läpitunkema ja sen merkitystä pitäjyhteisön elämälle on vaikea yliarvioida. Kolmisäätyoppi syöpyi osaksi pitäjäläisten mentaliteettia kirkon ja sen pitäjän tärkeimmän edustajan, kirkkoherran kautta. Näin ollen mentaliteettien tutkimisen on tarkoitus olla yksi tärkeistä lähtökohdista tutkimukselle.²⁷

Mentaliteettitutkimuksen ominaisuuksia on selvitelty esimerkiksi Matti Peltonen, joka kirjoittaa mentaliteettien historian tutkivan samanaikaisesti maailmankuvia, ajattelumalleja, normeja, tapoja ja perinteitä. Tutkimuskohde muodostuu siis sekä ajattelusta että toiminnasta. Mentaliteettihistoria kyseenalaistaa näiden suhteen ja tutkimuskohteeksi onkin noussut käyttäytymisen “tiedostamattomat ja arkipäiväiset muodot”, kuten ajan ja paikan

---

²⁵ Heikkinen, 1993. 40-41.

²⁶ Kollektiivisuudella ja yhteisöllisyydellä tarkoitan tässä pitäjyhteisöissä vallitsevien yhteisten asioiden, kuten kirjoittamattomien normien, tapojen ja käytäntöjen kokonaisuutta. Nämä kumpusivat ihmisten pääelinkeinosta, maataloudesta, joka väistämättä vaati yhteistyötä. Kollektiivisuus näkyi myös käräjillä, jossa päätöksille vaadittiin yksimielisiä päätöksiä; äänestäminen oli vielä 1600-luvulla tuiki tuntematonta. Ks. esim. Pleijel, 1951. 11-13 ja Jutikkala, 1958. 179-180. Kollektiivisuutta ei tule sekoittaa kollektiiviseen mentaliteettiin, jota käsitellään tuonempana.

²⁷ Mentaliteetin käsitettä ja sen ilmenemismuotoja 1600-luvulla on analysoitu tarkemmin luvussa 2.

hahmottaminen.²⁸ Tässä on mielestäni tämän tutkimuksenkin kannalta olennainen asia. Kuinka voi selvittää sellaisia asioita, kuten kirkkoherran asemaa, sosiaalisia suhteita, toimintaa tai elämää yleensä, muuten kuin etsimällä tiedostamattomia ja arkipäiväisiä käyttäytymisen muotoja?

Juha Manninen varoittaa mentaliteettien tutkimuksen vaaroista. Mentaliteettia ei kannata irrottaa kokonaan merkityksestään, sillä silloin tuloksena on “ideahistoriaa sen huonossa merkityksessä”. Mutta mentaliteettia ei saa myöskään samaistaa täysin ympäristöönsä, sillä silloin kadotetaan mahdollisuus mentaliteettien ja sosiaalisten rakenteiden eriaikaisuuden ja konfliktien tarkasteluun.²⁹ Juuri pitäjyhteisössä mentaliteetti voidaan saada esiin, mutta toisaalta saadaan pysymään myös yhteydessä ympäristöönsä.

Tämä tutkimus on osaltaan myös sosiaalihistoriaa. Pertti Haapala on kirjoittanut sosiaalihistorian menetelmistä ja tutkimuskohteista kirjan *Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Haapalan mukaan sosiaalihistoria tutkii historiaa “alhaalta”, se on myös sosiaalisten ryhmien historiaa eli joissain tapauksissa väestöhistoriaa. Haapala lisää vielä että sosiaalihistoria on joissain tapauksissa myös mentaliteettien tutkimista. Kaiken kaikkiaan sosiaalihistoria on Haapalan mukaan yhteiskunnan tutkimista ja yhteiskunnan käsittäminen on osa tieteellistä työtä.³⁰

Niinpä tämä tutkimus on (ainakin Haapalan määritelmien mukaan) hyvin pitkälle sosiaalihistoriaa, sillä tutkimuskohteet ovat: ensimmäiseksi kirkkoherra (historiaa “alhaalta”), toiseksi kirkkoherra papiston edustajana (sosiaalinen ryhmä), kolmanneksi pitäjyhteisö, jossa kirkkoherra eli ja johon hän muodosti suhteita sekä neljänneksi pitäjyhteisö osana suurempaa kokonaisuutta eli yhteiskuntaa.

Sosiaalihistorian ja rikosten historiaa pohjoismaissa on tutkinut paljon Eva Österberg, jonka tutkimukset perustuvat tämän työn tapaan pitkälti tuomiokirja-aineistoihin. Hän on samoilla

---

²⁸ Pelttonen, 1992. 15.

²⁹ Enwall, Knuutila, Manninen, 1989. 69.

³⁰ Haapala, 1989. 18-25.

linjoilla kuin Norbert Elias sanoessaan, että ihmisten käyttäytymisessä on ollut havaittavissa kehitystä spontaaniudesta hillitympään käytökseen. Tämän kehityksen sai aikaan yhteisöjä yhdistänyt ja kehittänyt valtio monopolia pakkotoimenpiteiden ja verotuksen avulla.³¹

Tärkeää osaa sosiaalishistoriallisesta tutkimustavasta tässä tutkimuksessa edustaa paikallisyhteisön sosiaalisten verkostojen tutkiminen. Sosiaalisia suhteita on tutkinut räätäleiden piirissä Anni Kallio. Hänen pro gradu-työnsä perustuu tämän työn tapaan tuomiokirja-aineistoille, vain kohderyhmä on eri.³² Kallio aivan oikein toteaa, että pieniyhteisötutkimus on itse asiassa lähellä etnografiaa, mutta siinä on mukana historiallinen ulottuvuus.³³ Kallion tutkimuksessa on tästä työstä poiketen kyseessä kokonainen ammattikunta. Niinpä hän ei luonnollisestikaan ole voinut tutustua jokaiseen räätäliin yksityiskohtaisesti³⁴. Lisäksi kaupungissa vaikuttanut ammattikunta muodosti jo sinänsä horisontaalisen verkoston. Pitäjän sisällä ei vastaavia verkostoja voinut syntyä, sillä suhteita oli solmittava myös vertikaalisesti. Varsinkin kirkkoherran ja muiden pappien suhteet ulottuivat aina loisista ja palvelusväestä pitäjän arvovaltaisimpiin aatelisiin. Kallio on tutustunut myös räätälien taustoihin ja sukulaissuhteisiin. Niiden perusteella Kallio on tehnyt paljon päätelmiä, jotka ovat valaisleet räätälien sukustrategioita.³⁵ Myös papiston piirissä luotiin sukustrategioita, joiden avulla haviteltiin taloudellista ja henkistä pääomaa. Sukujen

---

³¹ Österberg & Lindström, 1988. 13. Sivilisoitumisesta: Elias, 1978. 53-59. Österberg on erottanut Eliaksen sivilisaatioprosessista kaksi pääteesiä, joiden mukaan ihmisten sivilisoituminen toteutuu. Ensinnäkin valtiolla tulee olla tiukka verkosto eri toimintoja - yhteiskunnan tulee suostua valtion väkivallan ja verotuksen monopoliin. Toiseksi tarvitaan muutos ihmisten "itsen" rakenteessa, mikä näkyy suurempana itsekurina. Siihen liittyy lisääntynyt halu tarkkailla omia ja muiden tekemisiä yhdessä spontaanien toimintojen vähentymisen kanssa ennalta pohditun syy-seuraus-toiminnan lisääntyessä. Myös menneisyys - nykyisyys - tulevaisuus - aikakäsitys tulee kuvaan mukaan. Österberg, 1983. Sivilisoitumisen historiaa ovat problematisoineet myös Jarrick ja Söderberg. Ks. Jarrick & Söderberg, 1994. 9-12.

³² Kallio, 1998.

³³ Kallio, 1998. 8. Etnografialla Kallio tarkoittaa antropologista pieniyhteisötutkimusta. Tämän historiallisen suuntauksen tunnetuin nimi lienee edellä mainittu Giovanni Levi.

³⁴ Kallio on tosin liittänyt työhönsä liitteeksi varsin kattavat henkilötiedot Turussa 1625-1665 toimineista räätälimestareista. Kallio, 1998. 133-146.

³⁵ Kallio, 1998. 58-69. Hänen mukaansa esimerkiksi räätäleiden naimisiinmeno ja mestariksi tulo olivat selvässä yhteydessä toisiinsa, sukulaisuudella haettiin arvostusta, taloudellista ja ammatillista hyötyä.

väliset avioliitot etenkin yliopistomaailmassa olivat hyvin yleisiä.³⁶

Sosiaalisista verkostoista historiantutkimuksessa on kirjoitettu hyvin vähän. Mielenkiintoisen teoreettisen näkökulman aiheeseen on ottanut sosiologi Bonnie H. Erickson. Artikkelissaan *Social Networks and History* Erickson määrittelee sosiaalisten verkostojen selvittämisen mahdollisuuksia historiantutkimuksessa. Hänen mukaansa yhteisön tutkimisen edellytys on yhteisön rakenteen selvittäminen. Esimerkiksi ihmissuhteiden (ystävien, vihamiesten jne.) merkityksiä ei voi tutkia mitenkään muuten kuin selvittämällä yhteisön sosiaalinen rakenne. Erickson esittää, että erityisesti yksilökeskeisen sosiaalisen verkoston tutkiminen historiantutkimisessa on paitsi mahdollista myös hyvin hedelmällistä. Lisäksi yksilökeskeinen lähestymistapa on useammin mahdollinen kuin tavoite selvittää koko yhteisön sosiaalinen verkosto.³⁷ Tämä osoittaa kuitenkin Ericksonin jääneen liiaksi sosiaalisen verkoston tutkimuksen teoreettiselle saralle. 1600-luvun pieniyhteisön sosiaalisen verkoston tutkiminen olisi varsin kattavienkin lähteiden valossa erittäin työlästä johtuen suullisen kulttuurin laajuudesta. Vaikka yksilökeskeinen lähestymistapa saattaa teoriassa kuulostaa erittäin hyvältä, on siinä omat ongelmansa ja siksi olen lähtenyt tutkimaan Perniön kirkkoherrojen sosiaalisia suhteita erilaisella lähestymistavalla.³⁸

Tutkimusaiheen valinta siis määrää pitkälti myös käytettävissä olevat metodit. Zemon Davis korostaa, että jos mikrohistoriallinen tutkimus tuntee kiusausta tyytyä liian ehjään, pysähtyneeseen tai likinäköiseen kuvaan, voisi olla paikallaan ottaa esiin klassisempia sosiaalishistorian välineitä, joilla saadaan esiin ristiriitoja ja valtasuhteita. Mutta toisaalta mikrohistorian menetelmät on hyvä ottaa esille jos ajaudutaan liikaa kohti perinteistä tutkimusotetta. Zemon Davisin mukaan on jopa välttämätöntä soveltaa kumpaakin

---

³⁶ Turun akatemian sukuyhteisöistä 1600-luvulla: Klinge, 1987. 221-231.

³⁷Erickson, 1997. 149-151.

³⁸ Heti tarkastelujakson alusta lähtien oli näkyvissä merkkejä yhteisön jäsenten jakaantumisesta kahteen blokkiin, joilla oli vastakkaisia päämääriä. Kirkkoherra kuului näistä toiseen ja sen vuoksi olen lähestynyt sosiaalisia verkostoja laajemmasta näkökulmasta.

tutkimusmuotoa löytääkseen omaan työhönsä sopivan sekoitussuhteen.³⁹

1.3 Tutkimuskysymykset ja aikarajaus

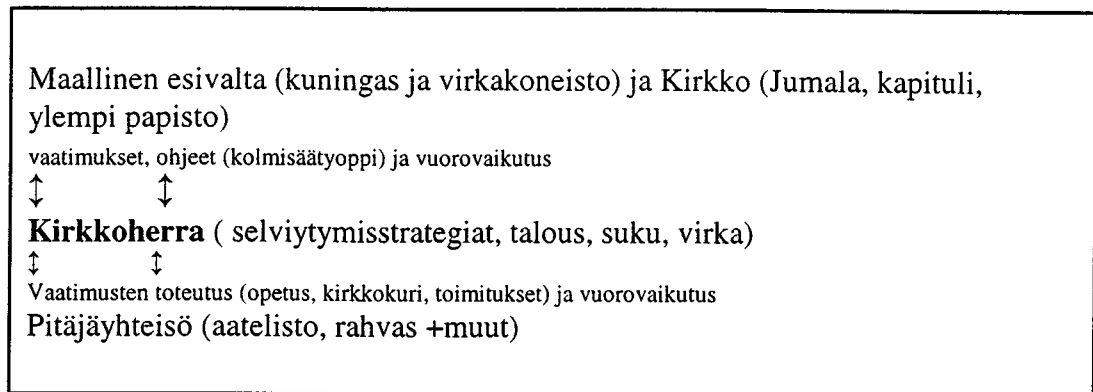
Pääkysymykseni on *kuinka kirkkoherra toimi Perniön pitäjäyhteisön johtajana sekä kirkon ja kruunun edustajana?* Tämä tutkimuskysymys jakaantuu moneen kysymykseen. Siten on tärkeä selvittää, *mikä oli kirkkoherran suhde esivaltaan (kruunu ja ylempi papisto)*. Esivalta saneli pitkälti eri laeissa ja asetuksissa papiston tehtävät. *Kuinka esivallan papiston kautta esittämät vaatimukset ja toiveet toteutuivat kirkkoherran kautta paikallisyhteisössä?*⁴⁰ Paikallisyhteisössä sen vaikutti sosiaalista kontrollia ylläpitävä normijärjestelmä, joka oli osin papiston levittämä, *kuinka nämä papiston välittämät normit näkyivät yhteisössä ja mikä oli niiden suhde pitäjäläisten omiin, perinteisiin normeihin?* Kolmisäätyoppi oli 1600-luvun henkisen maailman perusta. Se vaikutti niin kuninkaan kuin talonpoikien ja renkien elämään. *Kuinka kolmisäätyoppia toteutettiin paikallisella tasolla?* Esivalta jakoi jatkuvasti myös suoranaisia määräyksiä ja ohjeita pitäjäyhteisölle. *Kuinka esivallan määräyksiä toteutettiin ja kuinka kirkkoherran sanoma meni perille?* Kuinka kirkkoherra sitten toimi käytännössä eli *miten kirkkoherra hoiti tehtäviään, kirkkokuria, opetusta ja taloudenhoitoa?* Kirkkoherra oli paikallisyhteisössä varmasti tärkeässä asemassa, mutta *millainen oli kirkkoherran todellinen rooli paikallisyhteisössä?* Perniössä oli vahva aatelisto ja runsaslukuinen rahvaan edustus. *Kuinka rahvas ja aatelisto suhtautuivat kirkkoherraan ja toisin päin?* Kirkkoherra ei toiminut ainoastaan virkansa puolesta, vaan hänellä oli varmasti myös henkilökohtaisia intressejä elämässään. Niitä varten täytyy luoda suhteita ja tavoitteita elämälle. *Minkälaisia suhteita kirkkoherra muodosti ja mihin hän elämässään pyrki?* Entä *voiko kirkkoherran elämästä erottaa jonkinlaisen "selviytymisstrategian"?* Suku ja yliopistoajalla hankitut tukijat näyttelivät suurta osaa pappien elämässä 1600-luvulla. *Miten suku ja tukijat näkyivät kirkkoherran elämässä?* Esivalta oli asettanut papille tiukat ohjeet, joiden puitteissa tuli elää. *Oliko todellisella ja normien mukaisella kirkkoherralla eroa?*

---

³⁹ Zemon Davis, 1996. 15-16.

⁴⁰ Tässä voidaan miettiä myös Peter Burken ideaa "suuresta" (ylempien luokkien) ja "pienestä" (rahvaan) kulttuuritraditiosta. Burke, 1983.

Näitä tutkimuskysymyksiä voidaan havainnollistaa seuraavalla kaaviolla:

Kaaviossa kirkkoherra esitetään esivallan ja kirkon sekä pitäjäyhteisön välissä. tutkimuskysymykset koskevat siten paitsi kirkkoherran omaa elämää (Selviytymisstrategioita jne), myös hänen pitäjäyhteisöön sekä toisaalta esivaltaan ja kirkkoon muodostamia suhteita.

Tutkimuskysymysten selvittämiseen liittyy monia ongelmia, esimerkiksi näkymättömän normimaailman tutkiminen on hankalaa. Tutkimusalue saattaa vaikuttaa laajalta, eikä siten aukottomia vastauksia kaikkiin tutkimuskysymyksiin voida saada. Olisin tietysti voinut valita pienemmän kokonaisuuden tutkittavaksi, esimerkiksi yksittäisen kirkkoherran. Näin olisin varmasti saanut analysoitua tarkemmin hänen toimintaansa ja asemaansa. Mutta tällöin olisi juututtu liikaa henkilöhistorialliseen tapaustutkimukseen. Näin ei voida tehdä päätelmiä kirkkoherroista, vaan ainoastaan yhdestä henkilöstä. Ottamalla tarkasteluun neljä erilaista kirkkoherraa, heidän yksilölliset piirteensä voidaan erottaa yleisestä kirkkoherran toiminnasta. Näin saadaan luotettavampi ja kauaskantoisempi kuva kirkkoherran asemasta ja toiminnasta. Pitemmän aikavälin ansiosta voidaan sulkea pois myös ulkopuolelta vaikuttaneet tekijät.

Tutkimuksen aikarajaus on määritelty noin vuosiin 1640-1700. Puhdasoppisuuden aika alkoi vakiintua Suomessa 1600-luvun puolivälin tienoilla⁴¹ (joidenkin kirkkohistorioitsijoiden mukaan jo 1640-luvulla⁴²), eikä 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ollut suuria sotia,

⁴¹ Lehtinen, 1961. 192.

⁴² Laasonen, 1991. 105.

joten aika on suhteellisen rauhallinen (ainakin verrattuna ensimmäiseen puoliskoon) eikä pitäjäyhteisön elämää väenottoja lukuun ottamatta suuremmin "häiritty" ulkopuolelta.⁴³ Tutkimusaika päättyy 1700-luvun alkuun, jolloin puhkesi Suuri Pohjan sota. Tutkimuksen aikarajaukseen sisältyy siten 1600-luvun lopun kuolonvuodet (1696-97), jolloin pitäjäyhteisöä kohtasi sisäinen kriisi. Kuolonvuosien merkitys Perniössä oli suuri. Eräiden arvioiden mukaan Perniössä kuoli yli neljännes väestöstä nälkään ja tauteihin.⁴⁴

1.4 Lähteet

Tässä tutkimuksessa käytetty tuomiokirja-aineisto kattaa Halikon kihlakunnan alueella sijaitsevan Perniön pitäjän käräjäpöytäkirjat vuosilta 1645-1700. Aikaväli on melko pitkä ja siihen sisältyy lähes 1700 tapausta.⁴⁵ Vuosien 1673 ja 1676 tiedot puuttuvat. Olen tarkastellut aineistoa lähinnä kvalitatiivisesti, sillä kvantitatiiviseen tarkasteluun liittyy suuria riskejä⁴⁶. Muutamia kvantitatiivisia päätelmiä olen tosin tehnyt, mutta ne ovat lähinnä suuntaa-antavia. Olen siis lähestynyt tuomiokirja-aineistoa pääasiassa kvalitatiiviselta kannalta. Vilkun mukaan sillä voidaan päästä erinomaisiin tuloksiin etenkin tutkittaessa kollektiivista kokemusmaailmaa ja ihmisten arkielämää. Hän korostaa, että usein yksittäinen käräjäpöytäkirjoista löytyvä puheenvuoro tai jopa sen puuttuminen saattaa johtaa parempiin

---

⁴³ Karonen, 1996, 59. Useita sotia käytiin myös tarkasteltavana ajanjaksona varsinkin Tanskaa vastaan (vuosina 1657-1658, 1658-1660, 1676-1679 sekä 1700), mutta Suomea enemmän rasittaneita sotia Venäjää vastaan itärajalla ei ollut lukuun ottamatta vuosien 1656-1660 (1658) sotaa. Puolan tilanteen Ruotsi sai hallintaan vuoden 1660 Olivan rauhalla. Karonen, 1999, 219-221, 227-230. Häirinnällä tarkoitan siis ulkoisia uhkia, en valtakunnan sisäistä kehitystä, joka oli erittäin aktiivista juuri 1600-luvun puolivälissä, sillä verotusta ja hallintoa tehostettiin. Siten paikallisyhteisö tuli entistä tiukemmin osaksi valtakuntaa ja kirkkoherra oli osaltaan vaikuttamassa tähän kehitykseen ja se on siksi yksi tärkeä osa tätä tutkimusta.

⁴⁴Muroma, 1991. 109.

⁴⁵ Apuna laajan tuomiokirja-aineiston tutkimisessa olen käyttänyt Sirkka Tarvaisen 1970-luvulla *Perniön historia*-teosta varten tekemiä supistelmiä jotka löytyivät Perniön kunnanarkistosta. Hän on kirjoittanut osan tapauksista kokonaan, mutta osa on ainoastaan mainittu. Tarvaisen tekemä työ on kuitenkin mittava ja on ollut suureksi avuksi tämän tutkimuksen tekemisessä.

⁴⁶ Tapausten määrälliseen tarkasteluun liittyviä ongelmia on esim. välimatkat, käräjien arvovaltaisuus, kiristynyt kontrolli jne. On siis vaikea sanoa mistä tapausten määrässä tai tyypissä tapahtunut muutos kulloinkin johtuu. Matikainen, 1995. 35-36. Myös Vilkun mukaan kvantitatiiviseen tarkasteluun sisältyy riskejä, etenkin jos tuomiokirja-aineisto on sirpalemaista. Vilkuna, 1996a. 16.

tuloksiin kuin kvantitatiivisesti laadittu ”rikollisuuden tai palkkarakenteen kuvaus”.⁴⁷

Tuomiokirja-aineiston tutkiminen on hyvin haastavaa. Niistä löytyy paljon sellaista ainesta, jolla ei itse tapauksen kannalta ole mitään merkitystä. Tämä johtuu kirjurien tavasta kirjoittaa tapauksiin liittyviä yksityiskohtia kerronnallisella tyylillä. Tämä piirre on ymmärretty eri tavoin. Esimerkiksi 1970-luvulla Pentti Virrankoski vertasi 1600-luvun tuomiokirjoja myöhemmän ajan sanomalehdistöön, molemmilla on hänen mukaansa yhteisenä piirteenä ”melkoinen epäluotettavuus”. Kyse ei ole kuitenkaan ”epäluotettavuudesta”, vaan kyseessä on juuri se rikkaus, mikä tekee tuomiokirjoista niin merkittävän 1600-luvun ihmisistä kertovan lähteen.⁴⁸

Kuinka tuomiokirjoja sitten voi käyttää edellä mainittujen tutkimuskysymysten selvittämiseen? Miten niistä voi selvittää esimerkiksi kolmisäätyopin ilmenemistä paikallisyhteisössä tai kirkkoherran ”selviytymisstrategioita”?

Tuomiokirjojen kerronnallinen ja rönsyilevä kieli tarjoaa tämän mahdollisuuden. Tuomiokirjoissa on nimittäin runsaasti merkityksettömiltä näyttäviä yksityiskohtia ja juuri niiden kautta voi saada selville paljon paikallisyhteisön ajattelusta ja mentaliteetista. Juuri näiden yksityiskohtien ja värikkään kerronnan ansiosta 1600-luvun tuomiokirjat voivat kertoa niin paljon. 1700-luvulla tuomiokirjat muuttuvat huomattavasti muodollisemmiksi ja niiden arvo ajan kuvaajina vähenee huomattavasti.

Olen jakanut oikeustapaukset niiden tyyppien mukaan neljään ryhmään: *hallintoasioihin, siviiliasioihin, siveettömyysrikoksiin ja muihin rikoksiin*.⁴⁹ Näistä suurin tapausryhmä on hallintoon liittyvät asiat. Näihin kuuluu huudatukset, todistukset, kuulutukset, laiminlyönnit ja kehotukset. Toiseksi suurin ryhmä on siviiliasiat, joihin kuuluvat maa- ja nautintakiistat, velkomiset sekä perinnöt. Kolmanteen ryhmään kuuluvat siveysasiat, joihin kuuluvat salavuoteus- sekä huoruustapaukset. Neljänteen ryhmään kuuluviksi on laskettu muut

---

⁴⁷ Vilkuna, 1996a. 17.

⁴⁸ Eilola, 1996. 10; Jokiaho, 1996. 16; Virrankoski, 1970. 131.

⁴⁹ Samantyyppistä jaottelua on käyttänyt esim. Karonen. Karonen, 1994. 275.

rikokset, joita ovat väkivalta-, kunnianloukkaus- sekä varkausrikokset. Tämä jaottelu on aika ylimalkainen, mutta toivoakseni sen perusteella on kuitenkin helpompi lähteä aineiston lähempään tarkasteluun. Tapausten luonne vaikuttaa huomattavasti niiden hedelmällisyyteen tutkimuskohteena. Esimerkiksi ilman vastaväitteitä etenevä velkominen antaa tietoa hyvin vähän, siitä voi ehkä saada selville kuinka paljon hevonen maksoi tuohon aikaan, ei paljon muuta. Mutta velkomisjuttukin muuttuu mielenkiintoiseksi, jos siinä syntyy konflikti. Eli tapaukset, joissa rikotaan joko lakia tai kirjoittamatonta normimaailmaa kertovat aina enemmän yhteisöstä ja sen normeista.⁵⁰

Usein hedelmällisimpiä ovat siten rikosjutut, joissa yhteisön normeja on selvästi rikottu. Niissä kuullaan usein todistajia, jotka kertovat auliisti oman käsityksensä asioista säästelemättä uskonnollisävytteisiä käsityksiään, joista osasta voi nähdä jopa suoraan katekismuksen oppeja. Näin ollen ei ole merkitystä sillä, onko asia totta vai ei tai ovatko tuomiokirjoihin kirjatut asiat "oleellisia" itse tapauksen kannalta, oleellista on ainoastaan se, voiko tekstistä löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin. On paradoksaalista, että vastaukset niihin usein löytyvät juuri epäolennaisuuksista ja ristiriitaisuuksista, eivät tapausten itsensä kannalta olennaisista asioista. Tämä seikka on merkittävä, sillä se vaatii tapausten tarkastelulta paljon. Ne täytyy lukea huolellisesti ja on mietittävä jopa yksittäisten sanojen merkityksiä.

Käräjöpöytäkirjoja luettaessa on kuitenkin otettava huomioon, että ne ovat aikansa oikeuslaitoksen asiakirjoja, eivät suoraa kerrontaa tai kaunokirjallisuutta. Asiat, jotka pöytäkirjoihin on kirjattu on kirjattu sinne koska ne olivat oleellisia oikeudelliselta kannalta. Käräjätilanteella ja oikeusprosessilla oli tietyt ominaispiirteensä ja ne väistämättä antavat leimansa säilyneisiin pöytäkirjoihin. Lisäksi käytetyt tuomiokirjat ovat renovoituja pöytäkirjoja, eli lyhenneltyjä versioita alkuperäisistä kopioista. Eli käytännössä niihin päätyneet tiedot ovat käyneet läpi kaksinkertaisen seulan: ensin itse tilanteessa kirjuri on kirjannut omasta mielestään tärkeimmät seikat ja sitten ne on kirjoitettu puhtaaksi tarkistusta varten, jolloin tietoja on edelleen muokattu selkeämpään muotoon. On selvää, että tällaisen

---

⁵⁰ Eilola määrittelee rikoksen aina yksilön tai vähemmistön rikkomukseksi enemmistön normeja vastaan. Siksi rikos kertoo yhteisön arvostuksista, ihanteista ja peloista. Eilola, 1996. 9-10.

prosessin läpikäytyään se, mitä käräjäsaliissa todella on tapahtunut on vain osin löydettävissä tuomiokirjoista.

Käräjillä oikeutta jakoi kihlakunnantuomari tai jos kihlakunnantuomari ei itse istunut käräjiä, valittiin toimeen lainlukija, joka lähetti renovoidut tuomiokirjat hovioikeuteen tarkistettavaksi.⁵¹ Oikeudenkäynnillä oli tietty muoto, joka on edelleen nähtävissä myös oikeuden pöytäkirjoissa. Jenni Toivanen on jaotellut oikeudenkäynnin neljään jaksoon. Ensimmäiseksi oikeustapaus ja siihen liittyvät henkilöt sekä heidän suhteensa tapaukseen esiteltiin. Toinen vaihe koostui asianomaisten keskustelusta, jota tuomari (tai lainlukija, jos tuomari ei ollut paikalla) johti. Kolmannessa vaiheessa jokainen asianosainen sai vielä loppupuheenvuoron. Neljäs ja viimeinen vaihe oli oikeuden päätöksen tekeminen, joka perusteltiin ja sen seuraukset määriteltiin.⁵²

Kirkkoherran asema käräjillä poikkesi muista, sillä aina vuoden 1686 kirkkolain hyväksymiseen saakka oli voimassa keskiajalta periytyvä käytäntö, jossa Upplannin kirkkokaarta sovellettiin myös maallisissa tuomioistuimissa. Kirkkokaaren mukaan papit olivat rikosasioissa esimiehensä eli yleensä piispan tuomiovallan alaisia. Kirkkokaari koski kuitenkin myös maallikkoja, sillä kirkollisen tuomiovallan alaisiksi katsottiin kuuluvan myös siveellisyys- ja sapattirikokset.⁵³ Käytännössä nämäkin asiat käsiteltiin maallisessa tuomioistuimessa ja vain vakavissa rikkomuksissa asia lähetettiin tuomiokapitulin konsistorin käsiteltäväksi.

Olen luonnollisesti ottanut lähempään tarkasteluun kaikki tapaukset, joissa kirkkoherra on ollut osallisena. Olen myös tarkastellut tarkemmin muun papiston toimia käräjillä. Lisäksi

---

⁵¹ Kihlakunnantuomarit tutkittavalla ajanjaksolla: Johan Berndes (tehtävässä 1633-52), Magnus Rålambstierna (1653-66), Gustaf Grass (1667-80), Henning Johan Grass (1680-82), Johan Rosskamp (1682-89), Jacob Walstenius vanh. (1689), Johan Walstenius (aatel. 16.12.1693 Wallsten) (1689-1706). Lainlukijana toimi Halikon kihlakunnassa vuosina 1639-40 Pietari Maununpoika. Hänen jälkeensä lainlukijaksi tuli Arvid Matinpoika, joka siirsi tehtävänsä vävyllään Gabriel Melartopaeukselle vuoden 1667 talvikäräjistä alkaen. Gabriel oli lainlukijana aina vuoteen 1680 saakka. Lähde: Holmberg (toim). 1959. 12, 24.

⁵² Toivanen, 2000. 12.

⁵³ Letto-Vanamo, 1995. 31-32.

papiston johtamaa kirkkokuria tarkastellessa olen selvittänyt siveysasioita sekä rikoksia muita tarkemmin, vaikka niissä ei pappeja olisi osallisena ollutkaan. Niiden kautta saa nimittäin selville paljon asioita ihmisten asenteista ja käyttäytymismalleista. Ne ovat niitä tapauksia, joissa kirkkoherran luotsaama kirkkokuri on epäonnistunut eli kyseessä on ristiriitatilanne sielunpaimenen eli (virallisen) kirkkoherran ja ”eksyneen lampaan” välillä. Nämä ovat tärkeitä kiinnityskohtia 1600-luvun elämään sillä eihän kunnollisesti kirkkokurin mukaisesti eläneitä tavoita, ainoastaan normien rajoja koetelleet ovat jääneet elämään tuomiokirjojen sivuille.

Toinen tutkimuksen painamaton alkuperäislähde on Perniön kirkonarkistosta löytyvä piispan- ja rovastintarkastusten pöytäkirja-aineisto. Pöytäkirjojen sisältö on ikävä kyllä jo 1600-luvulla hyvin muodollinen. Tarkastukset jakaantuvat kolmeen osaan. Aluksi paikallinen pappi (joko kirkkoherra tai kappalainen) piti saarnan ennalta piispan/rovastin antamasta saarnatekstistä. Tämän jälkeen seurasi piispan/rovastin puhe ja rukouksia sekä virsi. Kolmas osa oli itse tarkastus, jossa tarkastettiin paikalla olijat ja kuulusteltiin heidän katekismustuntemuksensa. (Vasta tässä vaiheessa aloitettiin pöytäkirjojen kirjoittaminen.) Pöytäkirjassa mainitaan kuulustelun tulokset ja annetaan moitteet tai kiitokset seurakunnalle. Tämän jälkeen nuoriso ja naiset saattoivat lähteä pois.

Seuraavaksi on selvitys seurakunnan taloudellisesta tilasta. Myös kirkonkirjat, jumalanpalveluselämän tila ja kirkollisten toimitusten pito tarkastettiin. Lisäksi kirkkokurin tila sekä seurakunnan opin puhtaus selvitettiin. Tämän jälkeen pöytäkirjoihin kirjattiin ehkä mielenkiintoisin, mutta tarkastuksissa harvoin esiintyvä asia: seurakunnan ja papiston huomautukset toisistaan. Samassa yhteydessä tehtiin yleiset huomautukset esimerkiksi avioliittojen solmimisesta, laiskoista ja niskuroivista seurakuntalaisista. Tarkastusten yhteydessä voitiin suorittaa myös erialaisia toimituksia, kuten virkaanasettamisia eli installaatioita.⁵⁴

Tarkastuspöytäkirjojen lukeminen on erilaista kuin tuomiokirjojen, sillä niistä ei löydy värikkäitä todistajanlausuntoja yms. mutta niistä selviää seurakunnan muodollinen tila, mikä

---

⁵⁴Lempiäinen, 1967. 259.

on sekin merkittävä asia. Esimerkiksi penkkijärjestys kertoo jo paljon yhteisön arvojärjestyksestä. Myös mahdolliset moitteet kertovat, mihin suuntaan kirkkokuri oli milloinkin menossa. Osallistujien määrä ja katekismuskuulustelun tulokset kertovat myös omaa kieltään pitäjistä, jos pitäjäläisiä on paikalla vähän ja paikallaolijoita moititaan laiskoiksi, voi siitä vetää johtopäätöksiä pitäjäläisten asenteista.

Toinen asia on sitten se, että kuinka herkästi moitteita tai kiitosta pitäjäläisille annettiin, saattoihan olla, että pitäjäläiset osasivat katekismuksensa ihan hyvin, vaikka pöytäkirjaan kirjattiin piispan moittineen heitä, moittiminen saattoi nimittäin tapahtua vieläkin ahkerampien seurakuntalaisten toivossa. Mutta asiasta ei liene epäselvyyttä siinä tapauksessa, jossa kappalainen kutsuttiin kapituliin kuultavaksi lukutaidottomien suuren määrän vuoksi.⁵⁵

Muista alkuperäislähteistä⁵⁶ tutkimuksessa on käytetty Turun tuomiokapitulin konsistorin pöytäkirjoja, joita on säilynyt ikävä kyllä vain vuosilta 1656-1661. Niistä löytyi onneksi varsin runsaasti Perniön asioita koskevia tapauksia. Konsistori toimi eräänlaisena tuomioistuimena. Siellä käsiteltiin tapauksia, jotka siirrettiin sinne maallisilta tuomioistuimilta, koska ne kuuluivat kirkollisten rikkomusten piiriin. Näitä olivat esimerkiksi papiston kunnianloukkaukset sekä vakavat kirkossa sattuneet rikkomukset. Kapituliin tuli myös vakavat siveettömyys ja sapattirikokset, jotka vaativat ankaria rangaistuksia, kuten pannaan julistamista.

Olen käyttänyt myös muutamien pappien tai heidän lähisukulaistensa muistoksi pidettyjä ruumissaarvoja, hautajais- ja häärunoja niiltä osin kuin niitä on löytynyt. Niistä on etsitty tietoa lähinnä kirkkoherrojen sukulais- ja ystävyysuhteista ja opiskelusta.⁵⁷ Olen selvittänyt

---

⁵⁵ TMA: JK 861: Ptptk 1.3. 1661. 62.

⁵⁶ Pitäjänkokouksen pöytäkirjoja tai pappisvaaliluetteloja ei ole 1600-luvun osalta säilynyt. Myöskään vuonna 1660 perustetulta kirkkoneuvostosta ei ole lähteitä vielä 1600-luvulta.

⁵⁷ Ruumissaarvoista on mahdollista löytää suoriakin henkilötietoja, sillä siihen saksalaisen perinteen mukaisesti alettiin 1600-luvulla liittää erityinen Personalia-osa, johon kerättiin vainajan elämän tärkeimpiä asioita. Laine, 1997. 239-256. Tällainen erillinen Personalia löytyi pastori Gabriel Saloniukselta. Pastori Gabriel Thauvoniuksen ruumissaarnassa sitä ei ollut otsikoitu, mutta se oli silti erotettavissa. Lisäksi molempien hautajaisista on säilynyt muutamia hautarunoja. Häärunoja löytyi sekä

pappien elämää myös asutuksen yleisluettelon ja henkikirjojen avulla. Kirkollista lainsäädäntöä on selvitetty vuoden 1571 kirkkojärjestyksen ja 1686 kirkkolakin avulla.

2. Puhdasoppisuuden aika ja kolmisäätyopin maailma

2.1 Mentaliteetit 1600-luvulla

Kirkkoherra oli Jutikkalan mukaan pitäjän ”hengellinen johtaja”⁵⁸. Mitä se sitten merkitsi? Muodostivatko pitäjäläiset henkisen maailmansa kirkkoherran opetusten ja saarnojen perusteella? Varmasti he saivat henkiseen maailmaansa oli myös muita vaikutteita.⁵⁹ Mutta selvää on, että kirkkoherralla ja hänen alaisillaan (kappalaiset ja apulaiset) on ollut suuri merkitys pitäjäläisten elämässä niin arkena kuin pyhänä.

Esimerkiksi voisi ottaa erään käräjätapauksen. Vuoden 1696 talvikäräjillä kirkkoherra Jacob Lund esitti valituksen rahvaan ja pitäjän asukkaiden aiheuttavan suurta vahinkoa pappilan pelloille käyttämällä niitä kirkkotienään. Koska sää oli ollut leuto, oli vahinko ollut erityisen suuri. Käräjäväki myönsi näin olevan, mutta lisäsi, että ei oikotien käyttöä saisi kieltää, sillä jalkaisin tie kirkolle on liian pitkä. Lautamiehistö selitti, että oikotien käytön kieltäminen voisi johtaa turhiin kirkkossakäynnin laiminlyömyksiin ja että haan ja peltojen kautta kulkevaan oikotiehen oli jo vanhastaan totuttu. Oikotien käyttö kuitenkin kiellettiin kaikkina vuodenaikoina säädetyn rangaistuksen uhalla.⁶⁰

Kyseessä on tyypillinen konflikti kirkkoherran ja pitäjäläisten välillä. Kirkkoherra vei tapauksen käräjille estääkseen peltoihinsa ja sitä kautta omaisuuteensa kohdistuvan

---

Jacob Lundin ja Elisabeth Thauvoniuksen että Gabriel Saloniuksen ja Anna Hoffin vihkiäisistä.

⁵⁸ Jutikkala, 1958. 181.

⁵⁹ Pitäjässä järjestettiin luonnollisesti markkinoita jotka toimivat myös eräänlaisina ”tietomarkkinoina”, sotilaat toivat tietoa ulkomailta, Perniöstä oli hyvät yhteydet Turkuun ja Tukholmaan, joten tietoa ulkomaailmasta saatiin

⁶⁰ KA: ES 1754: TK 24-26.2. 1696.

vahingon. Voisiko tapauksen perusteella päätellä jotain mentaliteeteista?

Ensin on kuitenkin selvitettävä, mitä mentaliteetilla tarkoitetaan. Vilkunan mukaan mentaliteetti on pääasiassa käytäntöjä, jotka ilmaisevat tietoisuuden siirtymistä käytännön tasolle. Mentaliteetti tulee siten toiminnan kautta näkyväksi. Mentaliteetin taustalla vaikuttaa kollektiivinen subjekti, jolla Vilkuna tarkoittaa eräänlaista yhteisön omaatuntoa.⁶¹ Hänen mukaansa 1600-luvulla vallitsi puhdasoppinen kollektiivinen subjekti, joka oli syntynyt kirkon lanseeraamana, papisto ja valtaapitävä eliitti pyrkivät ylläpitämään sitä, sillä sen avulla rahvasta oli hyvä moralisoida ja kontrolloida. Kollektiiviseen subjektiin liittyi vahvasti uskomus siitä, että Jumala kostaa yksilön pahat teot koko yhteisölle. Kollektiivinen subjekti alkoi Vilkunan mukaan murentua yksilöllistymisen myötä vasta 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla.⁶²

Mentaliteettia käsittelee myös Knuutila. Hänen mukaansa mentaliteetti on tulkittu yleisesti eri ihmisryhmien henkiseksi kapasiteetiksi tai kollektiiviseksi mielenlaaduksi. Mentaliteetit ovat ja ilmentävät niitä mielen valmiuksia, joiden avulla voidaan muodostaa ja ilmaista kollektiivisia mielipiteitä. Hän suhtautuu mentaliteettien historiaan kriittisesti sanoen sen olevan kiinnostunut erityisesti kansanomaisen ajattelun hitaudesta, konkreettisuudesta, epäitsenäisyydestä ja yksinkertaisuudesta. Knuutila korostaa, että mentaliteetit ovat monikerroksisia sekä ajassa että paikassa. Mentaliteettia ei saisi pitää mielen vankilana vaan pikemminkin mielen labyrinttina. Mentaliteettia voidaan pitää kognitiivisen maailmankuvan toiminnallisena ehtona, ja maailmankuva vastaavasti vahvistaa ja suuntaa mentaliteettia.⁶³

Peter Englund erottaa mentaliteetin ideologiasta. Vaikka molemmat ilmaisevat käsityksiä, jotka yhdistävät ihmisjoukkoja, niillä on eronsa; ideologia on hänen mukaansa enemmän tai vähemmän käsitettyjen ideoiden systeemi, kun taas mentaliteetti on vyyhti epäsystemaattisia ajatuksia. Ideologia on hänen mukaansa rakentunut ideoista, jotka ovat

---

⁶¹ Vilkuna, 1996b. 71-72. Epäselväksi jää, mitä Vilkuna tarkoittaa sanomalla: "...subjekti on enemmän kuin mentaliteetti, vaikka se kuuluu myös koko mentaliteettirakenteen alle."

⁶² Vilkuna, 1996b. 74-75, 86-88

⁶³ Knuutila, 1994. 56-57.

rationaalisia ja loogisia, kun taas mentaliteetti on hajanaisten asenteiden ja ajattelutapojen rakennelma. Sen vuoksi mentaliteetti tulee näkyviin parhaiten tilanteessa, jossa yksilö tai ryhmä toimii sen pidemmälle ajattelematta, automaattisesti. Mentaliteetille, toisin kuin ideologialle on tyypillistä myös se, että se ei ole ominainen vain tietylle sosiaaliselle ryhmälle, vaan se voi esiintyä siitä riippumatta. Yhteiskunnassa voi siis olla monta erilaista ideologiaa, mutta samaan aikaan siellä vaikuttaa vain yksi vallitseva mentaliteetti, joka määrittelee yhteisön arvoja ja ajattelutapoja.⁶⁴

Samalla suunnalla liikkuu Katajala, joka on tutkinut talonpoikaishuoneita 1600-luvun lopun Karjalassa. Hänen mukaansa yhteinen mentaliteetti on talonpoikien organisoitumisen edellytys. Se oli yhtenä tärkeänä elementtinä, kun talonpojat viestittivät toisilleen erilaisia vastarinnan mahdollistaneita symbolisia käsityksiä.⁶⁵

Yksi merkittävimmistä tekijöistä yhteisön oli varmasti usko Jumalaan. Kristinuskoa oli perniöläisten mieliin juurrutettu jo yli neljänsadan vuoden ajan. Pitäjän kirkko oli saman ajan toiminut pitäjän keskuksena.⁶⁶ Pappien saarnat ankarasta, mutta anteeksiantavasta Jumalasta osuivat usein oikeaan, ihmisten pahoista teoista johtuvia sotia ja katovuosia oli vähän väliä. Välillä Jumala kuitenkin armahti katuvia alamaisia antamalla hyvän sadon. Ihmisten elämä ja kuolema oli siten Jumalan käsissä. On vaikea kuvitella ihmistä joka ei edes jossain määrin uskoisi Jumalaan sellaisessa elinympäristössä.

Tässä tutkimuksessa ei pyritä selvittämään kattavasti koko Perniön pitäjäyhteisön ja siihen kuuluvien kirkkoherrojen mentaliteettia. Mentaliteetista ei kuitenkaan voi esittää yksiselitteistä selvitystä, vaan se on käsitettävä myös Perniön paikallisyhteisön osalta toisaalta yhteisön mielenlaaduksi ja toisaalta kollektiivisen subjektin ilmentymäksi, joka näkyi yhteisön jäsenten toiminnassa. On siis tärkeää selvittää, minkälaista ideologiaa kirkko ja kruunu levitti, ja sen jälkeen tarkastella yhteisön mentaliteetin piirteitä eli todellista

---

⁶⁴ Englund, *Det hotade huset*. 1989. 17-18.

⁶⁵ Katajala, 1994. 39.

⁶⁶ Niin henkisenä kuin maantieteellisenä, ks Liite 1. Perniön kirkkoherran pappila sijaitsi keskellä pitäjää aivan kirkon vieressä.

tilannetta lähinnä käräjäpöytäkirjojen valossa.

Kirkkoherra pitäjän hengellisenä johtajana on mentaliteetin selvittämisen kannalta avainasemassa; hän toisaalta toimi kirkon ja kruunun intressien ajajana, mutta toisaalta edusti myös itse yhteisöä. Alussa esitetty esimerkki tuo hyvin esiin yhteisön mentaliteetin. Kirkkoherra korosti staattisuutta puhumalla rahvaasta ja muista pitäjäläisistä. Rahvaan tuli erottua muista pitäjäläisistä ja tyytyä asemaansa. Tämän hierarkkisen asetelman tuli olla pysyvä olotila, eikä rahvaalla tule olla pyrkimyksiä sitä muuttaa. Yksilöllisyyttä ei näkynyt (tai sitä ei ainakaan haluttu nähdä), vaan ihminen määriteltiin säätynsä kautta. Lautamiehistö kuului rahvaaseen ja yritti puolustaa oikotien käyttämistä vetoamalla mahdollisiin poissaoloihin kirkosta. Kirkkoherra sai kuitenkin tahtonsa läpi. Kirkossa käynti ei kirkkoherran puheiden perusteella ollut kiinni sen matkan pituudesta, vaan se oli velvollisuus. Rahvas kuitenkin sanoi kirkkotien olevan vanhastaan tuttu, eli staattisuus oli todella juurtunut yhteisön mentaliteettiin.

2.2 Puhdasoppisuuden aika

Koko 1600-lukua sävyttivät sodat ja luterilainen uskonnollisuus. 1600-luvun jälkipuoliskolla jälkimmäinen alkoi entisestään korostua, kirkko ja kruunu alkoivat lähentyä toisiaan. Tämä tarkoitti lähinnä sitä, että kruunu käytti kirkkoa ja uskontoa hyväkseen omien tarkoitusperiensä saavuttamiseen. Ruotsin valtakunta alkoi välittää kuvaa kuninkaan johtamasta yhtenäisestä, hartaasta ja harmonisesta sääty-yhteiskunnasta. Puhdasoppisuutta sävyttivät tottelevaisuus, hierarkia ja ankarat rangaistukset tehdyistä synneistä.⁶⁷

Kirkkohistoriassa 1600-luvun jälkimmäisestä puoliskosta käytetään käsitteitä täysortodoksian tai puhdasoppisuuden aika. Silloin sanotaan puhdasoppisen kirkkokurin vakiintuneen ja varhaisortodoksian kääntyneen täysortodoksiaksi.⁶⁸ Mitä puhdasoppisuus ja täysortodoksia oikeastaan merkitsivät? Kuinka ne olivat vakiintuneet Ruotsi-Suomeen?

---

⁶⁷ Karonen, 1999. 246. Ruotsin suurvalta-ajan sotayhteiskunnan perusteista ja rakenteesta: ks. Nilsson, 1990.

⁶⁸ Lehtinen, 1961. 192; Laasonen, 1991. 105.

Kolmisäätyopista on puhuttu puhtasoppisuuden yhteydessä usein, mutta mikä se oikeastaan on?

2.2.1 Kolmisäätyoppi

Englund kirjoittaa Pultava-kirjassaan uskonnon merkityksestä sotilaille: "...lyhyiden rukoushetkien tarkoituksena oli myös iskostaa sotilaiden päähän, että sota ja taistelut tapahtuivat Jumalan tahdosta, ja että juuri hän ratkaisi voiton sekä ihmisten kuoleman. Tavoitteena oli saada ihmiset hyväksymään tilanne, jotta he eivät tottelisi luonnollista vaistoaan ja juoksisi pakoon.”⁶⁹. Uskonnon hyväksikäyttö sodassa on ikivanha ajatus, mutta Ruotsissa mentiin vielä pitemmälle. Kristillinen uskonnollisuus läpäisi koko yhteiskunnan ja oli läsnä kaikkialla.

Uskonnollisuus ei kuitenkaan ollut (vain) hurmoksellista, vaan sen taustalla oli varsin systemaattisesti rakennettu kolmisäätyopin järjestelmä. Kolmisäätyoppi tuntuu olevan edelleen hämärä käsite, vaikka se on 1600-luvun kansanopetuksen, yhteiskunnan ja jopa ihmisten maailmankatsomuksen peruspilareita. Vain harvoissa tutkimuksissa siihen paneudutaan kunnolla. Aiheeseen on ehkä syvällisimmin perehtynyt Pleijel, joka on kirjoittanut aiheesta useampia teoksia, esimerkiksi Pleijelin *Hustavlans tid* käsittelee aihetta ansiokkaasti. Myös Kjöllnerström sivuaa useassa kirjassaan kolmisäätyoppia, mutta hän on pääasiassa keskittynyt kirkolliseen lainsäädäntöön, eikä niinkään yhteiskunnan mentaaliseen maailmaan. Suomalaisista tutkijoista Jussi Kuoppala on esittänyt tutkimuksessaan *Suomen papisto ja työväenkysymys* kolmisäätyopista erinomaisen pohjustuksen. Myös Kaarlo Wirilander on kirjoittanut aiheesta kirjassaan *Herrasväkeä - Suomen säätyläistö 1721-1870*.

Useissa puhtasoppisuuden aikaa koskevissa tutkimuksissa kolmisäätyopin käsite voidaan mainita, mutta sen merkitystä ei pohdita tarkemmin⁷⁰. Kolmisäätyoppiin palataan myös muissa kappaleissa, sillä se näyttää olevan näkymättömänä rakenteena läsnä jatkuvasti niin pitäjäjyhteisön elämässä kuin valtakunnan rakenteissa.

---

⁶⁹ Englund, 1989. 79. (Ks. myös sivu 18.)

⁷⁰ Ks. esim. Bergström, 1991. 22.

Kolmisäätyoppi⁷¹ koostui kolmesta hallituksesta, joihin kaikkiin ihminen kuului samanaikaisesti. Nämä olivat ecclesia eli hengellinen hallitus, politia eli maallinen hallitus ja oeconomia eli huoneenhallitus. Jumala oli asettanut politian pitämään synnit ja harhaopit kurissa. Maallisen hallituksen johdossa oli järki, kristitty saattoi olla esivallalle kuuliainen hyvällä omallatunnolla, sillä yhteiskunnan järjestys ilmentää Jumalan rakkautta ja vanhurskautta. Politian piirissä ihmiset ovat eriarvoisia, esimiehiä ja alamaisia. Maallinen esivalta on Jumalan asettama. Jos se on epäoikeudenmukainen, on se seurausta ihmisten synnistä, eikä heillä ole oikeutta kumota sitä. Niinpä hallitsijalla oli miltei rajoittamaton valta alamaisiinsa nähden.⁷²

Ecclesian piirissä ihmiset puolestaan ovat kaikki samanarvoisia ja sen periaatteina ovat järjen sijasta armo, usko ja henki. Ecclesiaa hallitsee yksin Jumala, mutta siitä vastaavat hengellisen viran haltijat. Heidän tehtävänsä on julistaa lakia ja evankeliumia ja jakaa sakramentit. Saarnattu laki oli sama kun luonnollinen laki. Politia ja ecclesia on pidettävä erossa toisistaan, toisessa hallitsee keisari miekalla ja toisessa Jumala sanalla. Keisari sitoo synnin ja Jumala antaa sen anteeksi.⁷³

Oeconomia eli huoneenhallitus oli myös Jumalan asettama. Se ylläpitää ihmissukua biologisesti ja taloudellisesti. Perheenisä hoitaa perhepiirissä samoja tehtäviä kuin esivalta yhteiskunnassa ja hengellinen virka kirkossa. Jumala on luovuttanut valtansa isälle. Näin varmistetaan, että huoneenhallituksessa kasvetaan kristilliseen elämään. Yhteiskunnassa ihmiset ovat eriarvoisia ja jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on omat oikeutensa ja velvollisuutensa. Yhteisön järjestyksessä kaikki ovat erilaisuudestaan huolimatta yhteydessä toisiinsa: politiassa esivalta ja alamaiset, ecclesiassa sananjulistajat ja kuulijat, oeconomiassa

---

⁷¹ Kolmisäätyopin idea on peräisin keskiajalta. Aluksi se oli itse asiassa kaksisäätyoppi, johon kuului väkivaltaa käyttävä maallinen esivalta sekä hengellinen hallitus. Ihminen oli yhtäaikaan näiden molempien hallitusten alainen. Tähän malliin Luther lisäsi huoneenhallituksen. Ruotsissa vaikuttanut järjestelmä perustui tähän Lutherin malliin, jota Lutherin oppilas Melachthon oli edelleen kehittänyt. Kuoppala, 1963. 15-20, 23-25.

⁷² Kuoppala, 1963. 17-20, 27; Karonen, 1998. 140; Wirilander, 1974. 26-27.

⁷³ Kuoppala, 1963. 18-21. Wirilander, 1974. 27.

vanhemmat ja lapset sekä palkolliset.⁷⁴

Kolmisäätyopin järjestelmä oli pohjana sille vanhaluterilaisuudelle, joka Ruotsin valtakunnassa vallitsi 1600-luvulla ja jatkui jossain muodossa aina 1800-luvulle saakka.⁷⁵ 1600-luvulta lähtien kolmisäätyoppi alkoi tulla myös tavallisen kansan tietoisuuteen. Ruotsin vanhaluterilaisuuteen kuului tärkeänä osana 1600-luvulta lähtien kirkon opetustyö.⁷⁶ Niinpä kolmisäätyoppi vältyi kansalle saarnoin ja rukouksin ja ennen kaikkea katekismuksen ja sen kuulustelujen kautta. Katekismus sidottiin yhteen virsikirjan kanssa ja siihen oli liitetty huoneentaulu⁷⁷, jossa eri raamatunlausein oli esitetty kolmisäätyopin keskeiset piirteet. Huoneentaulun⁷⁸ ajatuksien saarnaamisesta annettiin ohjeita Uppsalan kirkolliskokouksesta (1593) lähtien. Katekismuksen ja huoneentaulun oppeja pänättiin lapsesta saakka ja se painui ihmisten tajuntaan heidän yhteiskunnallisesta asemastaan riippumatta ja loi käsityksen pysyvistä muuttumattomasta yhteiskunnan tilasta.

Koska kolmisäätyoppi leimasi niin selvästi Ruotsi-Suomen uskonnollista elämää, sen oli mahdotonta olla vaikuttamatta myös poliittiseen järjestelmään.⁷⁹ Niinpä kolmisäätyoppi sai myös maallisen version vastaamaan valtakunnan sisäisiä tarpeita. Tarvittiin järjestelmä, joka takaisi yhteiskuntarauhan ja staattisuuden. Poliittisesti kolmisäätyoppi yhdistettiin vanhaan nelisäätyjärjestelmään, joka oli peräisin keskiajalta. Poliitiasta kehitettiin erityinen "hallitseva sääty", johon kuului aatelisto. Ecclesiasta tuli "oppisääty", johon kuului papisto. Oeconomia käsitti talonpojat ja porvariston ja sitä kutsuttiin nimellä "taloussääty". Viimeksi mainittu jakaantui vielä jouhevasti porvaristoon ja talonpoikiin valtiopäiväjärjestyksen mukaisesti. Näin oli saatu aikaan harmonisuuden takaava järjestelmä.

---

⁷⁴ Kuoppala, 1963. 22-23. Wirilander, 1974. 27.

⁷⁵ Kjöllnerström, 1944. 9; Kuoppala, 1963. 23.

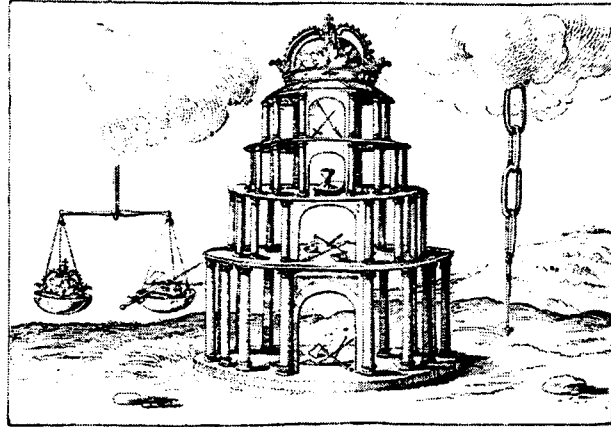
⁷⁶ Kuoppala, 1963. 30.

⁷⁷ Ks. Liite 5.

⁷⁸ Ks. Liite 5.

⁷⁹ Wirilander on asiasta tosin täysin eri mieltä ja pitää kolmisäätyoppia epäpoliittisena järjestelmänä, eikä näe yhteyttä kolmisäätyopin ja nelisäätyjärjestelmän välillä. Wirilander, 1974. 25-29

Kuva 1. Säädyt Ruotsissa Schering Rosenhanen embleemipiirustuksen mukaan. Karonen, 1999. 164.

Piirros osoittaa erinomaisesti varsinkin aateliston näkemyksen säädyistä liikkumattomana järjestelmänä, jossa säädyt (talonpojat: kirves ja aura; porvarit: vaaka ja mittatikku; papisto: ehtoolliskalkki ja aatelisto: miekat) hallitsevat yhdessä kuninkaan kanssa (iso vaakakuppi), jolloin saadaan aikaan harmoninen tilanne. Liikkumattomuutta kuvastaa lisäksi rakennelman pyramidisuus ja säätyjä erottava lattia. Säätykiertoa ei Rosenhanen näkemys ota huomioon, sillä kaikki muutos veisi turmioon. Kolmisäätyopin perusajatukset heijastuvat piirroksesta siis selvästi, mutta tietyillä aateliston painotuksilla, kuten korostetulla hallinnon jakamisella kuninkaan ja säätyjen kesken.⁸⁰ Papiston näkemyksissä oli korostetummin kolmisäätyopin hengellinen puoli, eli se, että kaikki kuuluvat kaikkiin kolmeen säätyyn ja että oppisäädyn johdossa oli papisto.

Kolmisäätyopin ja nelisäätyjärjestelmän yhteensulauma oli puhdasoppisuuden ajan yhteiskunnan ydin. Sen pohjalta toimivat niin valtiopäivät kuin muut yhteiskunnalliset toimijat.⁸¹ Käytännössä nelisäätyjaottelun ihannoima staattisuus ei ollut lainkaan niin selvää kuin haluttiin antaa ymmärtää. Wirilander on erottanut toisistaan valtiosäädyt ja

⁸⁰ Karonen, 1999. 162-165.

⁸¹ Karonen, 1999. 166-167.

yhteiskuntasäädyt. Näin hän korostaa poliittisen ja sosiaalisen säätyjaon eroja.⁸² Tämä koski niin talonpoikia kuin papistoakin. Perniössäkään kirkkoherra ei ollut pappissäädyn edustaja puhtaimmillaan.

On kuitenkin ennen aikaista tässä vaiheessa sanoa, oliko kolmisäätyoppi ja siihen pohjautuva nelisäätyjärjestelmä todellisuudessa painunut yhteisön mentaliteettiin. Totta oli, että koko yhteiskunta lepäsi sen päällä, mutta se oli vain asian virallinen puoli. Saivatko kirkko ja kruunu sen ihmisten kaiken ajattelun ja toiminnan lähtökohdaksi vai oliko se jäänyt ihmisten ajattelussa vain ideologian asteelle? Entä oliko papisto omaksunut asemansa puhtaasti oppisäätyinä vai sekaantuiko se muille säädyille varatuille talouden ja politiikan alueille?

2.2.2 Puhdasoppisuuden ajan normimaailma

Virallisesti kolmisäätyoppi vahvistettiin vasta vuoden 1686 kirkkolaisissa. Kirkkolainsäädännöllisesti kolmisäätyoppi sulautui aluksi vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä keskiaikaisen tradition kanssa. Tämä kirkkojärjestys oli joka tapauksessa pohjana niin kaikille kirkkojärjestysehdoituksille kuin vuoden 1686 kirkkolaille, joka viimeistään oli kolmisäätyopin riemuvoitto.⁸³

Kolmisäätyopin maailmassa eläneistä 1600-luvun jälkipuoliskon ihmisistä vain pieni osa oli tietoinen erityisen kirkkolain tai kruunun lakien olemassaolosta. Heille oli olemassa vain yhden esivallan lait ja määräykset⁸⁴, jonka lisäksi heidän käyttäytymiselleen asetti rajansa pitäjän, kylän ja perheen (talouden) sosiaalinen kontrolli kirjoittamattomine sääntöineen.⁸⁵

---

⁸² Wirilander, 1974. 21-23.

⁸³ Kjöllström, 1944. 26-27.

⁸⁴ Rahvaalle oli olemassa sekä positiivinen laki (laadittu laki) että traditionaalinen laki (kirjoittamaton laki), joka eli perinteissä. Se oli tottumusoikeutta ja sillä oli positiivisen lain rinnalla suuri merkitys erityisesti talonpoikien, mutta myös muiden ryhmien elämään. Johansson, 1990. 166.

⁸⁵ Österberg & Lindström, 1988. 16. Käytännön tasolla hyvä esimerkki kruunun ja kirkon sekoittumisesta on pitäjän kuudennus- ja lautamiestehtävät. Heidän tehtävänsä olivat usein päällekkäisiä ja toimia hoitivat usein samat henkilöt. Jokiaho, 1996. 108.

Näiden normien taustalla oli vanhat tavat ja tottumukset sekoittuneena esivallan määräyksiin. Esivalta pyrki kontrolloimaan pitäjäläisten elämää lukuisilla asetuksilla. Juuri 1600-luvulla kruunu aloitti aivan uudella tavalla tämän kontrollin tehostamisen Ruotsin valtakunnan siirtyessä itsevaltiuden aikakauteen. Samalla kirkon ja kruunun vallan sekoittuminen sai lakipisteensä. Kaarle IX otti hallitsijan roolia korostaakseen jo vuosisadan alussa lakien pohjaksi Raamatun Mooseksen lain. Se tarkoitti käytännössä erittäin ankaria rangaistuksia erityisesti henki- ja siveellisyysrikoksista. Hallitsija osoitti siten olevansa Jumalan sijainen maan päällä.⁸⁶

Parvio toteaa kuitenkin, että Ruotsissa kuningas ei aikakaan muodollisesti johtanut kirkkoa, vaan piispa käytti periaatteessa hengellisissä asioissa ylintä valtaa. Kuningas oli piispojen yläpuolella oikeus- ja hallintokysymyksissä.⁸⁷ Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut maallisen vallan pysyttelemistä poissa hengellisistä asioista, vaan Mooseksen laki oli näkyvässä vahvasti kärjäsälissä. Kaarle pyrkiin siihen, että Raamattua käytettäisiin kaikissa asioissa. Pöytäkirjoissa viittauksia Raamattuun ei kuitenkaan juuri näy, vaan sellaisissa yhteyksissä käytetään ilmausta *Jumalan laki*.⁸⁸ Varsinaisia rangaistuksia ei kuitenkaan otettu suoraan Raamatusta, poikkeuksena olivat vakavat siveettömyysrikokset.⁸⁹ Kirkon langettamissa rangaistuksissa oli nähtävissä selvä suuntaus häpeärangaistusten suuntaan. Kun 1500-luvulla rangaistukset olivat vielä enemmän ”sielunhoidollisia”, 1600-luvulla ne pelottelivat ja

---

⁸⁶ Österberg, 1991. 177. Karonen, 1999. 243, 247.

⁸⁷ Parvio, 1986. 95.

⁸⁸ Takala, 1993. 14 ja 217. Jumalan laki oli muuttumaton eikä siihen tarvittu lakikirjoja, sillä se oli 1600-luvun käsitysten mukaan kirjoitettu luonnonlakina jokaisen sydämeen. Positiivinen eli maallinen oikeus sen sijaan oli erilaista eri alueilla ja se saattoi muuttua. Ruotsissa 1600-luvulla ajateltiin, että Jumalan laki ja maallinen laki kuitenkin yhdistyivät, sillä maallinen laki perustui roomalaiseen oikeuteen, joka oli lähimpänä luonnonoikeutta. Siksi ”Jumalan ja maallisen lain mukaan” tarkoitti, että Ruotsin lait olivat tämän Jumalallisen lain sovellusta Ruotsin oloihin. Takala, 1993. 52-53. Lempiäisen mukaan Jumalan laki ja Ruotsin laki muodostivat 1500-luvulta lähtien kokonaisuuden. Lempiäinen, 1963. 316. ”Jumalan- ja maallisen lain...” -ilmausta käytettiin esimerkiksi vuoden 1645 käräjillä, jossa käsiteltiin Anna Antintyttären huoruussyytettä (Anna oli maannut naimisissa olleen vouti Hemming Björnsonin kanssa). Siinä Anna tuomittiin menettämään henkensä Jumalan ja maallisen lain (Gudh och världligh lagh) perusteella. KA: ES 1747 TK 2-3.5. 1645.

⁸⁹ Takala, 1993. 214. Rangaistukset olivat silti varsin ankaria, vielä vuonna 1734 langetettiin seitsemästäkymmenestä rikoksesta kuolemanrangaistus. Myös muut ruumiinrangaistukset olivat hyvin yleisiä. Österberg, 1996, 118.

varoittivat ihmisiä saattamalla syntiset häpeään nöyryytykseen muun seurakunnan edessä.⁹⁰

Normit siis käsitettiin 1600-luvulla olevan suurimmalta osin Jumalasta. Poikkeuksena olivat ikivanhat talonpoikaisyhteisön normit, jotka esivalta halusi muuttaa tai saada hallintaansa. Tämä oli keskiajalta alkanut työ, silloin alettiin esimerkiksi pakanallisia juhlapäiviä muuttaa kristillisiksi pyhiksi. Rahvaan siveellisyys ja sukupuolinen kanssakäyminen oli yksi suurimmista alueista, joita kirkko ja kruunu halusi kontrolloida. Yksi tärkeä syy oli avioliittoinstituution saaminen valvontaan, sillä vielä 1600-luvulla talonpoikien keskuudessa solmittiin yleisesti sukujen välisiä sopimusavioliittoja. Niille oli tyypillistä, että sukupuolielämä aloitettiin kihlauksesta. Kirkko ja kruunu jäivät siten koko avioliittoinstituution ulkopuolelle. Siihen 1600-luvulla erityisesti haluttiin muutosta. Sitä tarkoitusta varten seksuaalisuuden kriminalisointi oli omiaan, kansan toivottiin välttävän siveettömyyttä Jumalan kollektiivisten rangaistusten pelossa.⁹¹

Yksi tärkeä paikallisyhteisön normisto oli patriarkaalisuuden järjestelmä. Patriarkaalisuus oli erityisen merkittävä aateliston piirissä, jossa se vahvistettiin lakien ja asetusten voimalla. Se kuitenkin ulottui myös paikallisyhteisöön. Sen kulmakiviä olivat erilaisuus, keskinäinen lojaalius ja suhteiden pysyvyys. Käytännössä se merkitsi sitä, alamaisten oli ehdotta toteltava herraansa, mutta toisaalta herra oli velvollinen tarjoamaan hyvinvoinnin ja näyttämään alamaisilleen esimerkkiä. Järjestelmä toimi pitäjäyhteisössä joka puolella, kaikki tottelivat kuningasta, vuokratilajelijät maanomistajaa, palvelijat isäntäväkeä, perhe isäntää.⁹² Tämä järjestelmä oli siten kiinteässä yhteydessä kolmisääty- ja nelisäätyoppeihin.

Tästä voisi ottaa esimerkin. Vuonna 1648 kirkkoherra Sylvast yhdessä vaimonsa Elinin kanssa syytti piikaansa Margareta Antintytärtä varkaudesta. Kirkkoherran mukaan Margareta oli ottanut puoli lakanaa, jonka arvo oli 2 kuparitaalaria sekä palan kangasta arvoltaan 1 kuparitaalari. Rangaistukseksi Margareta tuomittiin menettämään toimensa ja maksamaan sakkoa 40 markkaa. Lisäksi hän joutui korvaamaan varastetut tavarat kolminkertaisena.

---

⁹⁰ Karonen, 1999. 247.

⁹¹ Aalto, 1996. 23.

⁹² Englund, 1994. 202-203.

Kova rangaistus ei varmastikaan ollut vain rangaistus synnistä, vaan esimerkki muille palvelijoille esivallan kunnioittamisesta. Kolmisäätyopin mukaisesti palvelijoiden kuului osoittaa kunnioitustaan isäntiään kohtaan. Jos niin ei tehnyt, oli isännällä paitsi oikeus, myös velvollisuus antaa palvelijalle rangaistus. Varkaus oli niin vakava rikkomus isäntää kohtaan, ettei siitä selvitty vain sopimalla asia pappilan väen kesken. Asialle tarvittiin maallisen esivallan tuomio, joka antoi rangaistuksen isännän puolesta. Kolmisäätyoppi ja patriarkaalisuus näkyivät siis myös kirkkoherran taloudessa.

Toinen merkittävä yhteisön elämää normittanut kirjoittamaton säännöstö oli ihmisen maine ja kunnia. Siihenkin kirkko halusi parhaansa mukaan tarttua osoittaakseen rahvaalle oikean suunnan käyttäytymisen suhteen. Myös kunniakäsitusten taustalla on pitkälti yhteisöjen kollektiivisuus. Tämän kollektiivisen yhteisön sisällä ihmistä arvotti hänen maineensa. Esimerkiksi miehen maine liittyi hänen talouteensa eli ammattiin ja perheen elätykseen. Hänen kunniaansa liittyi myös naisen maine. Naisen itsensä mainetta puolestaan arvioitiin hänen asemansa kautta äitinä ja puolisona.⁹³ Tähän mainejärjestelmään kirkko kohdisti toimintaansa, maineeseen alkoivat vaikuttaa uudet asiat, kuten avioliitto, ehdoton siveellisyys, katekismuksen osaaminen ja ehtoollisella käynti. Nämä kaikki oli kirjattu katekismuksen huoneentauluun⁹⁴, jota pitäjäläisille saarnattiin ja opetettiin. Mainettaan valvoivat pitäjäläiset itse ja jos valvonta ei ollut tarpeeksi tehokasta, kirkko ja kruunu valvoivat sitä papiston, nimismiehen ja pitäjäläisten omien luottamushenkilöiden (kuudennusmiehet, lautamiehet) avulla.⁹⁵

2.2.3 Pappissäädyn asema ja muutos

“Joca tahto Jumalan Seuracunda palwella Papin säädys / sen pitä oleman Jumalisen / ja Cunniallisest / siwiäst / raitist ja puhtast Elämän / hänelle pitä myös oleman turmeltumaton

---

⁹³ Andersson, 1998. 157.

⁹⁴ Ks. Liite 5.

⁹⁵ Maineen saattoi menettää paitsi rikkomalla normeja, myös ilkeiden naapureiden toimesta. Kallion mukaan maineen tahrminen huhuja levittämällä oli hyvä keino tehdä kiusaa vihamiehille, sillä maineen palauttaminen oli erittäin vaikeaa. Kallio, 1998. 56.

*Nimi ja hyvä Sanoma / puhdas ja selkiä puhen parsi*⁹⁶ Näin kertoo vuoden 1686 kirkkolaki saarnavirasta. Siinä tulee ilmi esivallan halu saada papeista pitäjän esimerkillisiä ja kunniallisia kansan opettajia.

Papiston rooli ja siinä tapahtuneet muutokset kuvaavat hyvin uskonnon roolia valtiossa ja yhteiskunnassa. 1600-luvulla Ruotsin valtakunnassa maallinen esivalta eli kuningas teki uskonnosta omaa valtaansa vahvistavan välineen. Maallinen ja hengellinen esivalta olivat kuitenkin erotettavissa vielä 1600-luvun puolivälissä. Mutta jo Rothoviuksen⁹⁷ aikaan oli maallisen esivallan tukeminen papiston velvollisuus, Ruotsi oli Pohjolan Israel ja sitä tuli puolustaa niin puhtaan opin kuin armeijankin avulla saatanaa vastaan. Sotaa ei papiston keskuudessa sen kauhuista huolimatta asetettu kyseenalaiseksi.⁹⁸ Kaarle XI:n rakennettua itsevaltaisen järjestelmänsä hengellisen ja maallisen esivallan raja hämärtyi entisestään. Vuoden 1686 kirkkolaissa pappien kirkollisilla velvollisuuksilla ja majesteetille annetulla uskollisuuden valalla ei käytännössä ollut eroa.⁹⁹

Kaarle XI:n aikana tämä tehtävä korostui entisestään. Tehtävää suoritettiin katekismusopetuksen avulla, mikä oli kansanopetuksen peruspilari Rothoviuksen ajoista lähtien.¹⁰⁰

Kuten edellä tuli ilmi, yhteiskunta lepäsi 1600-luvulla tiukasti neljän säädyn, aateliston, papiston, porvariston ja talonpoikien päällä. Kunkin säädyn tuli suorittaa velvollisuutensa ja toimia omien oikeuksiensa pohjalta. Pappien tuli valvoa rahvasta ja tehdä se rauhalliseksi ja uskolliseksi veronmaksajaksi kehottamalla kaikkia pysymään omassa säädysään.¹⁰¹

---

⁹⁶ KL, 1686 (1986). 79.

⁹⁷ Turun hiippakunnan piispana v.1627- 1652. Blomstedt & Matinolli, 1963. 3-5.

⁹⁸ Laine, 1996. 62-65; Englund, 1988. 17-18. Varsinkin Suuren Pohjan sodan kynnyksellä papisto vedettiin sotaan mukaan houkuttelemalla heitä kirjoittamaan propagandalauluja sotilaille heidän taistelutahtonsa nostattamiseksi. Bohman, Davidsson, Söderberg, 1981. 41-42.

⁹⁹ Laine, 1995. 132 ja 139.

¹⁰⁰ Juva, 1955. 71. Lehtinen, 1961. 184-187. Rothoviuksesta: Parvio, 1959.

¹⁰¹ Englund, 1994. 30-31.

Säätyjen erillisyyden määräsi maallinen esivalta. Aateli oli jo 1500-luvulla saanut kuninkaalta vahvistuksen erillisiin privilegioihin. Sen esimerkkiä seuraten myös papisto halusi hallitsijalta vahvistukset yhteiskunnallisiin oikeuksiinsa, mutta onnistui siinä lopullisesti¹⁰² vasta vuonna 1675, kun Kaarle XI vahvisti papiston privilegioit.¹⁰³ Vahvistuksessa taattiin papiston maaomaisuuden, piispankartanoiden, pappiloiden sekä kymmenysverotusoikeuden säilyminen.¹⁰⁴ Tämä oli merkittävä asia papiston kannalta, sillä tuleva isoreduktio ei näin ollen päässyt vaikuttamaan papiston omaisuuteen.

Paitsi omaisuuden, privilegiovahvistus vahvisti pappien asemaa myös henkisellä puolella. Pappien yksinoikeutta saarnaamiseen korostettiin, saarnaviran halveksiminen kiellettiin, pappien opettajan asema turvattiin ja heidän asemansa paikallishallinnon johdossa vahvistui. Aatelia vastaan papiston asemaa vahvisti myös aateliston velvoitus osallistua rahvaan tavoin jumalanpalvelukseen, myös saarnaviran halventamisen ehdoton kieltä oli selvästi aatelia kohtaan osoitettu. Sten Carlssonin mukaan aatelin ja muiden säätyjen välillä oli jyrkkä ero, mutta papisto kuitenkin hallitsi sekä henkistä, että kulttuurillista elämää, eikä 1600-luvulla voida puhua yksilön maallistuneesta elämästä, joten myös aateli oli papiston vaikutuksen alainen henkisen elämän alueella.¹⁰⁵

Jos säädyt jaetaan tuottaviin ja kuluttaviin, ovat papisto ja aateli kuluttavia ryhmiä. Aatelin ja papiston välit olivat siten samansuuntaisista intresseistä johtuen usein kireät, papisto teki esimerkiksi valtiopäivillä useita valituksia aatelin vapaudesta olla maksamatta papinmaksuja¹⁰⁶. Periaatteessa varsinkin aateli halusi säätyjen pysyttelevän toisistaan erossa säätyjaon mukaisesti, papiston ei pitänyt puuttua politiikkaan eikä aateliston kirkollisiin asioihin.¹⁰⁷ Todellisuudessa Axel Oxenstiernan holhoojahallituksen sekakonsistorihanke valtakunnallisella tasolla ja Perniössä Henrik Sassin nimeäminen kirkon esimiehen virkaan

---

¹⁰² Väliaikaisen privilegiovahvistuksen papisto sai jo vuonna 1647. Laine, 1995. 142.

¹⁰³ Privilegioista 1600-luvun lopulla: Sjöblom, 1896.

¹⁰⁴ Laine, 1995. 141-142.

¹⁰⁵ Carlsson, 1962. 16.

¹⁰⁶ Juva, 1955. 38.

¹⁰⁷ Laine 1995. 168-169.

ovat tätä käsitystä vastaan.¹⁰⁸

Papisto ei Suomessa ollut vielä 1600-luvun alussa kovinkaan koulutettua eikä arvostettua¹⁰⁹, mutta tilanne alkoi Turkuun perustetun akatemian avulla parantua, ja varsinkin kirkkoherrojen koulutus parani.¹¹⁰ Tämä johtikin entistä suurempaan eroon kirkkoherran ja kappalaisen aseman välillä. Kirkkoherrojen koulutustaso suhteessa muihin paikallistason pappeihin kasvoi myös sen vuoksi, että kilpailu kirkkoherranviroista kasvoi. Tähän oli syynä lisääntynyt pappisvirkojen määrän kasvu, joka koski miltei yksinomaan alempia virkoja.¹¹¹ Myös pappien tehtävät muuttuivat entistä enemmän pitäjäläisten luottamusmiehen tehtävistä¹¹² kansan valistajaksi ja opettajaksi. Tämä muutos tapahtui aluksi piispa Rothoviuksen ja varsinkin Gezeliusten¹¹³ aikaan, jolloin kansanopetusta kehitettiin uusiin ulottuvuuksiin.¹¹⁴

Uuteen rahvaalle muodostuneeseen käsitykseen papista sielun paimenena ja esivallan välikappaleena on ollut oma osuutensa katekismuksen avulla tapahtuneella opettamisella. Jo Rothoviuksen aikana oli katekismuksen opetus noussut tärkeälle sijalle, mutta vasta Gezelius vanhemman aikana alettiin korostaa tekstin ymmärtämistä. Näin ollen myös rahvaan käsitys papistosta alkoi toden teolla muuttua vasta Gezeliuksen vuonna 1666 toimitettua katekismuksensa *Yxi paras lasten tavara*¹¹⁵, jossa mm. huoneentaulun avulla iskostettiin kansan mieliin kolmisäätyoppia ja esivallan kunnioitusta.

---

¹⁰⁸ Laine, 1995. 135-136. Aatelismies Henrik Sass toimi Perniössä jonkinlaisena kirkon esimiehenä joka hoiti kirkon taloutta ja antoi sakkoja yhdessä kirkkoherran ja kuudennusmiesten kanssa. Asiasta tarkemmin myöhemmissä luvuissa. Juva 1955. 46. Henrik Sassin pienoiselämäkerta liitteessä 3.

¹⁰⁹ Juva, 1955. 26.

¹¹⁰ Laasonen, 1991. 122-125.

¹¹¹ Heininen, 1996. 109.

¹¹² Juva, 1955. 27.

¹¹³ Gezelius vanhempi piispana 1664-1690, Gezelius nuorempi 1690-1718. Blomstedt & Matinolli, 1963. 8-10.

¹¹⁴ Juva, 1955. 117.

¹¹⁵ Laine, 1993. 381; Gezelius, 1666 (1831).

Kokonaan toinen asia on se, että toteuttivatko Perniön kirkkoherrat tunnollisesti maallisen ja hengellisen regimentin heille antamia ohjeita rahvaan kurinpidossa ja opetuksessa? Ja omaksuiko rahvas kirkkoherran heille opettamat huoneentaulun opit ja paikkansa omassa säädyssään? Tuliko Perniön pitäjästä siis osa yhtenäistä puhdasoppisuuden ajan Ruotsin valtakuntaa ja sen asukkaista harmonisen ja pysähtyneen sääty-yhteiskunnan kuuliaisista alamaisista?

3. Perniön pitäjä ja seurakunta 1600-luvulla

3.1 Kirkkopitäjä

Perniön pitäjän rajat olivat vielä 1600-luvulla melko epämääräiset, eikä yksiselitteisiä tai tarkkoja rajoja ollut.¹¹⁶ Perniö jakaantui 1500-luvulta peräisin oleviin verobooleihin, joita oli viisi; Rovastin, Nurkkilan, Lemun, Säkiäsalon (Särkisalo) ja Hirvilahden boolit¹¹⁷. Tätä jakoa käytettiin yleisesti vielä 1600-luvulla, esimerkiksi lautamiehiä kehoitettiin käräjillä kutakin boolissaan valvomaan kymmenysten ja muiden maksujen suorittamisista¹¹⁸. Kirkkopitäjänä ja rovastikuntana Perniöön kuitenkin voidaan laskea kuuluneen myös alueita nykyisestä Kemiöstä ja Muurlasta. Toisaalta Teijon ympäristön alueita kuului Uskelaan.

Perniössä laadittiin vuonna 1634 "luettelo Perniön mies- ja naisväestä". Siihen merkittiin yhteensä 836:n yli 12-vuotiaan nimet. Luetteloon ei ole merkitty aateliskartanoiden väkeä, joistakin niistä oli tähän henkikirjaan liitetty epämääräiset luettelot kartanon palvelusväestä, joten määräksi tuli yhteensä 907 henkeä. Pappilan väki on ilmoitettu ja siellä asusteli yhdeksän henkeä.¹¹⁹ Näistä tiedoista Litzen on päätellyt, että Perniön asukasmäärä oli pitkälti yli 1500 1600-luvun puoliväliin tultaessa.¹²⁰ Tarkasteltavalla ajanjaksolla asukasmäärä mitä

---

¹¹⁶ Tämä näkyy Hans Hanssonin vuonna 1666 tekemästä Halikon kihlakunnan kartasta. Liite 1.

¹¹⁷ Litzen, 1980. 162. Kylät ovat kartassa (Liite 1) ruotsinkielisillä nimillään.

¹¹⁸ KA: ES 1748. TK 19.-20.1. 1672 ja ES 1749 TK 31.8.-3.9. 1674.

¹¹⁹ Litzen, 1980. 208, 210-11.

¹²⁰ Litzen, 1980. 215.

ilmeisemmin lisääntyi vuosisadan loppupuolelle tultaessa, yhtenä syynä olivat ruukkiyhdyksuntien synty Teijolle ja Koskelle vuonna 1686.¹²¹ Muroma on arvioinut vuosisadan lopulla väkiluvun olleen jopa 2700¹²². Näin suuri väestön lisääntyminen vaikuttaa silti liian suurelta.

Perniön seurakunta mainitaan lähteissä ensi kerran jo vuonna 1330.¹²³ Sen keskuksen muodosti harmaakivikirkko, joka oli rakennettu vuosina 1460-80. Lisäksi seurakunnalla oli Yliskylässä kappeli. Vuonna 1660 alettiin rakentaa uutta kappelia Särkisaloon.¹²⁴ Seurakuntaa johti kirkkoherra, jolla oli siis apunaan kappalainen (kappalaiset) ja virallinen (-set) apulainen (-set). Kirkon talouden kirkkoherra hoiti yhdessä kirkonisännän kanssa, joka oli samalla pitäjän luottamushenkilö. Kirkollisen järjestyksenpidon apuna seurakunnalla oli kyläkunnittain valitut kuudennusmiehet. Kirkkoherra, kirkonisäntä ja kuudennusmiehet muodostivat kirkkoneuvoston¹²⁵, joka perustettiin Perniöön vuonna 1660. Muita seurakunnan virkamiehiä olivat lukkari ja suntio eli väkkäri. Perniö sai oman suntion vuoden 1659 piispantarkastuksessa ja vapautti näin lukkarin kirkon rengin toimesta.¹²⁶

Aatelilla oli Perniössä 22 säteriä ja lukuisia vapaatiloja, joita viljelivät lampuodit. Useissa tapauksissa aateli oli asettanut omistamalleen tilalle tilanhoitajan. Aatelin suuresta maaomaisuuden hallinnasta kertoo se, että miltei 1/3 Perniön maatiloista oli lampuotien

---

¹²¹ Vilkuna, 1994. 350.

¹²² Muroma, 1991. 106.

¹²³ Litzen, 1980. 140-144.

¹²⁴ Vuoden 1660 syksyllä Nils-kappalainen kyseli konsistorilta jo kappelia hoitavan papin viran perään, kun kerran pitäjäläiset olivat ajaneet sinne puita. Hänelle kuitenkin vastattiin, että virka myönnetään vasta kun kappeli on valmis. CEAP, 1899. 467.

¹²⁵ Kirkkoneuvosto toimi lähinnä valvontaelimenä ja oikeusistuimena, joka puuttui kirkkohäiriöihin ja seksuaalirikkeisiin. Se kuitenkin jätti maalliselle tuomioistuimelle muut kuin kirkossa, kirkkomaalla ja kirkkomatkalla sattuneet riidat. Myös näissä vakavammat tapaukset jätettiin maalliselle tuomioistuimelle. Heininen, 1996. 113.

¹²⁶ Lukkarin tehtävänä oli lähinnä huolehtia seurakuntalaisten lukutaidon opettamisesta. Ennen suntion viran perustamisesta lukkari huolehti lisäksi kirkon vahtimisesta ja nukkuvien herättämisestä Jumalanpalveluksissa, mistä uusi suntion virkakin sai nimensä (väkkäri). Suntion oli lisäksi huolehdittava myös lukkarin opetustehtävästä, kun tämä oli poissa. Perniön ensimmäinen suntio oli nimeltään Heikki Ontuva. Juva, 1953. 103.

viljelyksessä 1600-luvun puolivälissä. Joillakin aatelissuvuilla oli Perniön lisäksi tiloja myös muualla. Näitä suuromistajasukuja olivat esimerkiksi Wrangelit, joiden hallussa oli Finbyn tila vuosina 1642-81 sekä Latokartano vuosina 1642-1686. 1680-luvulla toimeenpantu iso reduktio kuitenkin käänsi pitäjän johtoasemaa papiston puoleen. Gabriel Thauvoni¹²⁷ omistikin kuollessaan varsin mittavan määrän maata ja hänen perillisensä perivät käräjillä hänen antamiaan lainoja.¹²⁸ Aateliston keskelle jäi kuitenkin yksi henkilö, jonka mahtiaseman edessä myös papisto oli voimaton. Kyseessä oli Lorenz Creutz nuorempi, joka maaherran ominaisuudessa nousi Perniön paikallisyhteisön keulahahmoksi. Creutz-suku omisti parhaimmillaan ainakin Tessvärin, Teijon kartanon, Hirvilahden, Arpalahden sekä Pohjankartanon.¹²⁹

Lukumääräisesti Perniössä ei kuitenkaan aatelistoa kovin paljoa ollut, sillä erässä kärjäistunnossa valitettiin, että emäkirkolla pidetään liikaa ruotsinkielisiä jumalanpalveluksia, vaikka ruotsinkielisiä ei ole pitäjässä kuin kourallinen. Valittajien mukaan he mahtuisivat hyvin sakastiin pitämään Jumalanpalveluksensa.¹³⁰

Pitäjän rahvasta, samoin kuin aatelisia, ei voi pitää yhtenäisenä ryhmänä, vaan ryhmään sisältyy suuri eriarvoisuus. Varakkaimmat ratsutilatalonpojat saattoivat olla miltei alemman aatelin tasolla, kun taas vaivaiset elivät talonpoikien armopaloista. Rahvas voidaankin jakaa moneen osaan, ratsutilatalonpojat, lampuodit, vero- ja kruununtalonpojat, ammatinharjoittajat, palkolliset, loiset ja vaivaiset.

---

¹²⁷Liite 2.

¹²⁸ Esim. TK 20-21.3.1683 ja TK 20-21.10. 1684.

¹²⁹ Jutikkala, Nikander 1941. 309-359.

¹³⁰ TMA: JK 862. Rtptk 16.3. 1686. Vahvan suomenkielisyyden puolesta puhuu myös konsistorin pöytäkirjojen merkintä siitä, että Perniöön tarvittiin vain suomenkielinen rukousplakaatti. CEAP, 1899. 182.

3.2 Papit ja pappilat

Perniössä oli aikarajauksen alussa eli 1640-luvulla kaksi pappia, kirkkoherra ja kappalainen. Vuonna 1659 saatiin seurakuntaan pitäjänapulainen ja vuonna 1675. Heitä oli välillä kaksikin sillä esimerkiksi lukkari Barthollus Selenius toimi myös apupappina. Yliskylän kappeli sai oman kappalaisen. Ruukinsaarnaajat saatiin Kosken ruukille vuonna 1692 ja Teijolle nähtävästi samoihin aikoihin.¹³¹ Näin ollen yhtäaikaa Perniössä toimi kolmesta viiteen kirkonmiestä. He muodostivat Perniön enemmän tai vähemmän yhtenäisen pappissäädyn. Tutkimus keskittyy kirkkoherroihin, joita tarkasteltavana aikana toimi Perniössä neljä.¹³²

Kirkkoherran pappila sijaitsi ja sijaitsee yhä aivan Perniön kirkon kupeessa. Se oli 1600-luvulla melko kookas tila, mutta verrattuna muihin varsinaissuomalaisiin pappiloihin keskikokoinen, esimerkiksi Kemiön pappila oli lähes kaksi kertaa Perniön pappilan kokoinen.¹³³ Vuonna 1635 kirkkoherranpappilassa viljeltiin 8 tynnyrinalaa peltoa (noin 4 hehtaaria)¹³⁴ ja karjaa yhteensä 25 päätä, joista kaksi hevosta, 4 härkää ja 8 lehmää. Pappilan palveluksessa oli kolme piikaa ja neljä renkiä. Lisäksi kirkkoherra omisti yleensä myös muita seudun tiloja, esimerkiksi kirkkoherra Henrik Sylvastilla oli ratsutila Haarlan kylässä.¹³⁵

Henkikirjojen mukaan pappila pysyi jokseenkin saman kokoisena lähes koko käsiteltävän ajan. Esimerkiksi vuonna 1659 pappilassa oli kirkkoherran ja hänen rouvansa lisäksi neljä renkiä ja kolme piikaa. Vuonna 1669 piikojen määrä oli lisääntynyt yhdellä. Vuonna 1671 pappilaan muutti asumaan myös uusi kappalainen perheineen. Kappalainen asui

---

¹³¹ Strandberg, 1832. 402-409. Litzen, 1980. 270-272.

¹³² Liitteessä 2 on kirkkoherroista pienimuotoiset elämäkerrat.

¹³³ Litzen, 1980. 239.

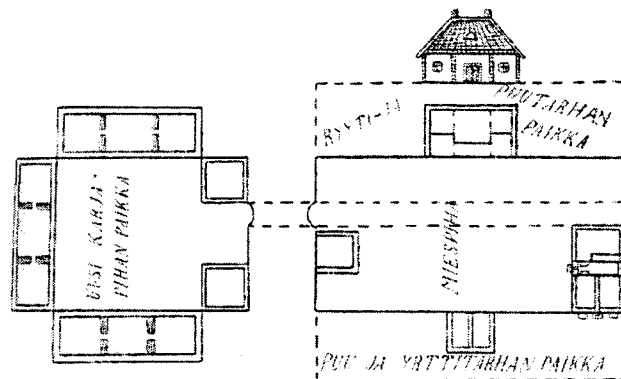
¹³⁴ Pappilan peltoja oli paitsi pappilan ympärillä, myös kirkonmäellä. Näistä pelloista on maininta vuodelta 1669, kun kirkkoherra pelkäsi aivan niiden läheisyydessä asuvan Malin Matintyttären tekevän vahinkoa pelloille. Kirkkoherra epäili Malinin oikeutta elää niin lähellä pappilan peltoja. Kaksi lautamiestä lähetettiin varoittamaan häntä asiasta. KA: ES 1748: TK 2.-3..9.1669.

¹³⁵ Litzen, 1980. 239.

kirkkoherranpappilassa aina vuoteen 1681 asti. Aivan vuosisadan lopulla pappilan varallisuus ainakin palvelusväen suhteen näytti kasvaneen, sillä esimerkiksi vuonna 1694 pappilassa avusti neljän rengin lisäksi peräti kuusi piikaa. Samasta vuodesta lähtien myös lukkari perheineen asusteli pappilassa. Vuonna 1696 pappilassa mainitaan asustelevan myös isännöitsijän (praetor).¹³⁶

Pappilan pihapiiristä on säilynyt piirros vuodelta 1731, jossa näkyy pappilan rakennusten asettelu. Se on hyvin tyypillinen tuon ajan mautille. Rakennukset kätkevät sisäänsä sisäpihan ja tämän umpipihan ympärillä sijaitsivat tarverakennukset: sauna, riihi, aitat ym. Vaikka piirros on 1700-luvulta, voi olettaa jo 1600-luvulla olleen rakennusten väleissä samantapaisia kasvimaita, joissa on viljelty erilaisia kasveja. Ehkäpä juuri siellä kasvoi Perniön ensimmäiset maapäärynät eli perunat. Pappilat olivat usein paitsi henkisen myös teknisen kehityksen suunnantajia pitäjäläisille.

Kuva 2. Pappilan rakennusten sijainti vuonna 1731. Suolahti, 1919. 127.

Kirkkoherran pappila oli paitsi pastorin ja hänen perheensä ja palkollistensa koti myös koko pitäjän henkinen ja eräässä mielessä myös fyysinen keskus. Tämä tulee ilmi eräässä

¹³⁶ KA: SAY 48. 148, 156, 178; LT 277, s. 387; ES 637, s. 107. Wilmin tutkimuksessa Varsinais-Suomalaisen pääpappilan keskimääräinen palvelusväen määrä oli 7,2, vuonna 1634 ja 5,2 vuonna 1694, joten Perniön pappila oli molempina ajankohtina hieman keskimääräistä suurempi. Wilmi, 1991. 111. Normaalitalouteen verrattuna pappila oli noin kaksi kertaa suurempi, sillä Palmiin mukaan taloudessa asui keskimäärin 4,5- 6,5 henkilöä. Perniön pappilassa luku pysytteli toisen kymmenen paremmalla puolella koko tutkimusjakson ajan. Palm, 1993. 53.

kunnianloukkaustapauksessa vuoden 1665 tammikuussa. Kruununnimismies Olof Swensson kertoi majailleensa pappilassa kihlakunnankirjuri Nils Månssonin ja muutamien muiden kanssa edellisenä syksynä. Juuri ennen kirkonmenojen alkua entisen linnanpäällikön ja nykyisen nimismiehen (Elias Andersson) poika Johan Eliasson oli tullut sisään ja alkanut riidellä kihlakunnankirjurin kanssa. Nimismies oli käsenyt heidän olla hiljaa muutamilla “terävillä sanoilla”. Silloin Johan oli kutsunut nimismiestä vanhaksi kelmiksi, kruunun varkaaksi ja uskottomaksi palvelijaksi. Näin myös voitiin todistaa tapahtuneen. Johan tuomittiin maksamaan sakkoa 40 markkaa ja juttu siirrettiin käsiteltäväksi hovioikeuteen.

Jutun tapahtumapaikka oli siis kirkkoherranpappila ja aika juuri ennen kirkonmenoja. Nimismies kertoi majailleensa pappilassa kihlakunnankirjurin ja muutamien muiden kanssa. Tämä kertoo siitä, että pappila toimi eräänlaisena majatalona myös alemmille kruunun virkamiehille (selvää oli, että matkoillaan papit ja piispat ja muut arvovieraat yöpyivät pappiloissa; 1700-luvun lopulla itse kuningas Kustaa III yöpyi Perniön pappilassa). Aamulla paikalle saapui nimismiehen poika, ja alkoi riidellä kuin kotonaan. Pappila kirkkoherran asuinpaikkana ei selvästikään ollut mitenkään pyhä paikka, jossa olisi oltu hartaana ja hiljaa (tosin erään tapauksen perusteella näin voisi sanoa kirkostakin). Tämän puolesta puhuu sekin, että nimismies käski heitä olemaan hiljaa ja “rankaisi heitä joillain terävillä sanoilla”.

Pappissäädyn sisällä oli huima ero arvojärjestyksessä, vielä 1600-luvun alussa kappalainen oli ollut kuin kirkkoherran renki.¹³⁷ Vaikka kappalaisen asema paranikin, oli ero vuosisadan puolivälissä vielä huima. Ei ole tarkkaa tietoa siitä, milloin Perniössä kappalainen sai oman tilan pidettäväkseen, mutta jo 1600-luvun alussa Henrik Bock asui omalla tilallaan Aitolahden kylässä.¹³⁸ Hänen tilansa oli varsin kookas, karjaa oli 18 päätä ja viljelyksiä noin 3 tynnyrinalaa. Lisäksi Bockilla oli yksi piika ja kaksi renkiä.¹³⁹

Vuonna 1696 kappalaiseksi tullut Anders Amberg asui kappalaisen pappilassa Saurussa. Vuonna 1706 jäi tuomikirjoihin erikoisella tavalla pappilan ja Saurun kylän rakennusten

---

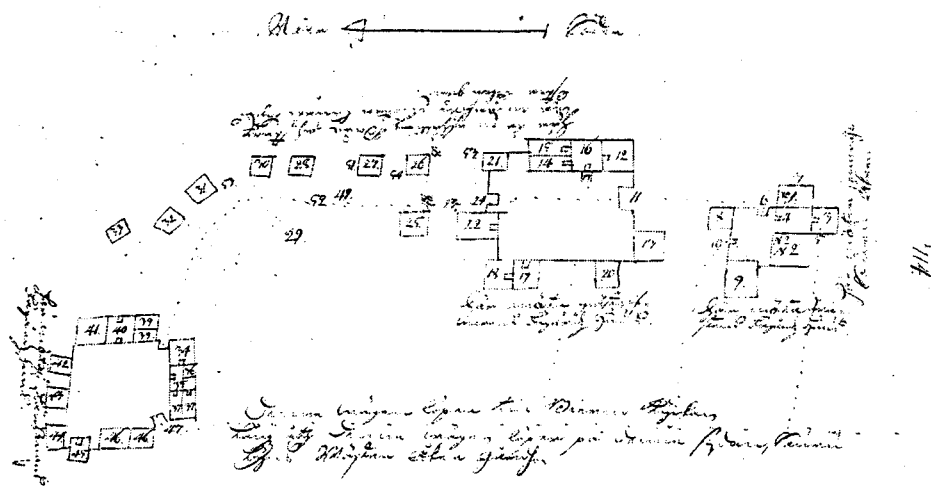
¹³⁷ Juva, 1955. 38; Suolahti, 1919. 184.

¹³⁸ Kartassa nimellä Ailax, sijaitsee Latokartanosta länteen. Ks. liite 1.

¹³⁹ Litzen, 1980. 239.

sijainti ja määrä. Kyseessä oli nimittäin kuolemantapaus, jossa Amberg oli eräällä tavalla osallisena. Hänen renkinsä oli uhannut kappalaista ja tämän perhettä, jollin nimismies oli kutsuttu paikalle. Hän oli omien sanojensa mukaan kompastunut, jolloin ase oli lauennut ja renki oli kuollut laukauksesta. Juttu oli niin epäselvä, että oikeus katsoi tarpeelliseksi selvittää rengin kulkema reitti aina siihen paikkaan, jossa hän oli menettänyt henkensä.

Kuva 3. Saurun kylän rakennukset vuonna 1706. Litzen, 1980. 246.

Piirroksesta käy ilmi, että kappalaisenpappila (todennäköisesti vasemmalla alhaalla) oli varsin lähellä muuta kylää ja sulautui näin osaksi rahvaan yhteisöä toisin kuin kirkkoherranpappila.

4. Suku, tukijat ja virkatie

4.1 Sukustrategiat

Liitteessä 4. on esitelty yksinkertaistettu versio Gabriel Thauvoniuksen ja Jacob Lundin suvuista. Olen keskittynyt heidän sukujensa tarkasteluun, sillä kahden muun kirkkoherran suvuista ei löytynyt tarpeeksi tietoa.

1600-luvulla suku oli erittäin merkittävässä asemassa ihmisen elämässä. Heikkisen mukaan suvun tärkein tehtävä oli toimia eräänlaisena "sosiaalivakuutuksena". Suku tarjosi sen

jäsenille turvaa ulkopuolista epävarmuutta vastaan ¹⁴⁰. Italialaista talonpoikaisyhteisöä tutkinut Giovanni Levi selvitteli tutkimuksessaan erityisiä sukustrategioita erinomaisen lähdeaineiston pohjalta¹⁴¹. Levin tutkimus osoittaa sukujen ja perheiden suuren merkityksen talonpoikaisyhteisölle. Erilaiset suhdeverkostot ja erilaiset strategiat perustuvat pääosin juuri sukulaissuhteille. Levi esittää, että talonpoikien strategiat perustuvat eräänlaiselle valikoivalle rationaalisuudelle. Levi on löytänyt näitä rationaalisia toimintamalleja juuri tutkimalla varsin tavallista yhteisöä, ei mitään suurta kriisiä tai kapinaa. Hän on onkinut esiin tärkeitä ja merkittäviä asioita talonpoikaisyhteisön arkipäivän strategioista silloinkin, kun ei näytä tapahtuvan mitään. Huomaamattomia asioita voi hänen mukaansa löytää erilaisten sääntöjen, sosiaalisten suhteiden ja jopa psykologisten reaktioiden kautta.¹⁴² Suhdeverkostot ja niiden perheen ja suvun niiden kautta saama hyöty ja arvostus antoivat mahdollisuuksia vähentää tulevaisuuden epävarmuutta, toisin sanoen ne toimivat suvun selviytymisstrategioina.

Perniön kirkkoherrojen osalta sukustrategioiden tutkiminen on huomattavasti vaikeampaa lähteiden vähyyden takia. Pelkän sukuselvityksen avulla ei voi tehdä kunnolla edes hypoteeseja. Mutta Levin mainitsemien sääntöjen ja käytäntöjen valossa voidaan sentään joitain päätelmiä tehdä. Myös papiston piirissä suku oli nimittäin varsin merkittävä yhdistävä voima.

Suolahden mukaan pappissukuja voi pitää rationaalisesti ja tiettyjen kaavojen ja sääntöjen mukaan toimivina. Hän on tehnyt varsin pitkälle meneviä päätelmiä pappissukujen tavoitteista ja strategioista. Suolahti esimerkiksi esittää, että ennen isovihaa varsinaissuomalaiset pappissuvut pysyivät varsin suppealla alueella, esimerkiksi Perttelin Procopaeus-suku oli juuttunut varsin tiukasti Perttelin lähiseudulle.¹⁴³ Tällainen vain yhdelle alueelle keskittynyt pappissuku alkoi Suolahden mukaan heikentyä ja vajota, sen jäsenet

---

¹⁴⁰ Heikkinen, 1993. 34.

¹⁴¹ Levi käytti lähteinään oikeusasiakirjoja, kirkonkirjoja ja muita hallinnollisia asiakirjoja sekä kirjan "päähenkilön" Giovan Battista Chiesan pitämää päiväkirjaa.

¹⁴² Levi, 1992. 21-23.

¹⁴³ Suolahti, 1919. 19.

eivät enää kyenneet hallitsemaan pitäjän mahtiasemia, vaan ulkopuolisten kannustimien puute johti suvun turvaamaan elinkeinonsa jopa torppareina. Mutta jos suvusta jatkuvasti siirryttiin muille paikkakunnille, se säilytti asemansa paremmin.¹⁴⁴

Yksi merkittävä pappissuvun säilyttäjä oli virkain periytyminen isältä pojalle. Suolahden mukaan oli varsin yleistä, että isä pyysi vanhetessaan näkevänsä mielellään sukunsa jatkavan virassaan. Tätä pyyntöä seurakunta yleensä myös kunnioitti, kapituli jopa katsoi viran hakijalle eduksi, jos hän oli sukua edelliselle viranhaltijalle. Sekä vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä että vuoden 1686 kirkkolaissa oli kohta, jossa mainittiin, että papinvirat eivät olleet perinnöllisiä. Ristiriidan kuitenkin aiheutti saman pykälän kehotus ottaa erityisesti huomioon ne, jotka voivat turvata edesmenneen kirkkoherran talouden ja perheen.¹⁴⁵

Suku näkyy selvästi myös Perniön kirkkoherran virkojen täyttämässä. Jacob Lundin valinta virkaan ei perustunut ainoastaan pätevyYTEEN, sillä hänestä oli ennen virkaan astumistaan tullut edellisen kirkkoherran Gabriel Thauvoniuksen vävy. Jacob meni naimisiin Gabrielin tyttären Elisabetin kanssa vuonna 1680.¹⁴⁶ Neljä vuotta myöhemmin hänet valittiin edesmenneen appensa virkaan. Näin turvattiin viran pysyminen suvun hallussa.

Paitsi kirkkoherran, myös kappalaisen virkaa täytettäessä näkyy suvun vaikutus. Vuonna 1671 kappalaiseksi valittiin Johannes Collinus. Liitteestä 4. nähdään, että hän oli aiemmin mennyt naimisiin Petrus Thauvoniuksen tyttären kanssa (nimi ei ole tiedossa). Karjaan kirkkoherra Petrus oli Gabrielin setä. Varsin todennäköisesti sukulaisuudella oli merkitystä viran saantiin. Tätä vahvistaa seuraavan emäkirkon kappalaisen valinta. Virkaan valittiin

---

¹⁴⁴ Suolahti, 1919. 21-23. Suvun juuttuminen pienelle alueelle saattoi olla pakon sanelemaa, sillä myös muualla suosittiin oman paikkakunnan pappeja, eikä lähteminen siis välttämättä ollut omasta halusta kiinni.

¹⁴⁵ Suolahti, 1919. 78, 109; Heininen-Heikkilä, 1996. 106. Kirkkolain saarnavirasta kertovassa luvussa (luku kahdeksan) sanotaan, että virka tulee täyttää niin, että *“Seuracunnan parasta ja hyödytystä enimmiten ja ennen caicia sijnä tykönä etzitan ja catzotan / sillä ettei ne Papin tilat maca jongun Perindöoikeuden / waan wapan ja määrätyn walitzemisen alla”* mutta sama pykälä jatkaa: *“Jos poica ja Wäwy on / joca löytän sijhen nijn soweliax ja mahdollisex / cuin jocu muu / nijn pitä hän myös muistettaman ja edesautettaman.”* KL 1686. Saarnavirasta § VIII

¹⁴⁶ Ks. Liite 4.

Henrik Melartopaeus, joka oli sattumoisin Gabriel Thauvoniuksen vaimon veli eli Gabrielin lanko. Näin Gabriel oli kerännyt ympärilleen sukulaisia, joihin saattoi luottaa.

Myös alempien kirkon palvelijoiden keskinäisessä piirissä näkyi nepotismia. Yliskylän kappalaisenvirkaan valittu Johannes Vanaeus oli edellisen kappalaisen veljenpoika. Kaskasten veljekset puolestaan toimivat apupappeina peräkkäin. Tämä kertoo paitsi sukulaisten keskinäisestä lojaaliudesta, myös pitäjäläisten kaipuusta säilyttää vallitseva tilanne, sillä varsinkin alempien pappien valintaan myös heillä oli sanansa sanottavana.

Sukulaisuus oli siten paitsi hyväksyty, myös toivottava ominaisuus hakijalta. Se lisäsi luottamusta ja toi jatkuvuutta. Uuden kirkollisen viran pysyessä edellisen sukulaisella kyettiin säilyttämään niin muuttumaton tilanne kuin mahdollista. Suuri muutos oli aina pahasta. Niinpä Thauvoniuksen valinta kirkkoherranvirkaan oli pitäjäläisille varsin vaikea paikka.

Suuremmassa mittakaavassa Perniö oli vain pieni osa juuri esimerkiksi Thauvoniusten tai Lundien sukustrategioita. Thauvoniukset olivat lähtöisin Karjalohjalta Tavian tilalta. Eräiden tietojen mukaan Mats Tavian vaimo Birgitta oli aatelista sukua.¹⁴⁷ Tämä saattoi mahdollistaa sen, että yksi Matsin pojista luki itsensä papiksi; olihan se vähintään, mitä aatelisten omaava poika voi tehdä. Georg nousi piispa Erik Sorolaisen ”praeco mensalikseksi” Hänestä tuli Sauvon kappalainen ja vajaa 20 vuotta myöhemmin Halikon kirkkoherra. Hänen täytyi siten olla hyvissä väleissä aatelisten kanssa, sillä tuolloin Halikon kirkkoherranvirkaan oli patronaattioikeus¹⁴⁸ Joensuun kartanon Horn-suvulla. Suku jatkoi menestystään Georgin jälkeläisten kautta. Gabrielista tuli kirkkoherra Perniöön toimittuaan Hämeenlinnan koulun rehtorina. Abraham nousi vielä pidemmälle; hän pääsi kapitulissa istuttuaan Viipurin piispan virkaan. Thauvoniussuku nousi kukoistukseen siten poikiensa kautta, suvun tyttärien avioituminen ei aina nostanut sen arvostusta. Esimerkiksi Gabrielin tytär luultavasti isän

---

¹⁴⁷ Ks. Liite 4.

¹⁴⁸ Tämänkaltainen oikeus saattoi periä suvussa jos sen edustaja oli joskus rakennuttanut seudun kirkon tai lahjoittanut sille maan. Halikon Joensuun kartanon omistajalla oli patronaattioikeus Halikon emäseurakuntaan sekä Salon ja Perttelin kappeleihin, koska sen omistajana olleet Hornit olivat perimätiedon mukaan n. 1440-luvulla rakennuttaneet seudun kirkot. Suolahti, 1919. 95.

pettymykseksi meni naimisiin Piikkiön pitäjänapulaisen Andreas Ureniuksen kanssa.

Lundin suvun strategia oli varsin erilainen. Suvun ”kantaisä” oli rykmentinkirjuri Johan. Jacobsson Lund. Hänellä oli kolme poikaa ja neljä tytärtä.¹⁴⁹ Tyttärien naittaminen hyviin sukuihin oli Johanille selvästi tärkeää. Vuonna 1682 hänen tyttärensä Anna meni naimisiin professori Isak Pihlmanin kanssa. Elisabet meni naimisiin vuonna 1685 kruununnimismies Pettr Oloffson Wångin kanssa. Vuonna 1689 hän järjesti suuret häät Perniön kartanossa tyttärilleen Marialle ja Margaretalle. Ensin Maria meni naimisiin keväällä Kosken ruukin inspektorin Lorenz Bergiuksen kanssa. Myöhemmin Margareta vihittiin trumpetinsoittaja Märten Kruusin kanssa heinäkuun lopulla. Siten vain Margaretan avioliitossa tapahtui säätykiertoa alaspäin, muilla tyttärillä suunta oli selvästi ylöspäin. Johan oli siis järjestellyt tyttärensä asiat erinomaisesti.

Myös poikien suhteen Johan onnistui. Jacob meni naimisiin Perniön kirkkoherran tyttären kanssa ja David ensimmäisen avioliittonsa teologian professori Jacob Flachseniuksen tyttären Margaretan kanssa ja toisen piispa Johannes Gezelius nuoremman tyttären Christinan kanssa.¹⁵⁰

Myöhemmin Davidista tuli ensin Viipurin ja sittemmin Växjön piispa. Hänen jälkeläisensä aateloitiin nimellä Ehrenlund. Siten rykmentinkirjuri ja vuokraaja¹⁵¹ Johan Jacobson Lundin suvun asema nousi huimasti ylöspäin onnistuneiden sukustrategioiden kautta.

Perniön kirkkoherrojen suvut eivät rajoittuneet koskemaan pappisvirkoja. Halikon kihlakunnassa ja siten myös Perniössä toiminut lainlukija¹⁵² Gabriel Melartopaeus oli samoin

---

¹⁴⁹ Ks. Liite 4.

¹⁵⁰ Ks. Liite 4. David Lundin avioliitot ovat esimerkki Turun akatemian sisällä vaikuttaneesta käytännöstä, jonka mukaan avioliitot yliopiston henkilökunnan sisällä olivat yleisiä ja toivottuja. Avioliitto käsitettiin yliopistomaailmassa vahvasti sukujen väliseksi asiaksi. Eräässä 1690-luvun avioliiton luonnetta koskeneessa väitöskirjassa jopa todetaan, että eteenpäin pyrkivän nuoren kannatti käyttää avioliittoa päästäkseen hyviin virkoihin ja saadakseen kunniaa. Klinge, 1987. 222-223.

¹⁵¹ Johan Jacobson Lund toimi Perniön Näsen kartanon vuokraajana.

¹⁵² Koska kihlakunnantuomari ei ollut läsnä kaikissa istunnoissa, ne hoiti lainlukija.

kuin mainittu Henrik-veljensä Gabriel Thauvoniuksen lanko.¹⁵³ Siten Thauvoniussuku ulotti vaikutuksensa lonkerot myös oikeuslaitoksen piiriin.

Thauvoniusten suku otti vahvan kontaktin myös Turkuun, kun Gabriel Thauvoniussuku meni vaimonsa Elisabetin kuoltua naimisiin Margareta Schaeferin kanssa. Yhteys Turun kauppiassukuihin syventyi myöhemmin Gabriel Thauvoniussuku nuoremman naitua Margaretan serkun Brita Thorwösten. Siten oli luotu merkittävät yhteydet pappissuvun ja Turun merkittävien porvarissukujen välillä. Tämä kertoo osaltaan Thauvoniusten varallisuuden ja Thorwösten ja Scaeferien sukujen (henkisen) arvokkuuden kasvusta.

4.2 Opiskelu, tukijat ja patronus-klientti-järjestelmä

Henrik Canuti Sylvastin jälkeen kaikki kirkkoherrat olivat maistereita. Tämä kertoo opintojen merkityksen kasvusta. Enää ei kirkkoherran paikalle päässyt nousemaan apupapin ja kappalaisen virkojen tunnollisella hoitamisella. Opintojen merkitys korostuikin 1600-luvun kuluessa. Turkuun perustettu akatemia lisäsi merkittävästi mahdollisuuksia opiskeluun. Opiskelu oli kuitenkin paitsi työlästä myös hyvin kallista, jokainen opiskelija tarvitsi opintoja rahoittaakseen tukijoita. Nämä tukijat auttoivat häntä usein myös opintojen jälkeen uralla eteenpäin. Aateliston osalta voidaan puhua jopa vakiintuneesta patronus-klientti-järjestelmästä.¹⁵⁴

Papistolla järjestelmä ei ollut yhtä selkeä, eikä siihen liittyviä tutkimuksiakaan ole tehty. Järjestelmän keskeinen osa ovat sukulaissuhteet, mutta nepotismi ei ollut ainoa mahdollisuus. Vaikutusvaltaiset henkilöt saattoivat valita itselleen myös lahjakkaita nuoria opiskelijoita klientteikseen, jotka siten saivat tukea opinnoissaan ja hyödyttivät tukijaansa

---

¹⁵³ Ks. Liite 4.

¹⁵⁴ Karonen määrittelee patronus-klientti-järjestelmän tyypilliseksi suurvalta-ajan järjestelmäksi, jonka kautta erilaisia yhteiskunnallisia tehtäviä jaettiin. Suosittelija tunsu virkaan ehdolla olevan henkilön ja meni hänestä takuuseen. Patronus-klientti-suhde oli vapaaehtoinen ja se oli yleensä eri säätyihin kuuluvien välinen. Suhteessa patronus antoi taloudellisesti enemmän ja vastaavasti kiittolisuudenvelkainen klientti oli kiinni isännässään ja hänen valvottavissaan. Karonen, 1999. 167, 288.

opintojen päätyttyä enemmän tai vähemmän merkittävässä virassa toimiessaan.

Patronus-klientti-järjestelmää on Suomessa tutkittu hyvin vähän, mikä on yllättävää, jos ottaa huomioon sen keskeisen aseman, mikä järjestelmällä 1600-luvun Ruotsi-Suomessa oli. Aateliston osalta ruotsalaisessa historiantutkimuksessa on asiaa tutkittu jonkin verran.¹⁵⁵ Peter Englund on kirjassaan *Det hotade huset* käsitellyt yhteiskunnan muotoutumista aateliston näkökulmasta. Myös hänen kirjassaan *Suuren sodan vuodet* kuvataan varsin havainnollisesti, kuinka patronus-klientti-suhde olisi voinut toimia 1600-luvulla.¹⁵⁶ Svante Norrhem on tutkinut virkamiehiä 1600-luvulla. Hän selvitti virkamiesten sosiaalista taustaa ja matkaa kohti virkamiehen asemaa. Keskeiseksi teemaksi hänen tutkimuksessaan nousee erilaisten suhteiden verkosto, joiden avulla vaikutettiin omaan ja muiden urakehitykseen. Hänen mielenkiintoinen tutkimuksensa osoittaa, että patronus-klientti-järjestelmä todellakin oli valtakunnassa erittäin yleinen ja hyväksytty toimintamalli. Se oli ymmärrettävää vallitsevissa olosuhteissa, sillä kruunulla ei ollut mahdollisuuksia tarjota koulutusta siinä määrin kuin vaadittiin saati rekrytoida virkamiehiä.¹⁵⁷ Norrhemin mukaan järjestelmä tulee yleisellä tasolla nähdä ennen kaikkea kontrollointikeinona. Sitomalla henkilöitä itseensä tukemalla heitä, saattoi patronus kontrolloida paitsi yksittäisiä virkamiehiä, myös heidän “korporaatioitaan”.

Heiko Droste on käsitellyt patronus-klientti-järjestelmää artikkelissaan *Språk och livsform: Patronage i 1600-talets Sverige*. Hän kiinnittää huomiota erityisesti patronus-klientti-suhteen sisältöön, retoriikkaan ja niin sanottuun kielipeliin, joka sävytti patronuksen ja klientin välistä kirjeenvaihtoa. Hän sai erittäin mielenkiintoisia tuloksia osapuolten sosiaalisesta taustasta ja yleensä aikakauden elämästä. Hänen mukaansa on vaikea vetää selvää rajaa siihen, milloin kyseessä on patronus-klientti-suhde ja milloin on kyse nepotismista. Käytännössä ero oli siinä, että nepotismissa suhde oli yksipuoleisempi: siinä tukea antava sukulainen ajaa omaa ja sukunsa etua, kun taas puhtaassa patronus-klientti-

---

¹⁵⁵ Norrhemin mukaan patronus-klientti-järjestelmää on tutkittu huomattavasti enemmän esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa. Norrhem, 1993. 21.

¹⁵⁶ Englund, 1996. 52-53, 450-454.

¹⁵⁷ Norrhem, 1993. 72.

suhteessa molemmilla osapuolilla on omat intressinsä.¹⁵⁸

Näiden tutkimusten tapaan Perniön kirkkoherrojenkin taustat olisi mielenkiintoista tutkia. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin lähdeaineisto. Drosten, kuten Norrheminkin tutkimuksessa mukaan merkittävimmät lähteet patronus-klientti-suhdetta tutkittaessa olivat kirjeitä.¹⁵⁹ Norrheim käytti taustojen selvittämiseen myös yliopistomatrikkeleita ja sukuselvityksiä. Perniön kirkkoherrojen osalta taustojen selvittäminen jäi ainoastaan jälkimmäisten varaan, sillä minkäänlaista henkilökohtaista kirjeaineistoa ei ole löytynyt. Ainoat henkilökohtaiset lähteet ovat olleet ruumissaarnat ja häärunot.

Suppean lähdeaineiston takia en ole kyennyt saamaan täysin luotettavaa tietoa kirkkoherrojen mahdollisista (ja todennäköisistä) patronus-klienttisuhteista. Mutta joitakin päätelmiä olen silti uskaltanutunut tekemään. Patronus-klientti-suhteet olivat merkittäviä myös yliopistomaailmassa. Puhtaalle yliopistouralle halusi yleensä kuitenkin vain papisto. Aatelia kiinnosti enemmän maallisemmat virat. Niinpä lähes kolmannes yliopiston professoreista oli lähtöisin alemmasta papistosta.¹⁶⁰

Koulutuksen arvostuksen nousu johti siihen, että vielä ilman laajoja opintoja hyvään asemaan päässeetkin halusivat auttaa sukulaisiaan tai ehkäpä kotipitäjänsä lahjakasta poikaa säilyttääkseen sukunsa maineen. Sitä varten he muodostivat turvaverkkoja kasvattivat sosiaalista statustaan. Esimerkiksi Perniön kirkkoherra Henrik Sylvast, joka selkeästi oli saanut virkansa palkkiona vanhoilla päivillään (hänellä ei nähtävästi ollut kovinkaan hyvää koulutusta), halusi tukea nuorta Johannes Collinusta yliopistossa. Sylvast on mainittu Collinuksen yliopiston väitöskirjan omistuskirjoituksessa vuonna 1653.¹⁶¹ Myöhemmin vuonna 1671 Collinus sai kappalaisen paikan Perniöstä. Hän oli siis jossain yhteydessä

---

¹⁵⁸ Droste, 1998. 42-43.

¹⁵⁹ Norrhem käytti etenkin Riksarkivetin henkilöarkistoista löytyviä lähteitä, merkittävimpiä yksittäisiä aineistoja löytyi Axel Oxenstiernan ja Magnus Gabriel De la Gardien kokoelmista. Norrhem, 1993. 25.

¹⁶⁰ Karonen, 1999. 288.

¹⁶¹ Vallinkoski, 1966. 389.

Perniöön jo vuonna 1653, ja jatkoi suhdettaan sinne menemällä naimisiin uuden pastorin sukulaistytön kanssa. Sitä myöten kappalaisen virka aukeni. Sylvastin muita klienttisuhteita ei ole selvinnyt. Muiden Perniön kirkkoherrojen patronus-klientti-suhteista sen sijaan löytyy tietoja paitsi väitöskirjojen luettelosta, myös muualta.

Gabriel Thauvoniuss oli ahkera opiskelija ainakin väitöskirjojen suhteen. Hän oli kolmen väitöskirjan respondentti.¹⁶² Näitä oli tukemassa kirjava joukko ihmisiä. Sieltä erottui kuitenkin muutama. Johannes Georgii Thauvoniuss oli tukijana vuoden 1649 väitöskirjassa. Johannes oli Gabrielin veli. Toinen nimi on Johannes Cröel, joka oli tukijana kahdessa väitöskirjassa, vuosina 1649 sekä 1653. Cröel oli Viipurin pormestari.¹⁶³ Kyseessä oli todennäköisesti jonkinlainen patronus-klientti-suhde; Cröel halusi ulottaa vaikutusvaltaansa Turkuun yliopiston kautta. Lieneekö myöhemmin tapahtuneella Abrahamin valinnalla Viipurin piispaksi jotain tekemistä tämän tapauksen kanssa? Kolmas henkilö oli Gabrielin tukijoista suurin yhteiskunnallinen vaikuttaja. Hän oli Arvid Horn¹⁶⁴, samaa Gabrielin isän kotipaikalla patronaattioikeutta pitänyt sukua. Hornin suvun hallussa oli myös Perniössä omistuksia, Arvidin sukulainen Gustav Horn omisti nimittäin Arpalahden kartanon.¹⁶⁵ Tästä voi tehdä johtopäätöksiä Gabrielin kirkkoherranviran saannin suhteen, mutta niistä enemmän

---

¹⁶² Väitöskirjoja oli montaa eri tyyppiä, mutta yleensä kyseessä oli joko pro exercitio tai pro gradu. (molemmat tarvittiin maisterin arvon saamiseksi.). Väitöskirjojen painaminen tuli kalliiksi, sillä kirjasta piti ottaa aluksi 200:n kappaleen ja myöhemmin peräti 400:n kappaleen painos. Väitöskirjojen kieli sai olla joko latinaa, kreikkaa tai hepreaa. Käytännössä miltei kaikki väitöskirjat kirjoitettiin latinaksi. Vallinkoski, 1966, VIII-XII.

¹⁶³ Johannes Cröel oli kotoisin Juustilanjoelta Viipurin läheltä. Hänet mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1626 kunnianloukkausjutussa Viipurin pormestaria vastaan. Muutamaa vuotta myöhemmin Cröel tuomittiin kuolemaan (för uppror mot stadstyrelsen), hovioikeus kuitenkin lievensi tuomion elinkautiseksi. Hänet kuitenkin armahdettiin. Hän toimi Viipurin pormestarina vuodesta 1647 vuoteen 1654, jolloin kuningas Kaarle X aateloi hänet. Hänen nimensä muuttui sen myötä Rosencröeliksi. Vuonna 1658 hän toimi yliluutnanttina ja oli sotimassa Tanskassa vuonna 1659. Hän lähti armeijasta vuonna 1661 ja kuoli vuonna 1666. Hän oli naimisissa Katariina Henrikintyttären kanssa, joka oli todennäköisesti Viipurin linnankirjuri Henrik Jönsson Teetgrenin tytär. Elgenstierna, 1931. 474-475.

¹⁶⁴ Kyseessä oli todennäköisesti Arvid Horn, joka kuoli 1653. Arvid oli opiskellut Wittenbergissä vuonna 1609 ja toiminut De la Gardien hovirykmentissä vänrikkinä vuonna 1617. Hän yleni kapteeniksi vuonna 1619 ja everstiluutnantiksi vuonna 1623. Hän toimi jonkinlaisena hallitsijan sijaisena Narvassa (ståthållare) vuonna 1633. Vuonna 1634 hänet nimitettiin Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherraksi, jossa virassa hän toimi vuoteen 1637. Vuonna 1650 Arvid toimi Turun hovioikeuden presidenttinä. Hän kuoli lapsettomana Vuorentakassa. Elgenstierna, III. 674.

¹⁶⁵ Jutikkala, Nikander, 1941. S. 338.

seuraavassa luvussa. Joka tapauksessa omistuksissa mainitut nimet eivät ole siellä sattumalta. Sitä, onko kyseessä patronus-klientti-suhde on ilman tarkempia lähteitä vaikea sanoa, mutta se on hyvin mahdollista.

Sukulaissuhde olikin Perniön papiston suhteissa erittäin merkittävä asia myös opiskelun suhteen. Vuonna 1673 väitöskirjaansa puolustaneen Henrik Melartopaeuksen omistuskirjoituksessa mainitaan silloisen kirkkoherran Gabriel Thauvoniuksen nimi.¹⁶⁶ Kyseessä ei ollut sattuma, sillä Henrik oli Gabrielin vaimon veli. Näin sukulaispoika sai tuen opiskelulleen siskonsa kautta.

Thauvoniuksen oli varsin antelias tukija, sillä Henrikin lisäksi tukea tyyriille väitöskirjalleen saivat myös hänen veljensä Abraham Thauvoniuksen, Isaak Johannis Collinuksen, Karl Thauvoniuksen sekä poika Gabriel. Kaikki he olivat jotain kautta siis sukulaisia. Mutta sukulaisten lisäksi Thauvoniuksen oli antanut tukea myös usealle muulle opiskelijalle. Näitä olivat esimerkiksi Joel Petreius, Erik Johannis Forssman sekä Caspar Laurentii Sarenius.¹⁶⁷ Joel Petreius oli varsin ymmärrettävä tuen kohde, sillä hän oli naapuripitäjä Tenholan kirkkoherran Petrus Petreiuksen poika. Joelista tuli vuonna 1681 isänsä seuraaja ja hän kuoli vuonna 1696.¹⁶⁸

Lundin tuki vuonna 1675 tehdylle väitöskirjalle tuli aateliselta Didrick Wrangelilta¹⁶⁹ sekä David ja Samuel Gyllenbögeltä.¹⁷⁰ David oli Lundin isoisä äidin puolelta ja Samuel hänen enonsa.¹⁷¹ Näin suku oli myös opinnoissa vahvassa asemassa. Mutta sukulaisten lisäksi Lundia tuki siis aatelinen, joka oli sukua Perniössäkin maata omistaneelle Karl Gustav Wrangelille. Didrick Wrangelin ja Jacob Lundin välillä saattoi varsin hyvin olla jonkinlainen patronus-klientti-suhde, jonka seurauksena Lundista tuli kirkkoherra Perniöön. Seuraavassa

---

¹⁶⁶ Vallinkoski, 1966. 179.

¹⁶⁷ Vallinkoski, 1966. 1, 123, 179, 276, 490, 523, 552,

¹⁶⁸ Lagus, 1891. 107.

¹⁶⁹ Kapteenina Virossa 1700-luvun alussa, kuoli 1727. Elgenstierna, 1934. 838..

¹⁷⁰ Vallinkoski, 1966. S. 136.

¹⁷¹ Katso liite 4.

väitöskirjassaan vuodelta 1682 Lund oli jo vakiinnuttanut asemansa yliopistossa ja sen omistuksissa mainitaan lähinnä yliopiston professoreita. Myös tulevat häät olivat näköpiirissä, sillä Jacobin morsiamen isän Gabriel Thauvoniuksen nimi oli gratulaatioiden (onnitteluiden) joukossa.

Jacob ei kerännyt vastaavaa joukkoa tuettavia nuoria opiskelijoita kuin Thauvoniusta, mutta muutamia kuitenkin. Heidän nimensä viittaavat kuitenkin enemmän sukulaissuhteiden vahvistamiseen kuin klienttien keräilyyn. Hänen nimensä löytyy nimittäin hänen veljensä Davidin, Carolus Thauvoniuksen sekä Gabriel Thauvoniuksen¹⁷² kaikkiaan kolmen väitöskirjan omistuksesta.¹⁷³

Seuraavalla kirkkoherralla, Gabriel Saloniuksella oli myös varsin mielenkiintoisia nimiä väitöskirjojensa omistuksissa. Patronus-klietti-suhteisiin viittaavia nimiä ovat Zacharias Boelius ja Samuel Justander.¹⁷⁴ Saloniuksen suvusta oli hyvin nihkeästi tietoa, eikä hänen tulolleen Perniöön ei ole löytynyt sukulaissuhteista selitystä. Hänen vuosien 1686 ja 1691 väitöskirjansa valaisevat asiaa, sillä sieltä löytyvät Petrus Wångin ja David Lundin nimet. David oli siis Jacob Lundin veli ja Petrus oli Jacobin siskon mies.¹⁷⁵ Tullessaan kirkkoherraksi Salonius siis tunsikin jo entuudestaan edeltäjänsä sukulaisia, tästä ei Saloniukselle ollut ainakaan haittaa kun hän haki virkaa. Oma lukunsa on sitten Creutzien merkitys Saloniuksen uralla. Merkkejä tästä on löydettävissä hänen muistokseen kirjoitetusta ruumissaarnasta. Sieltä selviää, että Salonius oli opiskeluaikanaan toiminut Claes Creutzin kotiopettajana. Valmistumisensa jälkeen hän toimi pappina myös Viipurin linnassa varamaaherra Johan Creutzin palveluksessa.¹⁷⁶

---

¹⁷² Carolus eli Karl Thauvoniust ja Gabriel Thauvoniust olivat Gabriel Thauvoniuksen poikia. Ks. liite 4.

¹⁷³ Vallinkoski, 1966. S. 136, 138, 314, 316, 523, 548, 552.

¹⁷⁴ Boelius oli Uudenkaupungin pormestari. Justander oli sairaalapastori Turussa. Hän kuoli vuonna 1700. Lagus, 1891. 96.

¹⁷⁵ Ks. Liite 4.

¹⁷⁶ HYK rv. 1436/1-2. 41-49.

Gabriel ei itse kerännyt itselleen tuettavia; ehkäpä jo 1700-luvun alkupuolella papisto oli omaksunut puhtaan hengellisen johtajan roolin pitäjässä ja yhteiskunnassa ja jätti tukiverkostojen haalimisen aatelisille ja maallisille virkamiehille.

4.4 Kirkkoherran valinta ja pitäjäläisten vaikutusmahdollisuudet

Perniössä ei enää 1600-luvulla ollut kenelläkään aatelisella patronaattioikeutta eli oikeutta valita papin virkaan oma suosikkinsa. Pyhäjoen kuninkaankartanon vuonna 1441 saama patronaattioikeus kumottiin vuonna 1504.¹⁷⁷ Aatelilla saattoi silti olla varsinkin Kristiina-kuningattaren aikana varsin suuri merkitys, kun pitäjään valittiin pappia. Taustalla ei niinkään ollut enää aatelisarvo, vaan lähinnä taloudellinen valta papinvaalia toimitettaessa.¹⁷⁸ Aatelisten vaikutusvalta papinvaalissa kuitenkin väheni huomattavasti isoreduktion seurauksena.¹⁷⁹

Papinvaalit pitäjässä järjestettiin kappalaisen tai kirkkoherranviran tultua vapaaksi. Vaaleihin osallistui käytännössä vain pitäjän vaikutusvaltaisoin osa, aateliset, virkamiehet ja mahtitalolliset, eikä tavallisilla talonpojilla saati tilattomalla väestöllä ollut mahdollisuuksia vaikuttaa järjestelyihin. Pitäjän kerma ilmoitti ehdokkaansa lähimmälle viranomaiselle, joka laati kirjelmän kapitulille, johon pitäjän mahtimiehet piirsivät nimensä pitäjän viranomaisen sinetin viereen.¹⁸⁰ Ehdokkaan valinta mietittiin jossain, missä pitäjäläiset olivat koolla, esim. käräjillä, piispan- tai rovastintarkastuksessa tai kirkossa. Suosikkiasemaan pääsyyn saattoi vaikuttaa myös viranhakija itse, lahjonta, lupausten antaminen ja nimien keruu ei ollut vierasta viranhakijoille.¹⁸¹

Tämän jälkeen mieluisan papin saaminen ei ollut kuitenkaan selvää, sillä kapitulin päätös

---

¹⁷⁷ Leinberg, 1906. 16.

¹⁷⁸ Suolahti, 1919. 97.

¹⁷⁹ Laasonen, 1983. 11.

¹⁸⁰ Suolahti, 1919. 99.

¹⁸¹ Suolahti, 1919. 100-101.

ei aina ollut pitäjäläisten toivoma¹⁸². Suolahden mukaan se piti virantäyttöjä läänitysten kaltaisina, ja ajatteli enemmän viranhakijan kuin virka-alueen etua. Esimerkiksi suurperheisillä ja taloudellisissa vaikeuksissa olevilla ja edellisen viranhaltijan lesken tai tyttären naivilla oli suuremmat mahdollisuudet viransaantiin. Myös suvun ansiot saattoivat auttaa virkanimityksen takana.¹⁸³ Mikäli kyseessä oli kuninkaanpitäjä¹⁸⁴, kapituli lähetti tämän jälkeen ehdokasehdotuksensa kuninkaan harkittavaksi. Tiedetään monia tapauksia, joissa viranhakijat ovat kääntyneet lahjuksineen suoraan kuninkaan tai tämän läheisten puoleen saadakseen kuninkaallisen valtakirjan virkaan ja siten ohittaneet kapitulin määräysvallan.¹⁸⁵

Papinvaalikäytäntö sai vahvistuksensa vuoden 1686 kirkkolaissa.¹⁸⁶ Tämä selvensi virantäyttöä ja varmisti kapitulin valtaa kieltämällä selväsanaisesti viranhakijoita ohittamasta piispaa ja tuomiokapitulia rangaistuksen uhalla.¹⁸⁷ Oli selvää, että kapitulin valtaa korostetaan, sillä laki oli Kaarle XI:n määräyksestä tehty. Kaarle halusi selventää virkatietä, etteivät viranhakijat enää ohittaisi kapitulia virkaa hakiessaan. Kapitulin valta ei siis liiemmin kaventunut, vaikka reduktio oli lisännyt kuninkaanpitäjien määrää¹⁸⁸ ja käytännössä kuningas saattoi määrätä kuninkaalliseksi minkä tahansa pitäjän. Samalla oli lisääntynyt myös maaherran valta. Lisäksi odotettavissa oli Kaarlen vuoden 1693 luettelo kuninkaanpitäjistä, mikä näytti vähentävän kapitulien määräysvaltaa. Toisin kuitenkin kävi. Kapitulien määräysvalta pappien valintaan alkoi kasvaa, kun kuningas antoi määräyksen, että kapitulin oli tutkittava kaikkien ehdokkaiden kelpoisuus, lisäksi ehdokkaan tuli suorittaa koesaarna virantäyttöä odottelevassa seurakunnassa. Maaherran reduktion jälkeen kasvanut

---

¹⁸² Pirinen, 1976. 176.

¹⁸³ Laasonen, 1983. 9.; Suolahti, 1919. 109.

¹⁸⁴ Kuninkaanpitäjän (regaalipitäjän) ja konsistoraalisen pitäjän ero oli epämääräinen vuoteen 1693, jolloin Kaarle XI julkaisi niistä luettelon, jossa oli 178 pitäjää eli vain 21 pitäjää jäi kapitulin haltuun. Patronaattioikeuksia ei Suomessa enää tämän jälkeen ollut. Suolahti, 1919. 120-121; Laasonen, 1983. 14-17.

¹⁸⁵ Suolahti, 1919. 123-127.

¹⁸⁶ KL 1686, 1986. 79-96.

¹⁸⁷ KL 1686, 1986. 85 ja 96.

¹⁸⁸ Pirinen, 1976. 181.

valta papinvirkojen täyttämässä kapeni 1690-luvulla miltei olemattomiin kapitulin määrätessä lähes poikkeuksetta kaikki virat.¹⁸⁹

Perniössä valittiin virkaansa käsiteltävänä aikana neljä kirkkoherraa. Pastorin valintaprosessi oli merkittävä seikka hänen ja pitäjäläisten suhteiden kehittymisen kannalta. Oli aivan eri asia alkaa hoitaa virkaa toivottuna kuin epätoivottuna.

Henrik Canuti Sylvastin oli jo virkaan astuessaan lähes 70-vuotias, mikä voisi olla osoitus siitä, että kapituli halusi antaa hänelle viran kiitokseksi pitkästä palveluksesta¹⁹⁰. Pitäjäläisetkin vaikuttivat olleen uuteen (vanhaan) paimeneensa suhteellisen tyytyväisiä, sillä mitään vastustusta tai levottomuutta ei esim. tuomiokirjoistakaan näkynyt. Sylvastilla ei ollut lapsia¹⁹¹, mikä selittää hänen seuraajansa valinnan, vaikka tämä oli naimisissa jo ennen virkaan astumistaan..

Yksi syy siihen suureen tottelemattomuuteen, kymmenysten ja pappilan rakennusten kunnossapidon laiminlyöntiin, joka leimasi Thauvoniuksen kirkkoherrakautta saattoi olla sillä, että Thauvoniuksen oli tullut pitäjään pastoriksi vastoin kansan tahtoa. Hänet nimitettiin virkaan vuonna 1662 Terseruksen¹⁹² suorittaman piispantarkastuksen yhteydessä,¹⁹³ vaikka pitäjäläiset olivat edellisenä syksynä valittaneet koesaarnan jälkeen kapitulille, että heidän vanha pastorinsa elää vielä, eivätkä halunneet uutta pastoria. Heidän mielestään Thauvoniuksen oli sitä paitsi sairaan oloinen. Nils-kappalaista kehoitettiin koesaarnan jälkeen pitämään asiat järjestyksessä levottomuuden varalta.¹⁹⁴ Koska Thauvoniuksen kuitenkin valittiin ja asetettiin virkaansa vielä piispantarkastuksen yhteydessä, kertoo se kapitulin halusta osoittaa niskoitteleville pitäjäläisille arvonsa.

---

¹⁸⁹ Laasonen, 1983. 12-15, 18-19 ja 31.

¹⁹⁰ Strandberg, 1832. 402; Heininen, 1996. 107.

¹⁹¹ Leinberg, 1900. 161.

¹⁹² Turun hiippakunnan piispana vuosina 1658-1664. Strandberg, 1832. 20-21.

¹⁹³ Lempiäinen, 1967. 261.

¹⁹⁴ CEAP, 1899. 538.

Myös seuraava pastori oli maisteri. Jacob Lund tuli pitäjän kirkkoherraksi vuonna 1685. Hän tuli juuri ennen uutta kirkkolakia ja sitä kautta ennen kapitulin vallan vakiintumista. Perniössä vaikutti samaan aikaan maaherra Lorenz Creutz. Tämä pistää epäilemään hänen vaikutustaan Lundin valintaan. Varmaa se ei kuitenkaan ole, sillä Lundilla oli muitakin avuja. Hän nimittäin meni naimisiin Thauvoniuksen tyttären kanssa, mikä aina kirkkojärjestystä ja -lakia myöten katsottiin eduksi.¹⁹⁵ Laasonen mukaan kapituli päätti vuosina 1673-1689 välisenä aikana vain 6 kaikkiaan 33:sta kirkkoherran virantäytöstä.¹⁹⁶ Kapituli lienee kuitenkin ollut tyytyväinen hänen valintaansa, sillä piispat ja rovastit kehuivat hänen virkatoimiaan piispantarkastuksissa.¹⁹⁷

Viimeinen 1600-luvulla valittu kirkkoherra oli maisteri Gabriel Salenius¹⁹⁸, entinen Turun linnan pastori. Hänet saatiin virkaan kuninkaallisella valtakirjalla 12.5. 1698. Ottaen huomioon Saloniuksen taustan¹⁹⁹, hänen valintaansa Creutzin suvun vaikutus on vielä todennäköisempää kuin edellisen, huolimatta kapitulin vallan kasvusta virantäytön yhteydessä. Todennäköisesti Creutzit ja kapituli ovat olleet varsin samoilla linjoilla Saloniuksen valinnasta. Kuningas on todennäköisesti vain kuitannut kapitulin ehdotuksen.²⁰⁰ Thauvoniuksen ja Lund olivat tehneet niin hyvää työtä kansan kuuliaisuuden eteen, että kansa otti Saloniuksen mukisematta vastaan. Tuomiokirjoissa Salenius ei edes valita pappilan kunnosta, kuten hänen edeltäjänsä olivat tehneet.²⁰¹

---

¹⁹⁵ Heininen-Heikkilä, 1996. 106.

¹⁹⁶ Laasonen, 1977. 123.

¹⁹⁷ Juva, 1955. 119; Lempiäinen, 1967. 149; TMA: JK 862: Ptptk 2.3. 1688. 73.

¹⁹⁸ Liite 2.

¹⁹⁹ Katso edellinen luku Patronus-klientti-suhteista.

²⁰⁰ Litzen, 1980. 270; Laasonen, 1983. 22.

²⁰¹ KA: ES 1748: TK 26.-28.6. 1662; KA: 1748: TK 25.-26.8. 1685.

5. Sosiaaliset suhteet paikallisyhteisössä

Kirkkoherra solmi sosiaalisia suhteitaan paitsi taloudellisten yhteyksien kautta, myös suvun kautta. Tätä merkittävää sosiaalisten suhteiden verkostoa käsiteltiin jo edellisessä luvussa, jossa on käsiteltiin sukujen sukustrategioita sekä patronus-klientti-järjestelmää. Niiden merkitystä ei tule unohtaa sosiaalisista suhteista puhuttaessa.

Perniön kirkkoherrojen suhteita paikallisyhteisön muihin jäseniin on vaikea selvittää. Tämä johtuu ennen kaikkea suppeasta lähdeaineistosta. Esimerkiksi Janne Aspivaara on tutkinut kappalainen²⁰² August Hermassonin elämää. Hänellä oli myös sosiaalisten suhteiden selvittely oli tärkeässä asemassa. Päälähteenään Aspivaara käytti Hermanssonin eräänlaisia päiväkirjamerkintöjä ja kirjeitä.²⁰³ Tällaisten lähteiden puuttuessa tarkastelen suhteita lähinnä kirkkoherran ja muiden pitäjäläisten konfliktien kautta, joita selviteltiin käräjillä tai kapitulissa. Tällaisten konfliktien kautta voi peilata myös suhteiden ”positiivista” puolta.

Ericksonin artikkelissa kuvataan erilaisia tapoja lähteä purkamaan sosiaalisia verkostoja. Näistä historiantutkimukselle hedelmällisin on hänen mukaansa yksilökeskeinen (egocentric) ote. Erickson tosin toteaa, että parhaiten kyseinen tutkimustapa toimii, kun lähteinä ovat kirjeet ja päiväkirjat. Hänen mukaansa yksilökeskeinen tutkimusote on käyttökelpoinen vaikka verkoston keskushenkilön verkostoista ei olisikaan kattavaa informaatiota. Ericksonin esittämä tutkimusote ei kuitenkaan ole tälle tutkimukselle hedelmällisin. Syynä on pitäjäyhteisön kollektiivisuus ja kokonaisvaltaisuus. Kirkkoherran ympärille muodostui niin suuri suhdeverkosto, että sen yksityiskohtainen purkaminen on ensinnäkin mahdotonta ja toisekseen se ei välttämättä selvittäisi kirkkoherran suhteiden luonnetta. Siksi olen valinnut jossain määrin kronologisesti etenevän lähestymistavan, jossa pitäjäyhteisön sisäiset suhteet ja niissä tapahtuvat muutokset tulevat parhaiten esille. Jo lähteiden silmäilyvaiheessa selvisi, että kirkkoherran roolissa tapahtuneet muutokset vaikuttivat laajasti koko pitäjän ilmapiiriin ja sosiaalisiin suhteisiin.

---

²⁰² Ruotsin ”stadkommister” on rinnastettavissa Suomen kappalaiseen.

²⁰³ Aspivaara, 1999.

Lähteitä tutkittaessa huomaa hyvin nopeasti jokaisen säädyn olevan hyvin heterogeeninen. Se, että kaikki säädyn sisällä vetivät yhtä köyttä ei pitänyt useinkaan paikkaansa. Olihan käräjillä jatkuvasti niin talonpoikien kuin aatelisten keskinäisiä riitoja selvitettävänä. Itse asiassa niitä on enemmän kuin aatelisen ja talonpojan välisiä. On kuitenkin syytä huomata ero niiden luonteessa. Ne olivat miltei poikkeuksetta henkilökohtaisia riitoja. Jos kyseessä oli aatelisen ja talonpojan välinen konflikti, aatelista oli vastassa yleensä koko kylällinen väkeä tai ainakin ryhmä. Velkomistapaukset ovat tietysti asia erikseen. Sama ilmiö on nähtävissä myös kirkkoherran ja talonpoikien välillä.

5.1 Seurakunnan sisäinen kriisi 1659-1662

1650-luvun lopulla Perniössä oli selvästi havaittavissa suuremman luokan riitatilanne. Pitäjä näytti jakaantuneen kahteen leiriin, joilla oli omat intressinsä. Toisella puolella oli nimismies Elias Andersson, aatelinen Johan Christersson Gyllenhierta ja lukkari Barthollus Thomae Selenius sekä Gustav Sabelstierna²⁰⁴ ja Nils-kappalainen. Heitä vastassa oli aatelinen Henrik Sass²⁰⁵, kirkkoherra Sylvast vaimoineen sekä kirkonisäntä Tuomas Erkinpoika. Rahvaan ja muiden aatelisten suhdetta riitaan on vaikea arvioida, mutta vaikuttaa siltä, että he jakautuivat suhteellisen tasaisesti molemmille puolille.

Kirkkoherran ja kappalaisen ajautumisen eri puolille selvittää Nilsin ja kirkkoherran rouvan välinen eripuraisuus. Kirkkoherralla itsellään ei konfliktissa kovin aktiivista roolia todennäköisesti ollut. Kirkkoherra vei asian kuitenkin konsistoriin. Hän valitti Nilsin tulleen hänen taloonsa ja haukkuneen häntä. Viikkoa myöhemmin kapituli käsitteli Nilsin ja kirkkoherran rouvan välistä riitaa. Siinä Nils oli rouvan mukaan haukkunut ja lyönyt häntä. Nils puolustautui sanoen, että rouva oli lyönyt ensin ja repinyt häneltä takin ja lyönyt hiilihangolla.²⁰⁶

---

²⁰⁴ Sabelstiernan pienoiselämäkerta liitteessä 3.

²⁰⁵ Sassin pienoiselämäkerta liitteessä 3.

²⁰⁶ CEAP, 1899-1902. 90, 94.

Suhteiden kiristymisen taustalta voidaan löytää useita tekijöitä. Tapahtumat lähtivät liikkeelle lukkarin vaihtumisesta. Vuonna 1658 lukkari erotettiin virastaan koska oli ollut suhteessa naiseen, joka oli kihloissa toisen miehen kanssa.²⁰⁷ Uuden lukkarin valinta tuotti pitäjässä suuria vaikeuksia. Kun vihdoinkin uusi lukkari oli valittu selvisi, että hän ei osannut lukea eikä kirjoittaa. Tiedon ilmoitti Barthollus Selenius. Selenius oli Johan Gyllenhiertan kotipappi ja halusi itse lukkariksi lukkarin paikalle. Kapitulit myönsi kiireesti hänelle viran sekä lukkariksi että apupapiksi. Tämä nosti pitäjässä suuren vastustuksen.

Hieman aiemmin Nils-kappalainen oli nostattanut myös tunteita, sillä hän oli mennyt erehdyksessä vihkimään avioliiton erään Yrjö Henrikinpojan lesken ja Juhani Pertinpojan välille, kun selvisi, että Yrjö olikin hengissä.²⁰⁸ Konsistori mitätöi Nilsin julistaman liiton ja Nils joutui vastuuseen teoistaan. Nils kuitenkin selitti, ettei hän suinkaan ollut vihkinyt paria, vaan sen oli tehnyt pastori Sylvast. Nils oli pitänyt ainoastaan morsiusmessun. Tämä saattoi pitää paikkansa, mutta ottaen huomioon Sylvastin ja Nilsin väliset kärhämöinnit ja sen että kukaan ei vahvistanut tietoa Nils saattoi yrittää luikerrella pahasta tilanteesta vierittämällä syyn erehdyksestä vanhalle kirkkoherralle.²⁰⁹ Nils kuitenkin pidätettiin virastaan joksikin aikaa.

Bartholluksen saapuessa paikkakunnalle syksyllä 1659 häntä vastassa oli kirkonisäntä Thomas Erkinpoika ja kuudennusmiehiä, yksi paikalla olijoista oli vanhan lukkarin vävy. Barthollus kertoi heidän ottaneen häneltä kirkon avaimen väkivalloin ja retuuttaneen häntä kirkkomaalla hiuksista ja lyöneen. Tämän vahvisti myös Nils-kappalaisen kirje. Syytetyt vastasivat konsistorille kuulusteluissa 17. marraskuuta, että he olivat olleet koko pitäjän

---

²⁰⁷ Konsistori tuomitsi lukkari Lauri Yrjönpojan ja Kaarina Matintyttären kirkkorangaistukseen. Se pantiin toimeen seisottamalla syyllisiä kirkossa kolmena sunnuntaina peräkkäin. Lisäksi Laurin tuli maksaa kaksi riikintaalaria, toinen kirkolle ja toinen kapitulille. Kaarinan tuli maksaa puolet tästä. Lauri ei muutenkaan ollut mikään pulmunen, sillä edellisenä vuonna häntä syytettiin tappelemisesta kirkkotiellä. CEAP, 1899. 188, 221.

²⁰⁸ Nils selvitti, että Yrjö oli ollut Puolassa sotimassa ja hän oli kuullut Kristian Matinpojan kertoneen Yrjön kuolleen ja että sen sanoi kornetti Brante nähneensä. Kornetin mukaan venäläiset olivat "hervittäväällä tavalla" iskeneet Yrjöä ja tämä oli kuollut. Sen jälkeen kornetti oli itse haudannut Yrjön. CEAP, 1899. 286, 288. KA: ES 1748: TK 8.-11.7. 1659.

²⁰⁹ Nilsin kiemurtelu ei kuitenkaan aivan onnistunut, sillä konsistori huomautti, että morsiusmessun pitäminen leskelle oli niin ikään kielletty. CEAP, 1899. 288.

asialla, kaikki ovat Barthollusta vastaan sillä Barthollus ei osannet luetuttaa lapsia eikä soittaa kelloja.²¹⁰ Konsistori teki asiassa nopean päätöksen, se uskoi koko pitäjän olleen konsistorin päätöstä vastaan, joten kirkonisäntää ja hänen apureitaan ei rangaistu. Sen sijaan käytettiin kollektiivista kurinpalautusta. Päätöksen mukaan Jumalanpalveluksia ei pidetty kirkossa Piispan seuraavaan tarkastukseen 2 joulukuuta. Silloin piispa avasi kirkon oven. Siihen asti rahvaan tuli kuunnella saarnat pappilan yhdessä tuvassa tai pitäjäntuvassa (sochnastugan).²¹¹ Tapauksessa heijastuu selvästi kolmisäätyopin ja kollektiivisuuden ajatus, pitäjäläisiä kohtasi heidän edustajiensa²¹² tekojen vuoksi kollektiivinen rangaistus, joka kaiken lisäksi oli varsin kova.²¹³

Konflikti paisui entisestään joulun tullessa. Nils kutsuttiin jälleen konsistoriin Tuomaanpäivänä 21. joulukuuta. Hän oli saanut jo aiemmin syksyllä huomautuksen piispantarkastuksessa suuren lukutaidottomuuden vuoksi ja hänet oli pidätetty virastaan määrääjäksi tähän asti. Nyt oli tullut osalle pitäjäläisille mitta täyteen. Nilsiä vastaan puhuivat konsistorissa Henrik Sass ja häntä puolusti Gyllenhierta ja nimismies Elias Andersson. Sass syytti Nilsiä kirkkokurin rappiosta. Sassin mukaan kaikki menee Nilsiltä silmien ali, hän oli esimerkiksi tuonut huonomaineisia naisia²¹⁴ kirkkoon, jotka eivät olleet saaneet saati kärsineet laillisia rangaistuksiaan. Tämän Nils kiisti. Konsistori kuitenkin päätti, että Nilsin palauttaminen virkaansa olisi vain koeaika. Konsistori myös korosti, että Nilsin tulee olla kuuliainen konsistorin määräyksille eikä halveksia kirkkoherraansa. Lopuksi konsistori kiitti Sassia, mutta moitti Gyllenhiertaa ja nimismiestä, koska he olivat olleet

---

²¹⁰Konsistori totesi uskovansa Bartholluksen osaavan ammatinsa, sillä hän oli uskollinen saarnaviran haltija. CEAP, 1899. 368, 371, 373.

²¹¹ Konsistori oli saanut myös aatelisilta kirjeen, jossa vastustettiin uutta lukkaria. CEAP, 1899. 373.

²¹² Kirkonisäntä ja kuudennusmiehet olivat koko pitäjän edustajia myös Juvan mukaan. Juva, 1955.47-48.

²¹³ Juvan mukaan kirkon sulkemista käytettiin rangaistuksena hyvin harvoin ja erittäin vakavista rikkeistä. Juva, 1951.

²¹⁴ "Hoor"-sanaa käytettiin 1600-luvulla naisista, jotka olivat olleet aviottomassa sukupuolisuhteessa, vrt. hoorkona. Huoruus syyteenä (yksinkertainen huoruus) sen sijaan tarkoitti naimisissa olevan avioliiton ulkopuolista suhdetta (Kaksinkertainen huoruus tarkoitti, että molemmat osapuolet olivat tahoillaan naimisissa.). Aalto, 1996. 12. Nils oli todennäköisesti kirkottanut eli ottanut seurakuntaan yhteyteen synnyttäneitä naisia, jotka oli tuomittu salavuoteudesta.

huonolla asialla.²¹⁵ Konsistori otti Nilsiä kohtaan hyvin tiukan kannan eikä enää pahemmin pyrkinyt sovitteluun, mikä on varsin erikoista sillä kolmisäätyopin periaatteisiin kuului sovinnon aikaansaaminen ja harmonian löytäminen.

Sass tuntui olevan konsistorin suosiossa, hänet oli nimitetty vuoden 1659 piispantarkastuksessa pitämään järjestystä ja huolehtimaan seurakunnan taloudesta kirkon esimiehen suomin valtuuksin.²¹⁶ Sass alkoi käyttää valtaansa. Seuraavan vuoden helmikuussa hän lähetti konsistorille kirjeen, jossa hän kertoi yhdessä kirkkoneuvoston ja pastorin kanssa langettaneensa sakkoja kirkossa metelöinnistä.²¹⁷

Nils puolestaan joutui yhä tukalampaan asemaan. Sass alkoi valvoa myös hänen toimintaansa. Sass löysi silloin tällöin huomautettavaa Nilsin toiminnasta. Esimerkiksi vuonna 1660 hän valitti Nilsin kastaneen lapsen ilman pastorin lupaa. Mutta Nilsin onneksi katseet alkoivat kääntyä uuden lukkarin, Bartholluksen kohellukseen. Sass ilmoitti Bartholluksen esimerkiksi juoksentelevan ulkona messuvaatteet yllään ja tapaavan sairaita ilman lupaa, minkä apupappi Carolus Kaskas todisti.²¹⁸

Asiat eivät kuitenkaan Perniössä näyttäneet olevan kunnossa, vaan päin vastoin. Vuoden 1660 kesäkuussa konsistorissa käsiteltiin Perniön asioita kriisiluonteisesti. Heti ensimmäiseksi päätettiin pyytää maaherralta apua ”kapinallisia”(rebeller) vastaan. Kuultiin, että kirkonmäellä oli myyty vapaasti olutta viime talvesta lähtien. Kirkonisännän mukaan siellä asusteli köyhiä ja roskaväkeä. Saariston talonpoikien kappelirakentaminen ei ollut sujunut suunnitelmien mukaan ja sitä määrättiin Sass ja rovasti tarkastamaan. Sass halusi myös tiedottaa maaherralle, että Peer Skarp ei huolehdi osuudestaan kirkolla, latokartanon

---

²¹⁵ CEAP, 1899. 383.

²¹⁶Tällainen kirkon esimies oli varsin tuntematon Suomessa, mutta sen tapaisia löytyi Baltiasta. Balttilaista sukua ollut Sass on saattanut ehdottaa itse tällaista järjestelyä. Pernajassa Lorenz Creutz vanhempi toimi jonkinlaisena kirkon esimiehenä 1600-luvun puolivälissä. Asema oli kuitenkin eri tyyppinen, sillä se periytyi Creutzin suvussa aina 1690-luvulle. Aalto, 1996. 151; Juva, 1955. 46.

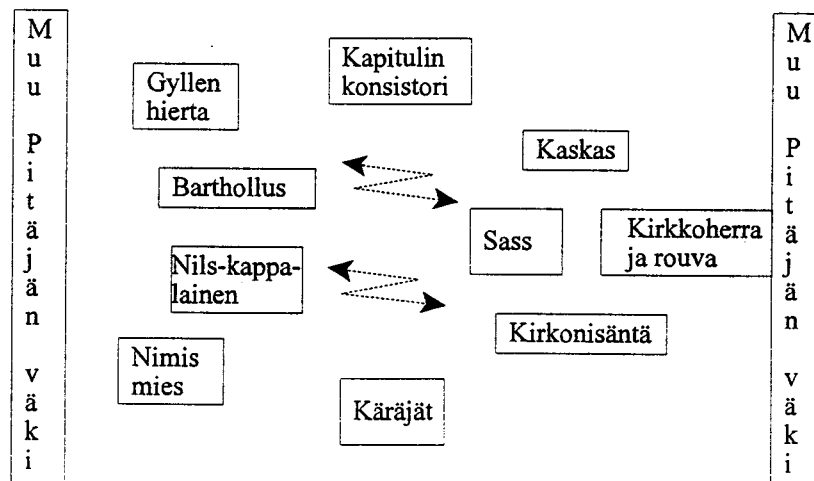
²¹⁷ CEAP, 1899. 405.

²¹⁸ CEAP. 1899. 405, 439.

osuutena on kirkonportista huolehtiminen.²¹⁹ Bartholluksesta tuli myös uusia moitteita, hänen väitettiin piilottaneen kirjeitä. Niiden mukaan vanhasta lukkarista tuli tehdä lukkari kappelille. Sass vaati konsistorilta uutta tutkimusta Nilsistä. Konsistori kuitenkin totesi Nilsin jo saaneen rangaistuksensa. Sass kuitenkin valitti, että hän ei ollut antanut kappelin avainta toiselle lukkarille. Sass muistutti Nilsin olleen erotettu ammatistaan tuolloin. Konsistori lupasi tutkia asiaa. Kirkkoherran rouva osallistui riiteltyyn ilmoittamalla Nilsin pimittävän kirkkoherran rahoja.²²⁰

Konfliktin luultiin jo lientyneen, mutta vuosi tämän jälkeen se puhkesi uudella voimalla. Silloin olivat vastakkain Henrik Sass ja Gustaf Sabelstierna. Konflikti lähti liikkeelle Terseruksen pitämästä ylimääräisestä piispantarkastuksesta, jossa määrättiin kirkkoon uusi penkkijärjestys. Vain kahdeksan päivää tämän jälkeen Sabelstierna oli Sassin mukaan mennyt väärään penkkiin eikä suostunut siirtymään. Silloin Sass oli asettanut miehensä poistamaan Sabelstierna penkistä ja ulos päästyään Sass ja Sabelstierna selvittelivät välejäan miekoin.²²¹

KUVIO 1. Pitäjän sosiaaliset suhteet vuosien 1658-1662 konfliktien aikana.

²¹⁹ Tuohon aikaan kirkon länsipäädystä oli erityinen porttihuone, jota Latokartano piti kunnossa. Riska, Sinisalo, 1968. 12.

²²⁰ CEAP, 1899. 429-430. Jotain positiivistakin (konsistorin kannalta) oli Perniössä kuitenkin saatu aikaan, sillä kirkonisäntä ilmoitti jalkapuun (ståcken)olevan valmis, vaikka sanoikin sen olevan karkeatekoisen.

²²¹ KA: ES 1748: TK 13-14.1.1661; CEAP, 1899. 504-505.

Kuviossa 1. on esitetty pitäjän jakautuminen kahteen leiriin suhteessa kappalaiseen ja lukkari-apupappiin. Kirkkoherra oli siis taka-alalla Sassin leirissä. Itse asiassa kirkonisäntä Tuomas Erkinpoika ja apupappi Carolus Kaskaskin olivat aktiivisempia pitäjän asioiden hoitamisessa ja osallistuivat siten myös konfliktiin suuremmissa roolissa. Kirkkoherran rouva sen sijaan kuului kaaviossa jopa suurempaan osaan kuin miehensä ottaen huomioon hänen ja Nilsin välillä sattuneet tapahtumat.

Perniön pitäjäyhteisö näytti siis olevan erittäin eripurainen 1660-luvulle tultaessa. Kirkkoherra rouvineen oli itse konfliktissa kuitenkin varsin pienessä asemassa. Itse asiassa juuri kirkkoherran puuttuminen kuvioista saattaisi olla syy koko konfliktin syntyyn. Tapahtumista voi nimittäin päätellä Sylvastin olleen varsin passiivinen, eikä hänen roolinsa yhteisössä missään tapauksessa muistuta Jutikkalan mainitsemaa ”hengellisen johtajaa”. Kappalainen ja muut kirkon virkamiehet saati pitäjän aateliset tuntuivat toimivan täysin ilman kirkkoherran valvontaa. Juuri keskeisen johtajahahmon puuttuminen sai pitäjäläiset pienistäkin asioista kääntymään vastakkain. Koska ketään rahvaalle yhteistä johtajaa ei ollut, käännettiin seudun aatelisten puoleen. Aatelisilla oli kuitenkin oma valtataistelu käynnissä, johon pitäjän rahvas vedettiin mukaan ja avoin konflikti laajalla rintamalla oli valmis. Kappalainen ja lukkari näyttivät olevan keskeisessä osassa, mutta luultavasti he omaa etuaan ajaessaan olivat todellisuudessa aatelisten pelinappuloita heidän taistellessaan pitäjän vaikutusvallasta.

5.2 Uusi kirkkoherra ja suhteiden stabilisointi

Gabriel Thauvoniuksen valitseminen kirkkoherraksi aiheutti laajaa vastustusta, kuten edellä kävi ilmi. Osa pitäjän aatelisista kuitenkin toivotti Thauvoniuksen heti alusta lähtien tervetulleeksi. Hämeenkylässä omistaja Christer Sabelstierna²²², jonka veljenpoika oli kirkkoherran valintaa tehtäessä ollut Nilsin kannalla alkoi ystävystyä Thauvoniuksen kanssa. Vuonna 1666 Thauvoniuksen oli taannut Christer Sabelstiernan velan, 420 kuparitaalaria ja 15 riikintaalaria. Christer oli ottanut velan herra Rootkirkeltä, jolle Thauvoniuksen joutui nyt velan

---

²²² Christer myi Hämeenkylässä hieman myöhemmin veljenpojalleen Henrik Sabelstiernalle. (Ks. Liite 3.) Elgenstierna, 1931. 665-667.

maksamaan. Pastori ei kuitenkaan kyennyt maksamaan kaikkea kerralla, vaan hän teki uuden velkakirjan osamaksua varten.²²³

Gabrielin veljeily pitäjän aatelisten kanssa oli yllättävää, sillä olihan piispa Terserus²²⁴, joka hänet nimitti, vankkumaton aateliston vastustaja. Tämä voi kuitenkin olla itse asiassa ystävyysuhteen selitys, sillä Sassin valta kirkon esimiehenä päättyi uuden kirkkoherran myötä, eikä hänen kanssaan vaikutusvallasta kilpailleet Sabelstiernat varmaankaan olleet tästä pahoillaan. Velan takaus myös osoittaa kirkkoherran olleen lähes samalla varallisuuden ja arvostuksen tasolla pitäjän aatelisten kanssa. Näin ei Perniössä enää 1660-luvulla voida puhua mistään rahvaan kanssa samaan kastiin luettavista ”maalaispastoreista”. Pitäjän eliitin muodostivat siten säteritilat ja kirkkoherran pappila.

Tapaus oli kirkkoherralle luonnollisesti ikävä, mutta sillä oli myös toinen puoli. Näin kirkkoherra sai otteen eräästä Perniön mahtitalollisesta (tosin köyhtyneestä sellaisesta). Tämä oli merkittävä seikka, sillä kirkolla oli yleisesti ongelmia paitsi säterien omistajien myös niiden vuokraajien kanssa. Näin joissain tapauksissa kirkkoherralla saattoi varsin merkittäväänkin aateliseen olla läheinen suhde. Myös muihin aatelisiin suhteet näyttivät olleen varsin hyvät, sillä Thauvoniuksen aikana pitäjän aatelisto teki paljon lahjoituksia kirkolle.²²⁵

Myöhemmin kirkkoherra osoitti valtaansa aatelisiin nähden ottaen esiin käräjillä esille säterien aseman suhteessa kirkolle maksettaviin maksuihin sekä kirkolle ja pappilalle suoritettaviin töihin. Kirkkoherra valitti pienempien säterien välttävän velvollisuutensa kirkkoa kohtaan. Hän vetosi vuoden 1688 käräjillä vuoden 1675 kuninkaalliseen määräykseen, jonka mukaan kaikki kuulijat olivat velvollisia rakentamaan kirkkoa ja pappilaa.²²¹

---

²²³ Velkakirjan ulosmittaajaksi (utmäthe) valittiin Paarskylän Yrjö Mikonpoika (Jören Michelsson).KA: ES 1748: TK 3-4.9.1666.

²²⁴ Turun hiippakunnan piispana 1658-64. Blomstedt & Matinolli, 1963. 6-7.

²²⁵ Knaapinen, 1930. 273.; Riska, Sinisalo, 1968. 54, 52, 57.

²²¹ KA: ES 1752: TK 8.-10.10.1688

Kirkonisäntä Iisak Heikinpoika²²² valitti vuoden 1670 käräjillä lampuotien katsovan oikeudekseen olla maksamatta säterien tavoin kirkon ja pappilan rakennustöistä. He kuitenkin tarvitsevat kirkkoa ja pappia kuten muutkin. Hän myönsi, että kirkko ja papisto oli saanut hienoja lahjoituksia aatelisilta, mutta oli hänen mukaansa kohtuutonta, että heidän talonpoikansa (lampuodit) olisi siten vapautettu maksamasta kirkolle. Silloin koko velvollisuus jäisi köyhtyneen talonpoikaiston hoidettavaksi. Oikeus määräsi lampuodit muiden tavoin huolehtimaan kirkon ja pappilan rakennuksista. Jos joku halusi vapautusta, sitä oli oikeuden mukaan anottava maaherralta.²²³

Tapaus osoittaa aateliston edelleen säilyttäneen asemansa pitäjässä, mutta heidän patriarkaalinen suhteensa lampuoteihin ei ollut täysin kattava. Lampuodit palautettiin näin hyvissä ajoin ennen isoreduktioita rahvaan piiriin. Kirkon ja papiston valta alkoi kasvaa rahvaan silmissä. Aateliston suojeluksessa olevat lampuoditkin saivat sen näin huomata.

Kruunun nimismies oli kirkkoherralle varmasti tärkeä henkilö. Hän nimittäin huolehti siveellisyyden valvonnasta pitäjässä. Nimismiehen ja kirkkoherran välinen työnjako tulee esille käräjillä. Nimismies otti yleensä syyttäjän roolin selvissä salavuoteustapauksissa. Kirkkoherra kuitenkin oli yllättäen erään tapauksen kantajana.²²⁴ Hän esitti, ettei Antti Simonpoika rakasta vaimoaan vaan on lähtenyt pois tämän luota ja oleskellut siellä täällä jonkin aikaa. Antti sanoi syyksi sen, että vaimo eli suhteessa rengin kanssa. Sekä vaimo että renki kielsivät asian. Syytöksen havaittiin olevan Margareetta Yrjöntyttären huhupuhetta. Antin vaimon maine puhdistettiin näistä huhuista. Margareetalle langetettiin sakkoa huhujen levittämisestä 40 markkaa. Varoitettiin vielä lopuksi, että jos joku vielä levittää moisia

---

²²² Kotoisin Kynärästä (Kynära)

²²³ KA: ES 1748: TK 28-29.1.1670.

²²⁴ Perniössä kirkkoherralla ei siis ollut rikosten ilmiantajana silmiinpistävän suurta roolia. Selvää kuitenkin oli (kuten tämäkin tapaus osoittaa), että kirkkoherra toimi pitäjän siveellisyyden valvojana. Syytetoimet hän jätti kuitenkin nimismiehelle. Jokiaho on havainnut kirkkoherran vaihtumisten yhteydessä selviä vaihteluita siveettömyystapausten määrissä. Jokiaho, 1996. 106. Näin ei kuitenkaan ole asian laita Perniössä. Sen sijaan nimismiehen vaihtuminen vuonna 1652 (Christer Mattsonin tilalle tuli Olof Swensson) näytti selvästi kasvattaneen siveettömyystapausten määrää käräjillä. Samoin vuonna 1660 Erkki Antinpojan aloittaessa nimismiehenä. Ks. Liite 6, taulukko: siveettömyystapaukset.

huhuja, annetaan hänelle kolmen markan sakot.²²⁵

Thauvonius oli luultavasti jo ennen asian viemistä käräjille varmistunut asian oikeasta laidasta. Sillä jos huhu vaimon ja rengin suhteesta olisi pitänyt paikkansa, olisi kyseessä ollut vakava huoruusrikos (naimisissa olevan henkilön salavuoteus), josta rangaistus olisi pahimmilla ollut kuolemantuomio.²²⁶ Sellaisen rikoksen kantaja olisi lähes varmasti ollut nimismies eikä suinkaan kirkkoherra. Koska kyseessä oli vain huhupuhe, kirkkoherra saattoi tuoda tapauksen käräjille osoittaakseen, että moisesta vakavasta synnistä perätön juoruaminen oli jo sinällään tuomittavaa. Lisäksi Thauvonius luultavasti sai hyvää mainetta, sillä hänän tavallaan puhdisti Antin ja tämän vaimon kunnian. Näin myös nimismiehen ja kirkkoherran välinen työnjako oli vakiintunut. Muutaman kerran kirkkoherra tosin toimi ilmiantajana myös salavuoteustapauksissa, mutta itse syytökset esitti nimismies.²²⁷

Voudit olivat myös kirkkoherralle hyvin tärkeitä, sillä he keräsivät verot, joista myös kirkkoherran saatavat maksettiin. Käräjillä ei kuitenkaan ole tapauksia, joissa vouti ja kirkkoherra olisivat esiintyneet. Nimismies tosin toimitti kruunun puolesta myös verotusasioita ja hänen kauttaan kirkkoherra silloin tällöin sai sanansa kuuluviin myös maksuasioissa.

1600-luvun pitäjäyhteisössä lukeminen ja erityisesti kirjoittaminen oli harvojen osaama taito. Niinpä esimerkiksi lainlukijat ja kirjurit olivat varsin merkittäviä henkilöitä.²²⁸ 1600-luvulla varsinkin lainlukijoiden asema korostui, sillä he toimivat lähes poikkeuksetta kihlakunnantuomarin sijaisina käräjillä.²²⁹ Thauvoniuksella oli varsin läheinen suhde yhteen lainlukijaan, sillä Gabrielin lanko Gabriel Melartopaeus oli lainlukijana Halikon

---

²²⁵ KA: ES 1748: TK 13.-14.2.1672.

²²⁶ Käytännössä kaikkien yksinkertaiseen huoruuteen syyllistyneiden tuomiot alennettiin hovioikeudessa sakkoihin ja julkirippiin. Lempiäinen, 1963. 318.

²²⁷ Esim. KA: ES 1749, TK 20-21.7. 1673

²²⁸ Esimerkiksi kihlakunnankirjurin virka vakinaistui 1600-luvun kuluessa. Karonen, 1999. 249.

²²⁹ Jutikkala, 1958. 177. Jutikkala tosin mainitsee, että lainlukija harvemmin osallistui itse päätösten tekoon, mutta todennäköistä on, että hän kuitenkin nautti varsin suurta arvostusta.

kihlakunnassa vuoden 1667 talvikäräjistä alkaen vuoteen 1680 saakka.²³⁰

Yksi Perniössä toimineista kirjureista oli hyvin aktiivinen. Hän oli rykmentinkirjuri Johan Jacobson Lund, joka oli Jacob Lundin isä. Hän oli varsin merkittävä vaikuttaja, sillä hän toimi myös vuokraajana Perniön Latokartanossa. Esimerkiksi vuonna 1682 hän ilmoitti käräjillä pitkän listan talonpoikia, jotka olivat vetäneet nuottansa kartanon maille. Talonpojat puolustautuivat sanoen aina menetelleensä samoin ja sitä paitsi saaneensa luvan paikallisilta talonpojilta. Johan Jakobsson Lund vastasi tähän, ettei talonpojilla ollut valtuuksia myöntää lupaa. Oikeus olisi halunnut langettaa talonpojille sakkoja, mutta Johan halusi vain antaa varoituksen, etteivät seuraavalla kerralla menettelisi samoin.²³¹ Juttu osoittaa, että Johan oli merkittävässä asemassa ja halusi myös osoittaa sen talonpojille.

Thauvoniuksen suhteet muihin pappeihin näyttävät olleen varsin hyvät. Toisaalta pappien väliset konfliktit käsiteltiin konsistorissa ja konsistorin pöytäkirjoja ei siis ole säilynyt vuoden 1661 jälkeiseltä ajalta. Nilsin tapaista oman pään mukaan toiminutta kappalaista ei kuitenkaan enää näkynyt. Kappalaisen rooli palasi uomiinsa. Ero maisterin ja maalaispappin välillä todennäköisesti kasvoi niin suureksi, ettei ristiriitoihin enää jouduttu.

Kirkonisännän ja kuudennusmiesten suhteessa pitäjän asioihin tapahtui myös muutos, aiemmin he olivat ensisijaisesti pitäjän asialla ja heidän avullaan pitäjäläiset saattoivat vaikuttaa seurakunnan asioihin.²³² Heidän roolinsa väheni vuosisadan loppua kohti mentäessä. Kirkkoherran arvovalta ja pätevyys huolehtia kirkon asioista lisääntyi ja muut kirkolliset virkamiehet alkoivat menettää asemaansa. Voisi sanoa esimerkiksi kuudennusmiesten vajonneen kirkkoherran käsikassaran asemaan. Kirkkoherra alkoi käyttää heidän asemaansa pitäjäläisten luottamushenkilöinä hyväkseen varsinkin kirkkokurin

---

²³⁰ Holmberg (toim). 1959. 12, 24.

²³¹ KA: ES 1749: TK 18-19.2.1682.

²³² Tästä kertoo esimerkiksi vuoden 1659 lukkarijupakka, jossa kuudennusmiehet ja kirkonisäntä olivat pitäjäläisten asialla muiluttamassa uutta lukkaria.

hoitamisessa.²³³

Lukkari on varmasti ollut kirkkoherralle hyvin tärkeä henkilö. Kansanopetuksen merkityksen jatkuva kohoaminen nosti lukkarin asemaa. Yhdessä lukkarin kanssa kirkkoherra saattoi entistä tehokkaammin iskostaa kolmisäätyopin ajatuksia seurakuntalaisiin. Bartholluksen tai hänen edeltäjiensä tapaisia koheltajia ei enää Perniössä nähty, vaan Thauvonius piti huolta myös lukutaidon opettamisesta. Hänen jäljissään jatkoivat myös Lund ja Salenius. Lukkarista oli tullut yhtäältä arvostetumpi kirkon virkamies ja toisaalta kirkkoherran välinen seurakunnan opettamisessa oikeille tavoille. Lisäksi suntio oli ottanut lukkarilta rahvaanomaisimmat tehtävät ja niitä hoitaessaan hän ei kirkkoherran kanssa joutunut useinkaan tekemisiin ja lukkari saattoi hoitaa omaa tehtäväänsä täysipainoisesti.

Seuraavien kirkkoherrojen suhdetta rahvaaseen voisi kuvata lähinnä isälliseksi. Isälliseksi siinä mielessä, että kirkkoherra piti yllä kuria, mutta myös huolehti omistaan. Kaikki käsiteltävän ajan kirkkoherrat katsoivat velvollisuudekseen huomautella uppiniskaisille pitäjäläisille heidän velvollisuuksistaan. Yli puolet kaikista asioista, mitä kirkkoherra toi käräjille oli juuri näitä kehotuksia. Osassa niistä kirkkoherra karhusi myös henkilökohtaisia saataviaan.

Isällisyydestä paras esimerkki lienee vuoden 1666 syyskäräjiltä. Kirkkoherra ilmoitti, että Juhani Erkinpoika Kestrikistä oli mennyt jokeen markkinoiden aikaan ja hukkunut. Paikalla oli ollut miehen renki ja sisaren lapset. Asian havaittiin olleen kuitenkin niin, että Juhani oli juopotellut ensin turkulaisen kauppiaan ja sitten erään saaristolaisen veneessä. Saaristolaisen veneeseen oli tuotu ainakin lekkeri olutta. Juhanin ja saaristolaisen välille oli tullut riitaa, minkä seurauksena jälkimmäinen oli paennut jokeen ja Juhani oli tullut perässä ja hukkunut.

²³⁴

---

²³³ Jokiahon mukaan kuudennusmiehet olivat kirkkoherran apuna tarkkailemassa ja ilmiantamassa rikkomuksia ja laittomia sukupuolisuhteita. Ilmiantojen teko oli kuitenkin vaikeaa, koska kuudennusmiehet oli valittu talonpoikien joukosta ja naapurisovun säilyttämiseksi asioita katseltiin usein läpi sormien. Tosin lain mukaan heidän tuli ilmoittaa kaikki rikkomukset sakon uhalla. Jokiaho, 1996. 107.

²³⁴KA: ES 1748: TK 3.-4.9. 1666.

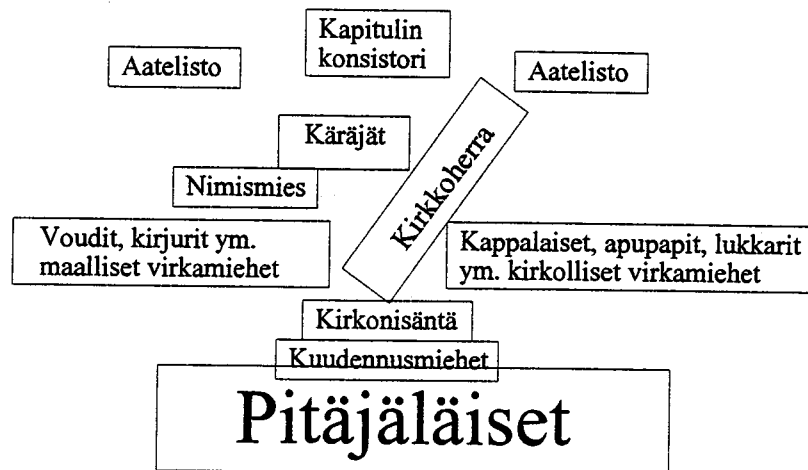
Kirkkoherra kertoi hukkuneen olleen eläessään ahkera kirkossa kävijä ja osannut hyvin lukea kristinopin kappaleensa sekä ymmärtänyt Lutherin selityksetkin, jotka olivat tärkeitä hänen sielunsa autuuden kannalta. Edellisessä rovastintarkastuksessa hän oli kirkkoherran mukaan kunnostautunut jopa muita paremmin. Juhani oli kuitenkin taipuvainen juopotteluun. Naapurit todistiivat Juhaniin tulleen toimeen hyvin heidän kanssaan. Myös lautamiehistö yhtyi kirkkoherran lausuntoon. Päätöksen mukaan Juhani Erkinpojan havaittiin olleen juopunut ja juosseen jokeen riitakumppaninsa vahingoittamistarkoituksessa. Ruumis tuomittiin vietäväksi metsään ja poltettavaksi. Asia kuitenkin alistettiin hovioikeudelle.²³⁵

Tapaus osoittaa kirkkoherran toimineen ikään kuin kuolleen puolustajana. Hän esiintyi todistajien, rengin ja sisaren lasten puolesta ja kertoi Juhaniin olleen ahkera ja tunnollinen, vaikkakin hieman viinaanmenevä. Kirkkoherra antoi kaikin puolin hyvin positiivisen kuvan hukkuneesta. Hän jopa vetosi Juhaniin olleiden hyvät kristilliset tiedot sielun autuuden kannalta. Tämä ei kuitenkaan riittänyt, vaan ruumis tuomittiin poltettavaksi, mikä oli hyvin ankara tuomio, sillä silloin kristillinen hautaus jäi saamatta. Tämä kertoo siitä, että yhteisössä pelättiin Jumalan vihaa, jos vahingoittamistarkoituksessa kuollut haudattaisiin kirkkomaahan. Yhteisö ei halunnut riskeerata satoaan ja elämäänsä Jumalan vihan tuomille katovuosille tai sodille. Päätöstä ei kuitenkaan uskallettu tehdä itse, vaan se annettiin korkeammalle tuomioistuimelle. Kirkkoherran kanta ruumiin polttamiseen ei tule selvästi esiin, mutta vetoaminen hukkuneen osanneen sielun autuuden kannalta tärkeitä asioita viittaisi hänen vastustaneen ankaraa polttotuomioita. Tästä huolimatta se tehtiin, mikä taas kertoo kirkkoherran aseman olleen maallisessa tuomioistuimessa rajallinen.

---

²³⁵KA: ES 1748: TK 3.-4.9. 1666.

Kuvio 2. Pitäjän sosiaalisten suhteiden rakenne suhteiden normalisoitumisen 1660-luvun lopulla vuoteen 1700.

Kuviossa 2. on esitelty mihin muotoon pitäjän sosiaaliset suhteet asettuivat konfliktin hiljalleen kiihdyttyä. Kirkkoherra toimi nimismiehen kanssa sosiaalisen valvonnan johtajana. Hänellä oli kuitenkin nimismiestä läheisempi asema pitäjäläisiin, mutta toisaalta myös aatelisiin. Kirkkoherra oli myös tärkeä linkki kapituliin. Suhde kapituliin läheni entisestään, kun Thauvonius 1670-luvulla nimitettiin rovastiksi.

6. Kirkkoherran toiminta paikallisyhteisössä

6.1 Kirkkokurin²³⁶ valvonta

Kirkkoherran toimintaa valvottiin varsin tarkasti piispan- ja rovastintarkastusten avulla. Mutta niiden lisäksi pitäjän ja kirkkoherran toimintaa valvottiin ylhäältä käsin myös muilla tavoilla. Maallisella puolella välineinä oli veronkanto, josta huolehtivat voudit, oikeuslaitos, joka piti kärjätilaisuuksia sekä viranomaiset eri alueilla, kuten kruununnimismiehet. Välillä myös maaherra puuttui pitäjän asioihin, jos siihen ilmeni tarvetta. Yhteistyössä maallisten

²³⁶ Tarkoitan kirkkokurilla lähinnä kirkon käyttämiä keinoja, joiden tarkoituksena oli pitää huolta seurakuntalaisten siveellisestä ja hengellisestä elämästä ja saattaa heidät täyttämään kirkolliset velvollisuutensa.

viranomaisten ja instituutioiden kanssa toimi kuitenkin jatkuvasti myös kirkko, jonka tärkein elin oli Turun tuomiokapituli. Tarkastusmatkojen lisäksi kapitulilla oli käytössään myös muita välineitä valvoa seurakuntien toimintaa. Kuten edellä on tullut ilmi, kapitulin kokouksissa käsiteltiin usein myös seurakuntien asioita. Myös erityiset pappiskokoukset ja piispan lähettämät kiertokirjeet ohjasivat kirkkoherraa ja muita papistoa virkansa hoidossa.

Mitä rangaistuksia kirkolla sitten oli pelotteenaan kirkkokurin rikkojille? Vanhastaan oli ollut käytössä julkirippi. Sen kautta mahdollistui paluu seurakunnan yhteyteen, mutta sen päätarkoitus oli syntisen häpeän tunteen nostaminen. Julkirippi määrättiin paitsi kirkollisissa rikkomuksissa myös maallisen tuomioistuimen tuomitsemisissa raskaissa rikoksissa. Toinen perinteinen rangaistusmuoto oli ehtoolliselta poissulkeminen. Tämä rangaistusmuoto oli ennen kaikkea kirkkoherran henkilökohtaisesti antama, sillä hän ehtoollista jakaessaan saattoi päättää, kenelle sakramenttinsa jakaa.²³⁷ 1600-luvun kuluessa tapahtui kuitenkin muutoksia rangaistusten luonteessa. Julkiripistä alkoi kehittyä yhä enemmän häpeärangaistus ja siihen liittyneestä velvollisuudesta seistä määrättyinä pyhinä kirkon ovella muiden seurakuntalaisten katseltavana tuli itsenäinen rangaistusmuoto. Se johtui julkiripin vakavuudesta, julkiripin määräsi yleensä vain rovasti tai kapituli, joten kirkkoherralla tai muilla paikallisilla viranomaisilla ei ollut halua turvautua siihen. Siksi he tyytyivät usein vain seisottamaan syntistä. Seisominen tapahtui kirkon oven edessä kolmena sunnuntaina peräkkäin. Sen jälkeen pappi julisti rikokset ja anteeksiannon saarnastuolista. Tämä rangaistusmuoto koveni, kun otettiin käyttöön jalkapuu vuodesta 1660 lähtien. Samassa yhteydessä kirkkoihin ilmaantui niin sanottu huorapalli kirkon perälle.²³⁸

Lievissä tapauksissa häpeärangaistukselta saattoi välttyä maksamalla sakkoja. Toisaalta sakkorangaistus saatettiin myös muuttaa häpeärangaistukseksi. Toivottomalta vaikuttaneissa tapauksissa oli vielä mahdollisuus saada synnintekijään ryhtiä julistamalla tämä pannaan. Pannaa käytettiin varsin harvoin ja sillä oli kaksi ankaruusastetta. Lievemässä syntinen suljettiin pois ehtoolliselta ja muilta seurakunnan toimituksilta. Tätä pannan muotoa käytettiin jonkin verran. Ankarampaa sen sijaan käytettiin harvoin, sillä se edellytti

---

²³⁷ Juva, 1955. 76, 80.

²³⁸ Jokiaho, 1996. 126. Kirkkorangaistuksista: Lempiäinen, 1963. 321-323; Juva, 1955. 132.

konsistorin hyväksynnän ja se tarkoitti henkilön sulkemista kaikesta kanssakäymisestä yhteisön kanssa.²³⁹

6.1.1 Piispan- ja rovastintarkastukset

Piispan- ja rovastintarkastusten tarkoitus oli pääasiassa ylläpitää järjestystä ja antaa kapitulille käsitys seurakuntien tilasta. Tarkastuksilla pyrittiin saamaan papit pistämään asiat järjestykseen jo ennakolta. Rovastintarkastusten tarkoitus oli lähinnä täydentää piispantarkastuksia. Tarkastusten pöytäkirjat toimitettiin kapituliin, jossa niiden sisältämiä asioita käsiteltiin.²⁴⁰

Piispan- ja rovastintarkastuksista Perniössä ovat ensimmäiset tiedot vuodelta 1647, jolloin piispa Rothovius suoritti tarkastuksen. Tästä ja vuonna 1652 Kemiön rovastin²⁴¹ pitämästä tarkastuksesta on kuitenkin hyvin vähän tietoja puutteellisen pöytäkirjamerkinnän takia. Seuraavaan rovastintarkastukseen löytyy sen sijaan merkintöjä kapitulin pöytäkirjoista. Tällöin määrättiin Kemiön rovasti Johannes Pratanus selvittämään jo edellä käsiteltyä kirkkoherran rouvan ja kappalaisen välistä riitaa. Tätä oli kapitulilta pyytänyt itse kirkkoherra, jonka vaimolla oli suuria erimielisyyksiä kappalaisen kanssa. Näin ollen kapituli toimi riidan välittäjänä. Tämä kertoo siitä, että kapituli ei tuntunut olevan vieras paikka seurakunnan sisäisiä asioita hoidettaessa.

Seurakunnassa vallinneiden riitojen aikana piispan- ja rovastintarkastuksia käytettiin siis ahkerasti riidan selvittelyssä. Esimerkiksi vuonna 1659 käsiteltiin piispantarkastuksessa kirkon sulkemiseen johtanutta lukkaririitaa.

Seuraavissa tarkastuksissa alkoi lukutaidon kehittymisen valvominen olla pääosassa. Myös kirkkokurin valvonta tehostui. Vuonna 1665 tuli uudet ohjeet tarkastusten pidosta, joita

---

²³⁹ KL 1686. Luku X. Pannasta. 35-39.

²⁴⁰ Lempiäinen, 1967. 265, 436, 438.

²⁴¹ Knaapisen mukaan kyseessä oli piispa Eskil Petraeuksen (Turun piispa 1652-57. Blomstedt & Matinoli, 1963. 5-6.) tarkastus, mutta Lempiäisen mukaan Petraeus ei kyseisenä vuotena tarkastuksia toimittanut. Knaapinen, 1930. 270; Lempiäinen, 1967. 53.

alettiin hiljalleen noudattaa.²⁴² Perniön tarkastuksissa on nähtävissä selvä kurin paraneminen. Vielä vuonna 1671 valitettiin vähäistä osanottoa, mutta vuonna 1679 Gezelius (vanh.) kiitti seurakunnan saapuneen tilaisuuteen runsaslukuisesti ja osan jopa osaavan opinkappaleensa mallikkaasti. Molemmissa tarkastuksessa hän tosin kiinnitti huomiota seurakuntalaisten huonoon käytökseen ja nuhteli ratsumiehiä salavuoteudesta ja kehottaa ottamaan yhteyttä kapituliin, elleivät he suorita siitä säädettyä rangaistusta. Vuonna 1671 Gezelius toivoi myös sopua alitisiin penkkiriitoihin. Vuoden 1679 tarkastuksessa piispa puuttui myös erään aatelismiehen siveettömyyteen. Abraham Wallas määrättiin pysymään poissa penkistään, kunnes rikos on sovitettu. Eli aatelisetkaan eivät piispan nuhteilta säästyneet.²⁴³

Seuraavat tarkastukset menevätkin sitten paremmin. Rovasti kiittää seurakuntaa edistymisestä lukemisessa vuonna 1686 ja Gezelius nuorempi jatkaa vuonna 1690. Vuonna 1693 todettiin yli 300:n seurakuntalaisen osaavan lukea tai olevan oppimassa. Myös kirkkokurin todettiin tällöin olevan hyvin hoidettu ja kiitettiin papistoa tämän vuoksi.²⁴⁴

Tarkastuksissa käsiteltiin usein myös hyvin käytännöllisiä asioita. Piispa saattoi esimerkiksi puuttua kirkon sisustukseen. Vuonna 1679 Gezelius vanhempi määräsi kuoripalkin siirrettäväksi ja lisää penkkituloa tehtäväksi.

6.1.2 Kirkkoherran johtama valvonta pitäjässä

Kirkko oli antanut pappien tehtäväksi kansanopetuksen ja kirkkokurin ylläpitämisen, mutta he toimivat myös maallisen esivallan käskystä vero- ja väenottoluetteloiden kirjoittajina, jota piispa Rothovius korosti kristillisenä velvollisuutena²⁴⁵. Paikallistasolla maallinen ja hengellinen valta olivat 1600-luvun lopulla vaikeasti erotettavissa, huolimatta muodollisista ja periaatteellisista eroista, kuten kirkkorangaistuksen ja maallisen rangaistuksen eron

---

²⁴² Juva, 1955. 126.

²⁴³ Knaapinen, 1930. 273-274.

²⁴⁴ TMA: JK 861: Rtptk 16.3. 70; 1686; TMA: JK 862: Ptptk 20.2. 1693. 76; Juva, 1955. 119.

²⁴⁵ Juva, 1955. 32.

syntymisestä.²⁴⁶ Käytännössä näiden rangaistusten välillä ei ainakaan rahvaan silmissä selvää eroa näkynyt. Yksi syy kirkon ja kruunun samaistamiseen oli papiston lisääntynyt käräjien käyttö kirkollisen järjestyksen ylläpitämiseksi.

Kirkkokurin ja erityisesti siveellisyyden kehittymisestä on nähtävissä suuntaviivoja, jos tarkastellaan käräjätapausten määriä. Tarkasteltavan jakson alussa siveettömyystapaukset ovat vahvasti edustettuna. Käännö tapahtuu 1670-luvun lopulla, jolloin tapaukset aluksi vähenevät loppuakseen kokonaan vuoden 1686 jälkeen. Muissa tapausryhmissä on nähtävissä hieman samansuuntaista kehitystä, mutta ei yhtä dramaattista. Tästä voi päätellä, että kyse ei ole kärjäaktiivisuuden laskusta, vaan että perniöläiset olivat muutaman vuosikymmenen tiukan kontrollin jälkeen alkaneet elää siveellisemmin.²⁴⁷ On kuitenkin hyvä analysoida kirkkokuriin liittyviä käräjätapauksia yksityiskohtaisemmin.

6.1.2.1 Kirkkokuri ongelmissa 1600-luvun alussa

Käräjäsali ei ollut aiempina vuosinakaan tuntematon paikka kirkkokurin tehostamiseen, sillä vuonna 1626 Perniön kirkkoherra Joseph Henrich Kaskas oli hakenut sieltä apua kihlauksissa vallitsevaan epäjärjestykseen²⁴⁸. Apua ei kuitenkaan juuri herunut, hänelle vastattiin hänen itsensä tietävän parhaiten, kuinka toimia. Samana vuonna kapitulissakin todettiin: "Nimenomaan kirkkokuri on aivan rappiolla".²⁴⁹

Lähtökohdat eivät siis olleet mitenkään rohkaisevat. Seuraavan kirkkoherran Henrik Sylvastin aikana käräjillä ei kuitenkaan käsitelty yhtään kirkkoherran esiin ottamaa

---

²⁴⁶Juva, 1955. 83.

²⁴⁷ Katso liite 6. Tapausten yhteismäärä kuvastaa lähinnä suurimman ryhmän eli hallintotapausten määrää. Siveettömyysrikokset ovat yliedustettuina ajanjakson alussa ja aliedustettuina sen lopussa. Tämä kertoo kirkkokurin kiristymisestä ajanjakson alussa ja sitten kurin tehoamisesta. Rikosten määrä on jatkuvasti varsin vähäinen, eikä siitä voi tehdä luotettavia päätelmiä. Siviilitapausten määrässä tapahtuva suhteellinen väheneminen aivan 1600-luvun viime vuosina voidaan selittää kuolonvuosilla; ihmiset eivät halunneet tuoda riitojaan käräjille, kun oli suurempiakin huolia. Hallintotapausten kasvu taas selittyy kuolonvuosien tuomien autiotilojen käyttöönottojen lisääntymisenä.

²⁴⁸ Epäjärjestyksellä tarkoitettaneen kihlauksia, joita kirkko ei siunannut ja että kihlaukset käsitettiin rahvaan piirissä usein avioelämän aloitusajankohdaksi.

²⁴⁹ Juva, 1955. 77.

kirkkokuriin liittyvää tapausta. Syytä ei liene vaikea päätellä, jos muistaa Nils-kappalaisen aktiivisen toiminnan ja tekemänsä rikkeet. Jos jopa kappalainen toimi kapitulin mielestä epäilyttävästi ei rahvaalta ja muilta pitäjäläisiltä voine odottaa kovinkaan tiukkaa järjestystä kirkkokurin suhteen. Kirkkoherralla ei selvästikään ollut luultavasti vanhuuden heikkouden takia mahdollisuuksia puuttua kurinpitoon. Toisaalta myöskään kapitulilta ja piispalta ei vielä suurempaa painostusta kirkkokurista huolehtimiseen tullut.

Kun tämä paine lisääntyi, alkoivat papit entistä enemmän käyttää käräjiä kirkkokurin tehostamiseen. Kirkon johto kuitenkin vastusti lisääntyntä käräjätoimintaa, Gezeliuksen mukaan tuli välttää varsinkin papinsaatavain perimistä käräjäteitse, sillä se oli papistolle häpeällistä ja haitallista sekä herätti rahvaassa pahennusta.²⁵⁰ Mutta koska muuta keinoa rahvaan kuriin saamiseksi ei ollut, oli käräjäoiminen ainoa vaihtoehto. Lehtisen huomio siitä, että jo vuosisadan puoliväliin tultaessa kirkkokuri olisi vakiintunut ei tuntunut käräjätapausten saati kapitulin konsistorin pöytäkirjojen valossa pitävän paikkaansa.²⁵¹

6.1.2.2 Kirkkokurin palauttaminen

Tilanne muuttui Thauvoniuksen aikana. Entinen Hämeenlinnan koulun rehtori alkoi toden teolla huolehtia kurinpidosta. Hänen aktiivisuutensa ei siis rajoittunut ainoastaan kirkon ja pappilan talouden hoitoon. Juuri tultuaan paikkakunnalle hän otti esiin Marketta Heikintyttären ja Monika Heikintyttären riidan kirkossa. Naiset olivat riidelleet niin äänekkäästi, että kirkkoherra oli joutunut tulemaan alas saarnastuolista kesken saarnan. Marketta ei ollut saapunut käräjille vastaamaan teostaan, joten hänelle langetettiin sakkoa.

Tämän tapauksen kohdalla voidaan miettiä, miksi kirkkoherra otti tapauksen käsiteltäväksi käräjille. Tapauksen olisi luultavasti voinut selvittää myös vakavilla nuhteilla. Syynä saattoi olla se, että uusi kirkkoherra halusi korostaa olevansa tosissaan kurinpidon kanssa.²⁵² Tapaus

---

²⁵⁰Suolahti, 1919. 165.

²⁵¹ Lehtinen, 1961. 192.

²⁵² Samoilla käräjillä kirkkoherra myös valitti tulleeensa paikkakunnalle ja ilmoitti pappilan olevan erittäin huonossa kunnossa. Näin hän halusi myös pappilan talouden ja rakennukset heti alusta lähtien järjestykseen ja korosti niistä huolehtimisen olevan pitäjäläisten vastuulla. Ks. luku, jossa asiasta

saattoi olla jonkinlainen varoittava esimerkki muille. Kirkossa metelöinti oli siten vain esimerkki käytöksestä, jota uusi kirkkoherra ei suvainnut pitäjäläisten esittävän.

Thauvonius ei kuitenkaan lopettanut kirkkokurista huolehtimista jatkossa. Vuonna 1666 hän valitti kuulijoittensa olevan välinpitämättömiä sapatin suhteen, vaikka asiasta oli tehty kuninkaallinen statuutti. Hän oli kuullut pitäjäläisten vetävän nuottaa sunnuntaisin ja halusi huomauttaa heitä tästä rikkeestä. Hän halusi asettaa myös tarkastusmiehiä asiaa valvomaan, näiksi asetettiin Antti Ekekullasta ja Pertti Kestrikistä. Heidän tuli ilmoittaa käräjille, jos huomaavat rikkomuksia.²⁵³

Kirkkoherra piti tärkeänä mainita, että asiasta oli tehty kuninkaallinen statuutti. Hän ei siis luottanut ainoastaan kirkon vaikutusvaltaan, vaan lisäsi sanojensa painoa maallisen esivallan määräyksellä. Tapaus on esimerkki siitä, että kruunu ja kirkko kulkivat käsi kädessä. Taustalla oli halu saada pitäjäläiset rauhallisiksi ja saada kontrolli lisääntymään. Kirkkoherra halusi paitsi saada ihmiset hartaana viettämään sapatia myös osoittaa heille, että kirkko valvoi ja kontrolloi heidän tekemisiään. Heidän oli toimittava kuten kirkko ja kruunu määräsi. Jos tästä poikettiin, esivallalla oli keinonsa toiminnan muuttamiseen. Kirkkoherra halusi myös asettaa tarkastusmiehiä valvomaan sapatin viettoa. Tämä oli toimenpide, jonka tarkoituksena oli saada pitäjäläisten keskuuteen keskinäistä sosiaalista kontrollia. Jos tarkastusmiehet olivat pitäjäläisten luottamusmiehiä (tässä tapauksessa lautamiehiä), saatiin pitäjäläiset valvomaan toisiaan, mikä oli huomattavasti tehokkaampaa kuin asettaa täysin ulkopuolisia virkamiehiä pitämään järjestystä.

6.1.2.3 Rahvaan siveellisyyden valvontaa

Samoilla käräjillä (3-4. 9. 1666) pastori Thauvonius esitti huolensa ja paheksuntansa laivamies Matti Mikonpojan ja hänen vaimonsa viettämästä rauhottomasta elämästä Mäkisaurun kylässä. Kirkkoherran väitteen todisti Matin naapuri. Koska kyseessä oli vasta

---

kerrotaan tarkemmin.

²⁵³ KA: ES 1748: TK 3.-4.9. 1666.

ensimmäinen valitus, Matille annettiin vain varoitus.²⁵⁴

Kirkkoherra käytti tietyssä mielessä samaa taktiikkaa kuin edellisessä jutussa. Todistajana toimi naapuri. Hän halusi ehkä viestittää, että “sinunkin naapurisi saattaa todistaa sinua vastaan, jos teet syntiä” ja että kirkkoherra puuttuu kaikkeen synnintekoon. Pöytäkirjassa käytettiin jopa ilmausta “ilmiantaa” (ruotsiksi), mikä korostaa kirkkoherran valtaa ja kykyä huomata kaikki pitäjäläisten pahat teot. Matti päästettiin vain varoituksella ensimmäisen kerran olleen kyseessä. Kirkkoherra oli siis ankara, mutta ymmärtäväinen, jos hänen neuvojaan kuunneltiin. Thauvonius halusi selvästi toimia pitäjän paimenena auttaen pitäjäläisiä pysymään herran nuhteessa.

Siveellisyydestä huolehtiminen oli todella merkittävä tehtävä kirkkoherralle. Sukujen väliset sopimusavioliitot oli kitkettava, sillä niiden väliin ei kirkon arvovalta päässyt. Kirkon tavoitteena oli saada rahvas otteeseensa avioliittoinstituution kautta. Rahvaalla oli nimittäin pinttynyt tapa aloittaa avioelämä kihlauksen tai miehen avioliittolupauksen jälkeen. Kolmisäätyopin mukaisesti kirkkoherra toimi seurakuntalaisten isänä myös avioliiton solmimisten vahvistajana.

6.1.2.4 Penkkijärjestyksen kunnioittaminen

Vuonna 1691 kirkkoherra Jacob Lund esitti syytöksen penkkijärjestyksen rikkomisesta. Frillan talonpoika Erkki Antinpoika oli tunkeutunut etummaisiiin penkkeihin, jotka oli tarkoitettu aatelin edustajille. Erkki puolustautui sanomalla Katariina Carplanin kieltäneen häntä menemästä muihin kuin juuri siihen penkkiin. Erkki säästyi rangaistukselta, mutta häntä kiellettiin vastedes rangaistuksen uhalla menemästä muuhun kuin hänen omaan penkkiinsä.²⁵⁵

Ensi alkuun jupakka vaikuttaa lähinnä huvittavalta. Tapauksella on kuitenkin myös syvempi puolensa. Penkkijärjestys osoitti ihmisten sosiaalisen aseman yhteiskunnassa. Tämä järjestys

---

²⁵⁴ KA: ES 1748: TK 3.-4.9. 1666.

²⁵⁵ KA: ES 1753:TK 8.-9.12.1691.

perustui kristillisen kasvatuksen tavoitteelle osoittaa yhteiskuntajärjestys ja -hierarkia.²⁵⁶ Se taas perustui nelisäätyjärjestelmälle, eikä siitä saanut poiketa. Kirkkoherra painotti syytöksessään, että penkkijärjestys oli vahvistettu piispan ja maaherran läsnäollessa.²⁵⁷ Tämä korostaa sen luonnetta sekä henkisenä että maallisena instituutiona. Penkkijärjestys oli osa yhteiskunnallista järjestystä ja harmoniaa ja se oli laadittu harmonisen yhteiskuntajärjestyksen eli kolmisäätyopin mukaisesti. Tämän harmonian rikkominen on rikos sekä Jumalaa että kuningasta (lakia) vastaan. Siksi ei ole yhtään erikoista, että tavallinen talonpoika joutui harmittomalta vaikuttaneen erehdyksensä vuoksi käräjille vastaamaan teostaan.

Aatelin suhtautuminen osoittaa penkkijärjestyksen merkityksen laajuuden ja suuruuden. Piispa Terseruksen tarkastuksessa vuonna 1661 määrättiin kirkkoon uusi penkkijärjestys. Järjestystä oli tekemässä pitäjän aatelisto ja kuudennusmiehet sekä joitakin talonpoikia, joita ei mainita nimeltä. Järjestys uusittiinkin vain keskikäytävään saakka, jonka takana olleiden järjestys pidettiin ennallaan.²⁵⁸ Sitä seuranneita tapahtumia puitiin siis kapitulissa asti kun Sass ja Sabelstierna ottivat kirkon ulkopuolella yhteen.²⁵⁹ Ei ole selvillä, mikä Sabelstiernan aikaisempi paikka oli, mutta uudessa penkkijärjestyksessä se oli kolmannessa rivissä, kun taas Sass sai paikkansa ensimmäiseen riviin.²⁶⁰

Tuomiokirjoista löytyy myös kolmas tapaus, jossa penkeistä syntyi riitaa. Vuoden 1685 syyskäräjillä puitiin tapausta, jossa vaimo Anna Henrikintytär ja Maria Hannuntytär olivat riidelleet penkissä. Marian mukaan Anna oli jo muutamia vuosia sitten tunkeutunut hänen penkkiinsä, vaikkei tällä ollut siihen mitään oikeutta. Anna oli tullut penkkiin ja koska Anna ei ollut tarpeeksi nopeasti siirtynyt pois alta, oli Anna istunut Marian syliin. Hän oli noussut pois vasta saarnan aikana. Anna puolustautui sanomalle, että hän oli tullut myöhässä

---

²⁵⁶ Vilkuna, 1996a. 49-50.

²⁵⁷ KA: ES 1753: TK 8.-9.12. 1691.

²⁵⁸ TMA: JK 861: Ptptk, 1.3. 1661, 62. : Knaapinen, 1930. 256.

²⁵⁹ CEAP, 1899-1902. 504, 510.

²⁶⁰ TMA: JK 861: Ptptk, 1.3. 1661. Penkkijärjestys liitteessä 7.

kirkkoon koska hänen penkkinsä on hieman sivummalla pääkäytävästä. Hänen tullessaan oli Maria estänyt pääsyn penkkiin. Jacob Lund esitti oikeudessa penkkijärjestyslistaa ja sanoi naisten riidelleen paikoista myös aiemmin. Rangaistukseksi molemmat osapuolet saivat sakkoa 20 markkaa ja joutuivat myös seisomaan kirkkorangaistuksen.²⁶¹

Tämän perusteella voi päätellä penkkijärjestyksen olleen merkittävä paitsi aatelismiehille, myös rahvaan naisille. Anna huomattuaan että hänen paikkansa oli viety teki äkkipikaisen päätöksen. Tuskinpa Anna oli ennen kirkkoon tuloaan suunnitellut istuvansa Marian syliin. Hän kirkkoon tullessaan mitä luultavimmin koki Marian loukkaavan pahasti kunniaansa ja asemaansa muiden seurakuntalaisten silmissä pakottamalla hänet istumaan taaempaan penkkiin. Hän reagoi istumalla Marian syliin. Tämä jos mikä kertoo penkkijärjestyksen merkityksen todella menneen syvälle kansan mentaliteettiin, Anna ajattelematta sen enempää yritti viimeiseen asti pelastaa kunniansa rippeet.

Penkkijärjestys siis näytti, kenellä oli vaikutusvalta ja korkein asema pitäjässä. Tämän vuoksi sen toimitti ja vahvisti piispa, vieläpä virallisen tarkastustoiminnan ulkopuolella. Jako oli tärkeä ennen kaikkea aatelisille, joiden arvojärjestys pitäjässä konkretisoitui penkkijärjestyksen mukaan. Myös muille pitäjäläisille penkkijärjestys osoitti oman paikkansa. Joka sunnuntai sekä muina pyhäpäivinä heitä muistutti asemastaan paitsi kirkkoherra saarnassaan myös heidän istuinpaikkansa kirkossa.

6.1.2.5 Muu valvonta

Kirkkoherra johti pitäjässä myös sairaanhoitoa. Käräjillä tuo huolehtiminen näkyi lähinnä spitaalisten hoitoon saattamiseen tarvittavien rahojen keruuna.²⁶² Mutta kirkkoherra oli myös vastuussa siitä, että kuoleva viimeisillä hetkillä sai ehtoollisensa ja sai siten kuolla rauhassa. Niinpä sairaista huolehtimisen yksi tärkeimpiä puolia oli kirkkoherran antama ns.

---

²⁶¹ KA: ES 1751: TK 25-26. 8. 1685

²⁶² Perniössä oli tutkittavan jakson aikana käräjillä käsiteltävänä kahdeksan spitaalitapausta, joille kerättiin rahaa hoitoon lähettämistä varten. Todellisuudessa tapauksia oli luultavasti enemmän. Sairaata lähetettiin hoitoon Seilin saarelle, jossa toimi sairaala. Sinne lähetetyiltä perittiin kertamaksu, joka takasi hoidon loppuelämäksi. Seilillä oli enimmillään hoidettavia vuonna 1679, jolloin spitaalisia oli yhteensä 77. Wilenius, 1994. 84.

saattohoito.

Käräjiltä löytyy myös yksi mielenkiintoinen tapaus, jossa näkyy pitäjäläisten ja papiston suhtautuminen mielisairauteen. Asian toi käräjille kappalainen Per Vanaeus vuonna 1686. Hän ilmoitti renki Kalle Laurinpojasta, joka mielenvikaisena asusteli metsässä ja oli aiheuttanut paljon vahinkoa. Hän oli esimerkiksi varastellut vaatteita jotka oli paloitetut ja heittänyt palat Perniön jokeen. Vanaeus esitti jokaiselta talolta kannettavaksi yhden markan ja rahoilla toimitetaan Kalle sairaalaan. Siihen asti hänet oli pidettävä tarkan valvonnan alaisena, ettei pääse aiheuttamaan lisää vahinkoa pitäjäläisille.²⁶³

Tapaus osoittaa, että mielenvikaisia pelättiin. Mielisairaus nimittäin koettiin poikkeavuutena, jonka siitä kärsivä oli saanut rangaistuksena omista tai vanhempiensa synneistä. Hän oli ikään kuin varoittava esimerkki. Tarttuvat sairaudet, spitaali, mielisairaus tai kehitysvammaisuus eivät olleet kuitenkaan olleet yksilön asioita vaan kuuluivat yhteisön yhteiseen elämään. Sairaudet yhdistettiin vahvasti Jumalaan, vaikka niille olisikin selvä syy.²⁶⁴ Vaikka kirkkoherra huolehti käräjillä vielä tuolloin spitaalisten hoitoon saattamisesta, antoi hän mielenvikaisesta Kallesta huolehtimisen kappalaiselle. Syynä saattoi olla pelko, asiasta haluttiin päästä eroon mahdollisimman pienellä metelillä. Tapaus kuitenkin osoittaa, kuinka kirkkoherra ja hänen kappalaisensa olivat pitäjän luottamushenkilöitä vaikeissa ja pelottavissa tilanteissa.

6.2 Kansanopetustehtävä

Pleijelin mukaan katekismuksella ja sen huoneentaululla oli suuri merkitys suurvalta-ajan ruotsalaisille. Se ei ainoastaan opettanut heille, että ”usko voi pelastaa sielun”, vaan että ”jokaisen joka haluaa itseään kutsuttaman kristityksi, tulee täyttää (huoneentaulussa ilmoitetut) velvollisuutensa”.²⁶⁵

---

²⁶³ KA: ES 1751: TK 15.-16. 1686.

²⁶⁴ Nygård, 1994; Vilkuna, 1996c. 221.

²⁶⁵ Pleijel, 1967. 79.

Katekismus oli rahvaalle “tavallisen miehen Raamattu”. Lutherin katekismus ilmestyi suomeksi vasta 1614 Eerik Sorolaisen toimesta. Ruotsissa katekismus oli vaikuttanut tuossa vaiheessa jo vuosikymmeniä, siitä tuli tavallisen kansan opetuskirja jo 1540-luvulla. Uppsalan kirkolliskokouksesta (1593) lähtien se vahvisti asemaansa myös saarnojen lähteenä, sillä kokouksessa painotettiin, että katekismusta tai huoneentaulua täytyy saarnata usein. Tämä koski koko valtakunnan papistoa, myös Suomea.²⁶⁶

Kansanopetuksen merkitys myös rahvaalle oli siis suuri: jos ei selvinnyt kuulustelusta, ei ehtoolliselle ollut menemistä. Ehtoolliselle pääsyyn alkoi Gezeliuksen aikana olla vaatimuksena katekismuksen päälukujen ulkoa osaaminen ja avioliittoon vihkimiseen jo Lutherin selitysten hallinta. Tätä kuitenkin vaadittiin vain nuorilta, vanhemmat pääsivät helpommalla, heidän odotettiin vain ymmärtävän nämä asiat. Laiskat oli asetettava kirkkoneuvoston varotettavaksi tai jalkapuuhun.²⁶⁷ Gezeliusten aikana lisääntynyt kansanopetuksen merkitys alkoi tuottaa tulosta. Kansanopetuksen kehittymistä voi parhaiten seurata piispan- ja rovastintarkastusten avulla. Ne kertovat selvää edistymistä kansansivistystyössä. Koska kiitosten jakaminen nuhtelun sijaan alkaa jo vuonna 1679, kun vielä vuonna 1671 oli valitettu huonosta osaamisesta, kertoo se Thauvoniuksen aikana tapahtuneen jo paljon työtä kansanopetuksen eteen.

Tästä Thauvoniuksen työstä löytyy käräjiltä hyvä esimerkki. Laivamies Lauri Antinpoika joutui ongelmiin kirkkoherran kanssa puheittensa takia. Kirkkoherra oli ollut pitämässä kinkereitä ja oli kysynyt erästä luettelossa ollutta vaimoa, jolloin laivamies kertoi, että vaimo oli kuollut. Kirkkoherra havaitsi hetken päästä vaimon olevan elossa ja nuhteli laivamiestä, joka tämän jälkeen oli käyttänyt rumaa kieltä (“unyttight mun”). Nyt laivamies Lauri Antinpoika pyysi anteeksi selittäen kaiken tapahtuneen nuoruuden hurjapäisyydestä. Hänet määrättiin jalkapuuhun.²⁶⁸ Tämä kertoo kinkeritilaisuuden olleen tärkeä tilaisuus, jossa odotettiin hyvää käytöstä. Tästä poikkeaminen toi tapauksen käräjille asti, mikä kertoo kirkkoherran halusta osoittaa kinkereiden merkityksen ja varoittaa rahvasta halveksimasta

²⁶⁶ Kuoppala, 1963. 31; Pleijel, 1967. 65.

²⁶⁷ Juva, 1955. s. 118.

²⁶⁸ KA: ES 1748: TK 12-13.3. 1667.

näitä tilaisuuksia. Hän ehkä halunnut antaa myös varoittavan esimerkin muille. Rangaistus ei kuitenkaan ollut kovin kova, nähtävästi laivamiehen katumus ja selitys tapahtuneelle oli omiaan lieventämään sitä.

6.3 Kirkolliset toimitukset

Kirkkoherran kuten myös muiden pappien velvollisuus oli luonnollisesti kirkollisten toimitusten hoitaminen. Erityisesti 1600-luvun kirkollisia toimituksia on tutkinut Pentti Lempiäinen²⁶⁹. Kirkollisista toimituksista tärkeimmät olivat luonnollisesti sakramentit eli kaste ja ehtoollinen. Muita tärkeitä toimituksia olivat rippi, avioliitto, kirkotus²⁷⁰ ja hautaus. Varsinaisten jumalanpalvelusten lisäksi pappien tuli toimittaa viikkosaarnoja ja pitää rukoushetkiä. En halua sen enempää kertoa toimitusten luonteesta, vaan lähinnä niiden merkityksestä. Lähteistä on kuitenkin vaikea löytää näiden toimitusten suorittamiseen löytyvää aineistoa, mutta niiden laiminlyöntiin liittyvää kylläkin. Nämä harvat tapaukset kertovat toimitusten tärkeydestä, sillä epäkohtiin puututtiin hyvin herkästi.

Kirkolliset toimitukset kirkkoherra antoi usein kappalaisen hoidettaviksi. Varsinkin kirkkoherra Henrik Sylvast, joka vanhuuden heikkouttaan ei enää jaksanut tointaan kovin tunnollisesti hoitaa, jakoi vastuuta toimitusten pidosta kappalaiselle. Periaatteessa kappalainen ei siis kuitenkaan saanut toimia omin päin, vaan toimitusten hoito vaati aina kirkkoherran luvan. Tämä tulee ilmi niissä tapauksissa, joissa kappalainen tai apupappi joutui vastaamaan oma-aloitteisesta toiminnasta kapitulin konsistorissa. Esimerkiksi vuonna 1660 valitettiin että Nils oli vihkinyt avioparin ilman pastorin lupaa. Samoin hän oli kastanut kaksi lasta niin ikään omin luvuin.²⁷¹

Kaste oli ensimmäinen sakramentti ja jo sen vuoksi hyvin tärkeä toimitus. Edellä mainitut Nilsin luvatta antamat kasteet ja niiden käsittely konsistorissa osoittavat, että kapitulilla piti toimituksia koskevia sääntöjä erittäin tärkeinä. Nils-kappalaisen mainittiin siis tarvitsevan

²⁶⁹ Esim. Lempiäinen, 1963 ja Lempiäinen, 1965.

²⁷⁰ Kirkotus tarkoittaa naisen ottaminen kirkkoon lapsen synnyttämisen jälkeen. Juva, 1955. 69.

²⁷¹ CEAP, 1899. 429-430.

kirkkoherran luvan kastaakseen lapsia. Lempiäisen mukaan näin ei kuitenkaan yleensä ollut, vaan kappalainen sai suorittaa kasteita ilman lupaa. Lempiäisen mukaan vain paikkakunnan *ulkopuoliset* papit tarvitsivat kirkkoherran luvan ja siten pyrittiin estämään aviottomien lasten salaaminen.²⁷² Nilsin tapauksessa kyse saattoi olla siitä, että hänen ilmoitushalukkuuteensa aviottomista lapsista ei luotettu. Tästä kertovat myös Henrik Sassin syytteet hänen kirkottamistaan huonomaineisista naisista.

Myös piispa Gezeliuksen vuoden 1683 tarkastuksessa puututaan kastekäytäntöön ja korostetaan, että asetetuista säännöistä sai poiketa vain hätätilassa. Jos kaste kuitenkin toimitettiin kotona, oli kummien kristinopin taito tarkastettava.²⁷³ Vuonna 1659 oli piispantarkastuksessa todettu kaste luvalliseksi suorittaa kotona, jos lapsi on liian heikko tai ilma liian ankara.²⁷⁴

Kaste piti kuitenkin antaa kaikille lapsille, vaikka vanhemmista olisikin ollut epäselvyyttä. Perniössä on eräs tapaus vuodelta 1698, jolloin lapsen isästä ei ollut selvyyttä ja kirkonkirjaan tehtiin merkintä tapauksen selvittämisestä käräjillä. Tällaisessa tapauksessa asia piti siis jättää maallisen tuomioistuimen selvitettäväksi, eikä äidin kirkotusta saanut suorittaa ennen oikeuden päätöstä.²⁷⁵

Syy Nilsin suureen kirkotushalukkuuteen saattaa löytyä toimitusmaksuista. Yleensä kasteesta veloitettiin 4 äyriä ja kirkotuksesta 8 äyriä. Perniössä samoin kuin muutamassa muussa varsinaissuomalaisessa pitäjässä oli kaste ilmainen ja kirkotus maksoi 12 äyriä. Perniössä oli vielä maininta, että rahan sijasta saattoi antaa juustoa.²⁷⁶

Omia lapsiaan ei kellään papilla ollut oikeutta kasta, joten kirkkoherrankin lapset kastoi

---

²⁷² Lempiäinen, 1965. 56.

²⁷³ TMA: JK 861: Ptptk 21.9. 1683.

²⁷⁴ Lempiäinen, 1965. 42-43.

²⁷⁵ Lempiäinen, 1965. 88.

²⁷⁶ Lempiäinen, 1965. 63-64.

siis joko kappalainen tai pitäjänapulainen ja päinvastoin.

Ehtoollisen, toisen sakramentin, merkitys oli ollut jo pitkään hyvin suuri, käytettiin ehtoolliselta sulkemista vakavana rangaistuksenakin. Sen merkitys kuitenkin korostui vuosisadan lopulle tultaessa. Vuonna 1699 kappalainen Johannes Vanaeus selitti, kuinka nuori piika Elin Henrikintytär oli ennen joulua ollut katekismuskoulustelussa päästäkseen pyhälle ehtoolliselle. Hän ei kuitenkaan ollut pystynyt hyvin lukemaan ja papisto oli kehottanut häntä parantamaan taitojaan 14 päivää ja pysymään poissa ehtoolliselta. Siitä huolimatta Elin oli seuraavana sunnuntaina tullut sakaristoon kirjoittautumaan, mutta kappalainen oli tunnistanut hänet. Kaiken huippu oli tapahtunut kirkossa, missä Elin oli muiden mukana polvistunut alttarille, mitä voitiin pitää suurena loukkauksena. Eliniltä kysyttiin oliko hän toiminut toisten yllytyksestä, mutta ei saatu mitään vastausta. Tytön isä pahoitteli tyttärensä aiheuttamaa onnettomuutta selittäen tämän olevan vasta 14-vuotias ja täyttä ymmärrystä vailla. Kirkon kirjat kuitenkin kertoivat tytön olevan jo ainakin 15 vuotta eikä hänellä tietävästi ollut älyssä vikaa²⁷⁷. Päätöksenä langetettiin tytölle kirkkorangaistuksena 100:n hopeataalarin sakot tai jos ei ole varaa maksaa niin hän joutui kärsimään ruumiinrangaistuksen (plichta med kräppen).²⁷⁸

Tapaus kertoo ehtoollisen olleen hyvin tärkeä, ja sen loukkausta pidettiin hyvin vakavana, vaikka sen tekisi nuori piika. Isä oli valmis valehtelemaan tytön iän ja selittämään hänen olevan täyttä ymmärrystä vailla. Kun tämä todettiin syylliseksi, niin langetettiin huimat sakot, mitä piialla tai hänen isällään tuskin oli maksaa, joten hänen oli mitä todennäköisimmin kärsittävä ruumiinrangaistus, mikä tarkoitti nähtävästi piiskaa. On myös hyvä miettiä, miksi piika teki tuon tuomittavan teon. Se tuskin oli erehdys. Kyseessä oli suurella todennäköisyydellä kyse maineesta. Koska katekismuskoulustelu oli tärkeä tapahtuma, niin siinä epäonnistuminen väistämättä johti maineen kolhiintumiseen. Elin ei halunnut uskoa joutuvansa häpeäkseen odottamaan ehtoolliselle pääsyä, vaan meni muiden mukana alttarille. Ehtoollisen saaminen oli niin tärkeä asia tytön maineelle, että hän ei

---

²⁷⁷ Elin oli varsin vanha astumaan ensimmäiselle ehtoolliselle, sillä Gezelius nuoremman ohjeiden mukaan sopiva ikä ehtoollista varten oli 12 vuotta. Lempiäinen, 1963. 263-264.

²⁷⁸ KA: ES 1756: TK 19-20.5. 1699.

suostunut pysymään poissa. Tämä kertoo kuinka suureen arvoon oli ehtoollisen merkitys noussut rahvaan piirissä.

Avioliitto oli myös tärkeä toimitus, vaikka sillä ei ollutkaan sakramentin asemaa. Kirkko oli tehnyt siitä hyvin tärkeän kirkollisen toimituksen. Sen merkityksestä 1600-luvulla kertoo edellä käsitelty kirkon alituinen kamppailu aviottomia sukupuolisuhteita vastaan. Kirkkoherran rooli korostui nimenomaan yhteisön valvojana. Avioliiton avulla hän pyrki kontrolloimaan yhteisön jäsenten elämää. Hän pyrki nimismiehen ja kuudennusmiesten avulla kitkemään sen vahvan perinteen, jonka mukaan pelkkä ei-kristillinen suullinen kihlaus riitti avioelämän aloittamiseen. Perinteen vahvuudesta kertovat käräjillä kuullut naisten vetoamukset siitä, että ennen sukupuolista kanssakäymistä mies oli antanut suullisen lupauksen avioliitosta. Se ei kuitenkaan auttanut heitä välttämään tuomiota, joka oli yleensä kirkkorangaistus. Näin varoitettiin muita yhteisön jäseniä aviottomuuden vaaroista. Avioliittoa siis pidettiin tärkeänä kontrollointikeinona, eikä vanhoja sukujen välisiä sopimuskihlauksia katsottu hyvällä. Siksi avioliittojen toimituksiin suhtauduttiin erittäin vakavasti, kuten esimerkki Nils-kappalaisen kömmähdyksestä ja sen vakavista seuraamuksista osoittaa.

Rippi koki uskonpuhdistuksen jälkeen suuria muutoksia. Yksityistä rippiä käytettiin hyvin harvoin ja silloinkin oli kyseessä salarippi, joka tarkoitti jonkin erityisen synnin tunnustamista. Niinpä sana rippi tarkoitti yleisesti yhteistä rippiä eli ehtoolliselle menevien ripitystä kuulusteluineen. Tosin sanoen ripillä tarkoitettiin katekismuskulusteluja ja lukutaidon kontrollointia. Niinpä edellä olleessa esimerkissä Elin-piian ehtoolliselle pääsystä voisi puhua myös ripin merkityksestä. Kolmas ripin muoto eli julkirippi kehittyi 1600-luvulla rangaistusmuodoksi, jota on käsitelty jo edellä.²⁷⁹

Myös hautauksen merkityksestä on puhuttu edellä. Kristillinen hautaus oli varmasti jokaiselle seurakuntalaiselle tärkeä asia. Pyhitettyyn maahan hautaaminen koettiin niin merkittäväksi, että syntisen hautaamista sinne pidettiin jopa vaarallisena. Ihmisen koettiin jäävän syntiseksi, ellei hän ehdi ennen kuolemaansa saada syntejään anteeksi. Tästä voidaan

---

²⁷⁹ Lempiäinen, 1963. 406-411.

ottaa esimerkiksi Gabriel Thauvoniuksen ruumissaarna. Saarnassa kerrottiin lavasti siitä, kuinka pitkään pastori oli maannut kuolinvuoteellaan ennen poismenoaan. Tämä oli varsin yleistä, sillä myös Gabriel Saloniuksen ruumissaarnassa kuvailaan tarkasti hänen viimeisiä hetkiään. Tarkoituksena oli todistaa, että vainaja oli varmasti ehtinyt katua syntejään ja saanut ne anteeksi ennen kuolemaansa. Siis mitä kauemmin makasi vuoteenomana sen parempi.²⁸⁰

6.4 Talouden hoito

Kirkkoherra oli muun papiston kanssa velvollinen tietyissä määrin valvomaan myös kirkon taloutta. Kirkon ja kirkkoherran henkilökohtainen talous olivat täysin erillään toisistaan. Lisäksi oli erillään vielä viinirahat. Kirkon varoista huolehtiminen kuului pääasiassa kirkkoherralle ja kirkonisännälle. Tilit tarkastettiin rovastin- ja piispantarkastuksissa, joissa niistä annettiin lausunto.

Vanhalta kirkkoherralta olivat asiat päässeet pahan kerran luisumaan käsistä myös kirkon talouden osalta. Vuoden 1659 piispantarkastuksessa asetetun kirkon esimiehen, Henrik Sassin tehtävä oli eritoten hoitaa kirkon taloutta.

Nils-kappalainen toimi kirkonisäntänä vuosina 1653-54²⁸¹, eikä hänen taloudenhoitonsa oikein vakuuttanut. Tästä kertoo jo edellä mainittu kirkon esimiehen valinta vuonna 1659 hoitamaan kirkon taloutta. Taloudelliset asiat olivat päänsärkyä aina 1700-luvun alkuun asti. Vielä vuonna 1699 Gezelius nuorempi tarkastuksessaan kirjoitti yli sivun liitteen taloudenhoito-ohjeita.²⁸²

Kirkon talouden ongelmia ei voi suoraan pistää kirkkoherrojen kontolle, sillä taloudesta huolehti hänen kanssaan siis myös kirkonisäntä. Kirkkoherran kohdalla ei voi myöskään puhua osaamattomuudesta, sillä jokaisella käsitellyn ajan kirkkoherralla näytti oma talouden

---

²⁸⁰ HYK: Rv. Mf. 1463/1, Rv.Mf. 1436/1-2.

²⁸¹ Juva, 1955. s.45.

²⁸² Lempiäinen, 1967. s. 230-236.

pito sujuvan varsin mallikkaasti. Näin oli asian laita myös vanhalla Henrik Sylvastilla. Hänen aikanaan pappilassa oli jopa kaksi hevosta, mikä kertoo suuresta varallisuudesta.

Hänen seuraajansa Gabriel Thauvoniussen sijaan alkoi haalia varallisuutta myös pappilan ulkopuolelta, tästä kertovat mm. hänen velantakauksensa. Viimeisinä vuosinaan Thauvoniuss omisti pappilan ohella varsin mittavat tilukset ympäri pitäjää. Hänellä oli ratsutilat Tuomarkylässä sekä Kisbölessä sekä niittyjä ainakin Hämeenkylässä, Näsessä, Heikkilässä. Lisäksi Thauvoniuksen kuoltua hänen perillisensä perivät lukuisilta pitäjäläisiltä rästiin jääneitä velkoja, merkittävin velallinen oli ehkä Arfred Bureus, Teijon kartanon entinen omistaja.²⁸³

Pappilan talouden tarkasta hoitamisesta kertovat myös ne runsaslukuiset käräjillä esitetyt kehotukset kymmenysten maksamisista ja pappilan rakennusten kunnossapidosta.

Seuraavien kirkkoherrojen onnistui myös pitää pappilan talous varsin hyvällä mallilla. Jacob Lund kuitenkin osoitti vähäistä intressiä myös kirkon taloutta kohtaan, sillä vuoden 1689 talvikäräjillä hän valitti ihmisten lainaavan kirkolta rahaa, eivätkä ole maksaneet ajallaan takaisin. Kirkko oli Lundin mukaan rahan tarpeessa ja siksi oikeus päätti antaa ihmisille kuukauden aikaa lunastaa panttiesineensä tai ne myydään.²⁸⁴

Tarkastellessa pappilan palvelusväen määrää voi nähdä selvästi, että pappilan varallisuus ei Lundin aikana ainakaan vähene. Palvelusväen määrä nimittäin kasvaa Lundin ollessa kirkkoherrana viidestä yhdeksään. Esimerkiksi vuonna 1694 Lundilla oli neljä renkiä ja viisi piikaa.²⁸⁵ Lundin aikana kehotukset kymmenysten maksuun ja pappilan rakennusten hoitoon vähenevät, mutta niitä esiintyy silti silloin tällöin. Kirkkoherran taloudellinen asema yhtenä pitäjän taloudellisista johtohahmoista oli jo vakiintunut.

---

²⁸³ KA: ES 1749: TK 20.-21.7. 1682; ES 1750: TK 20.-21.10. 1684, TK 11-13.2. 1685; ES 1751: TK: 22.-23.2. 1686.

²⁸⁴ KA: ES 1752: TK 19-20.2. 1689.

²⁸⁵ KA: SAY 48: 173.

7. Kirkkoherra pitäjyhteisössä

Perniön kirkkoherran virka muuttui 1600-luvun kuluessa maalaispastorin toimesta maisterin viraksi. Miksi oppineet ja hyväskuiset papit halusivat tulla tähän eripuraiseen ja niskoittelevaan seurakuntaan? Syitä ei tarvitse etsiä pitkään. Ensinnäkin on muistettava Perniön sijainti. Se oli erinomaisella paikalla, sen läpi kulki kuninkaantie ja rannikko takasi hyvät yhteydet sekä Turkuun että Tukholmaan. Tämä tarkoitti väyliä sekä kaupalle että tiedolle. Toiseksi Perniö oli tyypillistä varsinaissuomalaista rannikkoa, jossa maaperä oli hyvä ja viljasadot sen mukaiset. Kolmanneksi Perniössä oli varsin paljon asukkaita, mikä takasi runsaat ja suhteellisen varmat tulot. Nämä seikat tekivät Perniöstä erittäin halutun virkapaikan. Niinpä Thauvoniuksen tai Lundin ei tarvinnut hävetä virkaansa piispa-veljensä rinnalla.

Perniön pitäjyhteisö osoittautui hyvin vilkkaaksi yhteisöksi. Sille oli leimaa-antavaa vahva yhteenkuuluvuuden tunne ja kollektiivisuus. Kirkkoherran asema oli aluksi hyvin näkymätön vanhan kirkkoherra Sylvastin heikkouden takia. Keskeisen pitäjyhteisön johtajan puuttuessa ajaututtiin kriisiin ja pitäjän silmäätekevät muodostivat kaksi leiriä ja kävivät keskenään valtataistelua. Siinä kuitenkin ajaututtiin niin pitkälle, että sekä käräjillä että tuomiokapitulin konsistorissa käsiteltiin pitäjäläisten repiviä riitoja.

Sylvast ei todellakaan ollut pitäjäläisten hengellinen johtaja ja valvoja, vaan vanhus, jota kappalainen ja muut virkamiehet pitivät pilkkanaan. Kirkkoherran rouvakin yritti vedota konsistoriin miehensä halveksumisen lopettamiseksi ja joutui jopa tappeluun kappalaisen kanssa.

Thauvoniuksen tultua kirkkoherraksi muuttui kirkkoherran asema kertaheitolla. Entinen Hämeenlinnan koulun rehtori pisti asiat järjestykseen. Kirkkoherrasta kehkeytyi sellainen hengellinen johtaja, mistä stereotyyppi menneiden aikojen kirkkoherrasta on meille muodostunut. Hän piti käräjillä tiukkasävyisiä puheenvuoroja ja huolehti pitäjäläistensä siveellisyydestä ja sapatinvietosta. Mutta toisaalta Thauvoniuksen esiintyi isällisenä koko seurakunnan johtohenkilönä, jonka puoleen saattoi kääntyä traagisten tapahtumien tai hämmentävien huhujen vuoksi. Thauvoniuksen puoleen kääntyivät yllättäen myös aateliset,

ja eräästä pitäjän aatelisherrasta Thauvonius sai tiukan otteen joutuessaan takaajana maksamaan tämän velan. Thauvonius ei tietenkään ollut toimissaan pyytetön, sillä hän keräsi virkaa hoitaessaan varsin mittavan omaisuuden, johon kuului ratsutiloja ja velkakirjoja ympäri pitäjää.

Thauvoniuksen seuraajat jatkoivat kansan pitämistä nuhteessa, mutta eivät aivan yhtä näkyvässä roolissa. Thauvonius oli tehnyt pohjatyön ja Lund ja Salonius saivat nauttia tuloksista. Piispat kiittelivät rahvaan lukutaitoa ja kirkkokuri oli saatu kohdalleen. Kirkkoherran suhde kirkkoon ja maalliseen esivaltaan oli lähentynyt Thauvoniuksen aikana, siitä kertoo jo hänen valitsemisensa alueen rovastiksi.

Harppaus Sylvastista Thauvoniukseen oli suuri paitsi pitäjän asioiden hoidon suhteen, myös kirkkoherran taustan suhteen. Sylvastilla ei tiettävästi ollut mitään merkittäviä suhteita pitäjän ulkopuolelle, eikä edes akatemiassa saatua koulutusta. Thauvoniuksen suku sen sijaan oli kovassa kurssissa, voisi jopa puhua eräänlaisesta sukustrategiasta, sen verran vakuuttavia olivat suvun avioliiton solmimiset. Suku liitettiin niiden kautta piispa-, mahtiporvariston- ja vanhoihin pappissukuihin. Näin suvun asemassa ei ainakaan suurta laskua päässyt tapahtumaan. Myös Lundin suvun strategia oli selvä, tyttäret pyrittiin saamaan hyviin naimisiin, ja avioliittojen takana on nähtävissä Jacob Lundin isän Johan Jacobson Lundin kunnianhimoiset tavoitteet, jotka myös onnistuivat varsin hyvin.

Thauvonius ja Lund olivat luoneet suhdeverkostoaan myös ei-sukulaisiin opiskeluaikanaan. Näiden suhteiden luonteesta ei voi saada täyttä varmuutta, mutta joissain niistä voi havaita piirteitä ns. patronus-klientti-suhteesta, jossa arvovaltainen henkilö tukee nuoren opiskelijan uraa saaden tästä itselleen kiitollisuudenvelkaisen ja sitä kautta luotettavan virkamiehen. Tämänkaltaisesta suhteesta on merkkejä etenkin Saloniuksen kohdalla. Hän oli opiskeluaikanaan toiminut mahtavan aatelissukuun kuuluvan Creutzien kotiopettajana. Tämä poiki Saloniukselle ensin paikan Viipurin linnan seurakunnassa, myöhemmin hänestä tuli Turun linnansaarnaaja ja lopulta pastori Perniössä, jossa Creutzit omistivat ruukin, sattumaako?

Rahvas eli 1600-luvulla omien normiensa ja kruunun ja kirkon sanelemien normien

ristipaineessa. Esimerkiksi siveellisyysnormistot menivät monilta osin ristiin. Kirkko kuitenkin käytti nerokkaasti jo valmiina ollutta normistoa omien säännöksiensä levittämiseen. Kirkkoherra saarnasi kirkkoväelle kollektiivisesti rankaisevasta Jumalasta ja käytti hyväkseen rahvaan keskinäistä sosiaalisen valvonnan verkostoa. Ennen valvonta oli rajoittunut taloudellisiin seikkoihin, mutta nyt se ulotettiin myös jokapäiväiseen elämään esim. sukupuolisuhteisiin ja kirkollisiin velvollisuuksiin (kirkossa käynti, ehtoollinen, katekismuksen osaaminen). Kun saatiin kansa uskomaan, että Jumala rankaisee kollektiivisesti yksilönkin tekemistä synneistä, pyrittiin sitä kautta saarnaamaan, mitkä kaikki asiat ovat syntiä. Näin saatiin kansasta kuuliaista; kaste, avioliitto, ehtoollinen ja muut kirkon toimitukset alkoivat vähitellen näytellä yhä tärkeämpää roolia ihmisten elämässä. Kirkkoherra nosti kunnioitustaan pitäjäläisten silmissä, sillä hän tiesi kuinka välttää Jumalan vihan.

Kirkkoherran asema kirkkokurin valvojana vakiintui. Hänen ja nimismiehen välille muodostui työnjako etenkin siveettömyystapausten kohdalla. Pitäjäläisten valvomisen avuksi otettiin myös rahvaan parista valitut kuudennusmiehet. Ainakin käräjätapausten valossa tiukka kontrolli tuotti tulosta. Vuoden 1686 jälkeen käräjillä ei käsitelty yhtään siveettömyystapausta. Sapattirikkomuksetkin vähenivät samaan aikaan. Kirkossa käynnin kontrolli oli selvästi tiukentunut. Tästä esimerkkinä oli esimerkiksi Thauvoniuksen laatimalla kirkosta poissaolleista kalastajista. Heidän tuli esittää todistus siitä, että olivat olleet jossakin muualla kuulemassa Jumalanpalvelusta.

Toimitusten arvostus ja kirkkokurin tehostuminen kertovat selvästi kolmisäätyopin vaikutuksesta. Kolmisäätyoppi näkyi konkreettisimmin kansanopetuksessa, joka toteutettiin lähes yksinomaan katekismuksen avulla. Katekismuksen huoneentaulu opetettiin kaikille ja se myös omaksuttiin. Tästä on osoituksena ihmisten suhtautuminen esimerkiksi kirkon penkkijärjestykseen. Penkkijärjestys laadittiin yhdessä pitäjäläisten kesken ja sen vahvisti rovasti tai piispa. Sen sisältö noudatti säätyperiaatetta; mitä edempänä penkki oli, sitä suurempi vaikutusvalta ja sitä ylempänä asema oli yhteiskunnallisessa hierarkiassa. Paikka saattoi siirtyä eteenpäin vain oman säädyn sisällä. Talonpojat eivät edes unelmoineet joskus istuvansa aatelisten penkkiriveissä. Riidat penkeistä tapahtuivatkin säätyjen sisällä. Talonpoika Erkki Antinpojan tapauksessa tulee ilmi tapahtuman ennenkuulumattomuus.

Säätyjärjestelmästä poikkeaminen oli erittäin vakava asia. Penkkijärjestys osoitti pienoiskoossa, kuinka yhteiskunta toimi harmonisesti. Sen harmonian rikkominen oli rikos sekä Jumalaa että kuningasta vastaan.

Kolmisäätyopin ajatukset osuivat monessa kohtaa yksin yhteisön omien, perinteisten normien kanssa. Tällaisia olivat esimerkiksi maineen ja kunnian käsitteet. Kirkkoherran oli helppo saarnata maineesta nuorille, sillä kaikki tiesivät, mitä sen menettäminen merkitsi. Maineeseen liittyviä ajatuksia vain muutettiin. Maineeseen alkoi kuulua entisten perheeseen ja sukuun liittyvien asioiden lisäksi kristillisiä hyveitä. Tästä on hyvänä osoituksena Elinin ehtoollisjupakka. Ehtoollisen epääminen olisi tehnyt suuren loven hänen maineeseensa ja hän yritti epätoivoisesti ujuttaa itsensä muiden mukana ehtoolliselle.

Vuosisadan lopulle tultaessa kirkkoherrat näyttivät saaneen ihmiset hyvin kuuliaisiksi. Tästä kertoo piispan- ja rovastintarkastuksissa annetut tunnustukset. Myös yhteisöä koetelleiden kuolonvuosien aika näytti sujuneen rauhallisesti. Ihmisten mielissä saattoivat kangastella kirkkoherran saarnat Jumalan koko yhteisölle langettamasta rangaistuksesta heidän syntiensä takia. Selvää on, että sellaisia saarnoja pidettiin. Ihmisten rauhallisuudesta ja tyytymisestä kohtaloonsa kertoo se, että käräjillä ei esiinny rikollisuutta, eikä ihmisten hätä näy muuta kuin tilojen autioitumisilmoituksissa, joissa kerrotaan niiden asukkaiden kohtaloista. Selvää oli, että ihmisten mentaliteeteissa oli 1600-luvun kuluessa tapahtunut muutos kohti uskonnollisempaa ja kolmisäätyopin sävyttämää maailmankuvaa. Perinteinen kollektiivisuus oli valjastettu luterilaisen puhdasoppisuuden käyttöön, kirkkoherran johdolla kirkko ja kruunu kykenivät kontrolloimaan yhteiskuntaa paikallisyhteisön alimpia kerroksia myöten.

Minkälainen sitten oli kirkkoherra 1600-luvulla? Oliko hän sellainen kuin kirkkolaki ja katekismuksen huoneentaulu hänen odotti olevan:

“Joca tahto Jumalan Seuracunda palwella Papin säädys / sen pitä oleman Jumalisen / ja Cunniallisest / siwiäst / raitist ja puhtast Elämän / hänelle pitä myös oleman turmeltumaton

*Nimi ja hyvä Sanoma / puhdas ja selkiä puhen parsi*²⁸⁶

*“...pitä oleman nuhteettoman / yhden emänän miehen / walpan / raitin / siwiän / wierasten holhoajan / opettawaisten: ei juomarin / ei tappelian / ei ilkiän woiton pyytäjän / waan armelian / ei riitaisen / eikä ahnen / joca huonens hywin hallitse / jolla cuuliaiset lapset owat...”*²⁸⁷

Selvää on, että käsitellyillä kirkkoherroilla oli omat piirteensä. Esimerkiksi kohta “...*jolla kuuliaiset lapset owat...*”, ei sovi ainakaan Sylvastin piirteisiin, sillä hänen aikanaan seurakuntalaiset uhmasivat kapitulin määräyksiä ja riitelivät ankarasti myös keskenään. “...*Ei ilkiän woiton pyytäjän waan armelian ei riitaisen eikä ahnen...*” sopii puolestaan varsin huonosti kuvaamaan Thauvoniuksen toimintaa: rahan lainausta ja suuria maaomistuksia. Toisaalta voi ajatella kyseessä olevan myös kohdan “*joca huonens hywin hallitse*”...

Kirkkoherrat saivat silti pitäjäyhteisössä aseman, joka on kestänyt aina 1900-luvulle saakka. He valoivat uskoa ja Jumalanpelkoa ihmisiin. He toimivat paikallistason tärkeimpinä virkamiehinä suhteessa ylempään virkakoneistoon, niin kirkolliseen kuin maalliseen. He olivat opettajia, valvoja, luottamushenkilöitä, isähahmoja, lohduttajia ja esikuvia.

Kuva: Mauri Kunnas. Koiramäen talvi. Otava. Helsinki. 1997.

²⁸⁶ KL, 1686 (1986). 79.

²⁸⁷ Katekismus, 1666. 40.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet:

Arkistolähteet:

KA: ES 1747-ES 1756. Halikon tuomiokunnan (v:een 1688) ja Halikon ja Piikkiön tuomiokunnan (v:sta 1689) kihlakunnanoikeuksien tuomiokirjat Kansallisarkistossa (KA).

MF 5. Hans Hanssonin tekemä Halikon kihlakunnan kartta vuodelta 1666.

SAY, 46-48. Suomen asutuksen yleisluettelo.

ES 637. LT 277. Henkikirjat.

PKA: Tuomiokirjat vuosilta 1645-1700. Perniön kunnanarkisto (PKA). Sirkka Tarvaisen tekemät supistelmat.

TMA: JK 861-JK 863. Piispan- ja rovastintarkastusten pöytäkirjat. Turun maakunta-arkisto (TMA).

HYK: Rv.Mf. 1436/1-2. Ruumissaarna vuodelta 1730.
Rv.Mf. 1463/1. Ruumissaarna vuodelta 1684.
Rv.Mf. 3157-3158. Hautajaisrunoja vuodelta 1684.
Rv.Mf. 3882. Hautajaisrunoja vuodelta 1730.
Rv.Mf. 2704. Häärunoja vuodelta 1680.
Rv.Mf. 3071. Häärunoja vuodelta 1692.

Painetut alkuperäislähteet:

CEAP, 1899-1902. Concistorii Ecclesiastici Aboënsis Protocoller 8/7 1656-16/9 1661. Teoksessa Suomen Kirkkohistoriallisen seuran toimintuksia 1-3. Borgå.

Blaeu & Bureus, 1662. Blaeu, Joan; Bureus, Andreas. Magnus ducatus Finlandiae. Julkaisussa: Atlas maior. Vol. 2. / Blaeu, J. - Amsterdam, 1662, kartta 8. Saatavana www-muodossa: Päivitetty 26.11.1997. [viitattu: 26.8.2000] <<http://helmi.lib.helsinki.fi/mp/fem970188/1.jpg>> Digitaalkuva HYK Erikoiskokoelmat Nordenskiöld.

Gezelius, 1666. Gezelius, Johannes vanh. Yxi paras Lasten tavara. Präändäätty Petar Hannuxen pojalta. Turku. Saatavana www-muodossa. Päivitetty 2.6.1997. [viitattu: 26.8.2000]

<[http://www-db.helsinki.fi/cgi-bin/thw?\\${BASE}=helmisi
vu&\\${HTML}=kirja&\\${FORD}=1&\\${THWIDS}=0.7/18
546&\\${FINDSTR}=\(M001=fem970033\)&\\${THWURLSA
VE}=11/F3.16501](http://www-db.helsinki.fi/cgi-bin/thw?${BASE}=helmisi
vu&${HTML}=kirja&${FORD}=1&${THWIDS}=0.7/18
546&${FINDSTR}=(M001=fem970033)&${THWURLSA
VE}=11/F3.16501)> Digitaalikuvat HYK erikoiskokoelmat
rv. katekism.

- KL 1686 (1986). Kircko-Laki Ja Ordingi 1686. Näköispainos. Helsinki.
- KO 1571. Kyrko-ordingar och förslag före 1686. Första afdelingen. Handlingar rörande Sveriges historia, andra serien. P.A. Nordstedt och söner. Stockholm 1872.
- Leinberg, 1900. Leinberg, Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet. Fjerde samlingen. Helsingfors.
- Sanomalehdet:
- MB, 1874. Morgonbladet, 1874. N:o: 303.
- Kirjallisuus:
- Aalto, 1997. Aalto, Seppo. Kruunu ja kirkko siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621-1700. Bibliotheca Historica 12. Helsinki.
- Ahtiainen, 1991. Ahtiainen, Pekka. Kulttuuri, yhteisö, yksilö : Gunnar Suolahti historiantutkijana. Historiallisia tutkimuksia 162. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Andersson, 1998. Andersson, Gudrun. Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. Studia Historica Upsaliensia 187. Uppsala.
- Aspivaara, 1999. Aspivaara, Janne. Fattig Men Stolt. En svensk lägre prästs liv under 1830-1850-talen enligt stadskomminister Olof Evert August Hermanssons dagbok (1838-1850). Pro gradu Jyväskylän yliopistossa.
- Bergström, 1991. Bergström, Carin. Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800. Nordiska museets handlingar. 110. Kristianstad.
- Blomstedt & Matinolli, 1963. Blomstedt, Yrjö; Matinolli, Eero. Turun hippakunnan paimenmuisto. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 67. Helsinki.

- Bohman, Davidsson, Söderberg, 1981. Bohman, Stefan; Davidson, Kerstin; Söderberg, Johan. Krigs visor. Svensk värvnings- & krigspropaganda från 30-åriga kriget till Gustav III. Ordfront. Stockholm.
- Bondsdorff, 1889-1892.. Bondsdorff, Carl v. Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Andra serien. Helsingfors.
- Burke, 1983. Burke, Peter. Folklig kultur i Europa 1500-1800. Författarförl. Stockholm.
- Carlsson, 1962. Carlsson, Sten. Bonde - Präst - Ämbetsman: Svenskt ståndscirkulation från 1680 till våra dagar. Stockholm.
- Carpelan, 1890 Carpelan, Tor. Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen. Teoksessa: Länsi-Suomi 3. Toim. George Granfelt. Finska Litteratus-Sällskapets tryckeri. Helsingfors..
- Droste, 1998. Droste, Heiko. Språk och livsform. Patronage i 1600-talets Sverige. Scandia. 1998:64:1.
- Eilola, 1996. Eilola, Jari. "Jumala minua armahtakoon. Jos saan noitanaisen oikeuteen, se riittää" : noituus- ja taikuusjutut Vaasassa ilmapiirin muutosten heijastajana (1651-1670). Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Elgenstierna, 1925-1936. Elgenstierna, Gustaf. Svenska adelns ättartavlor. I-IX. P.A. Norstedt & Söners förlag. Stockholm.
- Elias, 1978. Elias, Norbert. The civilizing process. Vol. 1 The history of manners. Blackwell. Oxford.
- Englund, 1989. Englund, Peter. Pultava. WSOY. Porvoo.
- Englund, 1994. Englund, Peter. Det Hotade Huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden. Atlantis. Stockholm..
- Englund, 1996. Englund Peter. Suuren sodan vuodet. WSOY. Porvoo.
- Enwall, Knuuttila, Manninen, 1989. Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Gummerus. Jyväskylä.
- Erickson, 1997. Erickson, Bonnie H. Social Networks and history. A Review Essay. Historical methods, summer 1997, Volume 30 Number 3.

- Elgenstierna, 1925-1936. Elgenstierna, Gustaf. Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser utgivna av Gustaf Elgenstierna. 1-9. Stockholm.
- Ginzburg, 1996. Ginzburg, Carlo. Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Tampere. 1996.
- Ginzburg, 1983. Ginzburg, Carlo. Osten och maskarna: en 1500-talsmjölnares tankar om skapelsen. Stockholm, Ordfront. 1983.
- Godenhjelm, 1987. Godenhjelm, Berdt. Det var Bröllop hos Johan Jacobsson Lund, inte Lind. Teoksessa: Uppsatser VIII. Skrivningar utgiven av Helsingfors släktforskare. Helsingfors.
- Göransson, 1950. Göransson, Sven. Ortodoxi och synkretism i Sverige 1647-1660. Uppsala Almqvist & Wiksell.
- Haapala, 1989. Haapala, Pentti. Sosiaalhistoria, johdatus tutkimukseen. Jyväskylä.
- Heikkinen, 1993. Heikkinen, Antero. Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Yliopistopaino, Helsinki.
- Heininen, 1996. Heininen, Simo; Heikkilä, Markku. Suomen kirkkohistoria. Helsinki.
- Holmberg (toim.), 1959. Holmberg, Håkon; Eriksson, Jerker A.; Blomstedt, Yrjö. (toim). Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit. Suomen kihlakunnantuomarien yhdistys. Helsinki.
- Jarrick & Söderberg, 1991. Jarrick, Arne; Söderberg, Johan. (toim.) Människovärdet och makten. Om civiliceringsprocessen i Stockholm 1600-1850. Stockholm.
- Johansson, 1991. Johansson, Kenneth. Herrar och bönder. Om jurisdiktionen i några småländska friherrskap på 1600-talet. Scandia. 1990:56:2.
- Jutikkala, Nikander, 1941. Jutikkala, Eino; Nikander, Gabriel (toim.). Suomen kartanot ja suurtilat II. Kustannusosakeyhtiö Kivi. Helsinki.
- Jutikkala, 1958. Jutikkala, Eino. Suomen talonpojan historia. Helsinki.
- Juva, 1955. Juva, Mikko. Varsinais-Suomen seurakuntaelämä

- 1600-1808. Turku.
- Kallio, 1998. Kallio, Anni. Räättälimestarit yhteisönsä jäseninä Turussa vuosina 1625-1665. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto.
- Karonen, 1994. Karonen, Petri. Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660). Jyväskylä.
- Karonen, 1996. Karonen, Petri. Kuninkaan luottomiehiä, siniiverisiä puoluejunkkareita, päteviä byrokraatteja ja säätyläisten parhaimmista. Virkamiehet ja yhteiskunnan muutos uuden ajan alussa (noin 1520-1810). Teoksessa: Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Kopi-Jyvä. Jyväskylä
- Karonen, 1998. Karonen, Petri. A Life For A Life Versus Christian Reconciliation. Teoksessa: Five centuries of violence in Finland and the Baltic area. Toim. Mirkka Lappalainen. Hakapaino. Helsinki.
- Karonen, 1999. Karonen, Petri. Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521-1809. WSOY. Porvoo.
- Kjöllerström, 1944. Kjöllerström, Sven. Kyrkolagsproblemet i Sverige 1571-1682. Samlingar och studier till svenska kyrkans historia 11. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm.
- Klinge, 1987. Klinge, Matti. Yliopisto instituutiona. Teoksessa: Helsingin yliopisto 1640-1990. I Kuninkaallinen Turun akatemia. Toim. Matti Klinge. Helsinki.
- Knaapinen, 1930. Knaapinen, Salonen-Salmo. Perniön Pitäjä. Turku.
- Knuuttila, 1994. Knuuttila, Seppo. Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. SKS. Helsinki.
- Kojonen (toim), 1971. Kojonen, Eero (toim.). Sursillin suku. Genealogia Sursilliana. Alkup. painos vuodelta 1850. Toim. E.R. Alcenius. Weilin+Göös. Helsinki.
- Kuoppala, 1963. Kuoppala, Jussi. Suomen papisto ja työväenkysymys 1863-1999. Vaasa Oy:n kirjapaino. Vaasa. SKHST 65.
- Laasonen, 1977. Laasonen, Pentti. Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia. Suomen kirkkohistoriallisen

- seuran toimituksia 103. Helsinki.
- Laasonen, 1983. Laasonen, Pentti. Papinvirkojen täyttö Suomessa myöhäiskaroliinisena aikana 1690-1713. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 124. Helsinki.
- Laasonen, 1991. Laasonen, Pentti. Suomen kirkon historia 2. Porvoo.
- Laine, 1995. Laine, Esko M. Papisto ja yhteiskunta Suomessa 1600-luvulla. Teoksessa Historiallinen arkisto 105. Toim. Merja Lahtinen. Helsinki.
- Laine, 1996. Laine, Esko M. Yksimielisyys - Sota - Pietismi, tutkimuksia suomalaisesta papistosta ja yhteiskunnasta 30-vuotisesta sodasta pikkuvihaan. Helsinki.
- Laine, 1993. Laine, Tuija. Johannes Gezelius vanhemman katekismus ja sen lähteet. Teologinen aikakauskirja 5. s. 381-399. Helsinki.
- Lehtinen, 1961. Lehtinen, Erkki. Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla(1600 - n.1680). Helsinki.
- Lempiäinen, 1963. Lempiäinen, Pentti. Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 64. Helsinki.
- Lempiäinen, 1965. Lempiäinen, Pentti. Kastekäytäntö Suomen kirkossa 1500- ja 1600-luvulla. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 69. Helsinki.
- Lempiäinen, 1967. Lempiäinen, Pentti. Piispan- ja rovastintarkastukset ennen isoavihaa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 73. Helsinki.
- Letto-Vanamo, 1995. Letto-Vanamo, Pia. Käräjäyhteisön oikeus : oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Oikeushistorian julkaisuja 2. Helsinki.
- Levi, 1992. Levi, Giovanni. Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Helsinki 1992.
- Litzen, 1980. Litzen, Veikko (toim.). Perniön Historia. Salo.
- Matikainen, 1996. Matikainen, Olli. Iskuin ja lyönnein. Väkivalta ja käräjät Käkisalmen läänissä 1618-1651. Jyväskylän yliopisto. Historian laitos. Suomen historian julkaisuja 22.

- Jyväskylä 1995.
- Muroma, 1991. Muroma, Seppo. Suurten kuolonvuosien (1696-1697) väestönmenetys Suomessa. Hist. tutk. 161. Helsinki.
- Mörner (toim.), 1996. Mörner, Magnus (toim.). Kyrka och krona i sörmländskt 1600-tal. Richter läromedel. Mariefred.
- Nilsson, 1990. Nilsson, Sven A. De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bodesamhälle. Studia Historica Upsaliensia. 161. Uppsala..
- Norrhem, 1993. Norrhem, Svante. Uppkomlingarna. Kanslitjenstemännen i 1600-talets Sverige och Europa. Almquist & Wiksell International, Stockholm.
- Norrman, 1993. Norrman, Ragnar. Konserverade änkor och kvinnor på undantag : prästänkornas villkor i Uppsala stift 1720-1920. Från änkehjälp till familjepension. Studia historico-Ecclesiastica Upsaliensia 36. Stockholm.
- Nygård, 1994. Nygård, Toivo. Vammaiset ja marginaaliryhmien historia. Teoksessa: Vammaisuuden varhaishistoria Suomessa. Vammaiskysymys keskiajalta 1800-luvun lopun murrokseen - elämisen oikeudesta kansalaiskeskustelun viriämiseen. Toim: Tuula Vuolle ja Petri Karonen. Jyväskylän yliopiston Suomen historian julkaisuja 20. Jyväskylä.
- Palm, 1993. Palm, Lennart Andersson. Människor och skördar. Studier kring agrarhistoriska metodproblem 1540-1770. Institutet för lokalhistorisk forskning. Göteborg.
- Parvio, 1959. Parvio, Martti. Isaacus Rothovius. Turun piispa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 60. Helsinki.
- Parvio, 1986. Parvio, Martti. Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä vuoden 1686 karoliiniseen kirkkolakiin. Teoksessa: Kirco-Laki Ja Ordungi 1686. Näköispainos. Helsinki.
- Peltonen, 1992. Peltonen, Matti. Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere.
- Pirinen, 1976. Pirinen, Kauko. Turun tuomiokapituli 1276-1976. Loimaa 1976.
- Pirinen, 1996. Pirinen, Kauko. Kirkkohistorian osuus paikallishistoriassa.

- Teoksessa Paikallishistoria. Toim. Jokipii, Mauno. Jyväskylä.
- Pleijel, 1944. Pleijel, Hilding. Svensk lutherdom : studier i luthersk fromhet och svensk folkkultur. Stockholm Svenska kyrkans diakonistyr.
- Pleijel, 1951. Pleijel, Hilding. Från hustavlans tid : kyrkohistoriska folklivsstudier. Stockholm Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- Pleijel, 1976. Pleijel, Hilding. Våra äldsta folkböcker. Lund.
- Renvall, 1983. Renvall, Pentti. Nykyajan historiantutkimus. Juva 1983.
- Roiko-Jokela (toim.), 1996. Roiko-Jokela, Heikki (toim.). Siperiasta siirtoväkeen : murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Jyväskylä Kopijyvä.
- Ruuth, 1891. Ruuth, J.W. Suomen rälssimiesten sineteistä lopulla 1500-lukua ja alussa 1600-lukua. Historiallinen arkisto 11. Helsinki.
- Sjöblom, 1896. Sjöblom, Sven. Prästerskapets privilegier af år 1650 och 1723. Ett bidrag till det svenska prästerskapets historia under storhetstiden och början af frihetstiden. Karlstad.
- Strandberg, 1832. Strandberg, Carl Henric. Åbo stifts Herdaminne i från Reformationens början till närvarande tid. Åbo.
- Suolahti, 1919. Suolahti, Gunnar. Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo.
- Suolahti, 1912. Suolahti, Gunnar. Suomen pappilat 1700-luvulla. WSOY. Porvoo.
- Riska, Sinisalo, 1968. Riska, Tove; Sinisalo, Antero. Suomen kirkot. Turun hiippakunta osa V. Perniön rovastikunta I. Weilin+Göös. Helsinki.
- Toivanen, 2000. Toivanen, Jenni. Tuomiokirjat käräjätoiminnan kuvastajina. Seminaariesitelmä Jyväskylän yliopistossa 16.3. 2000. Jyväskylä.
- Wilenius, 1994. Wilenius, Anne. Seilin sairaala Seilin saarella. Teoksessa: Vammaisuuden varhaishistoria Suomessa. Vammaiskysymys keskiajalta 1800-luvun lopun

- murrokseen - elämisen oikeudesta kansalaiskeskustelun viriämiseen. Toim: Tuula Vuolle ja Petri Karonen. Jyväskylän yliopiston Suomen historian julkaisuja 20. Jyväskylä.
- Vilkuna, 1994. Vilkuna, Kustaa H. J. Valtakunnan eduksi, isänmaan kunniaksi, ruukinpatruunan hyödyksi: Suomen rautateollisuus suurvalta-ajalla. Tampere.
- Vilkuna, 1996a. Vilkuna, Kustaa H.J. Arkielämää patriarkaalisisä pitäjäyhteisössä. Helsinki.
- Vilkuna, 1996b. Vilkuna, Kustaa. Jumala elä rankaise minua. Yksilöllisen subjektin synty. Teoksessa: Siperiasta siirtoväkeen. Murrosajoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Kopi-Jyvä. Jyväskylä
- Vilkuna, 1996c. Vilkuna, Kustaa. Kun hullujenhuoneeseen kerran joutuu, ei pois pääsyä enää ole. Mielenheikkous, kehitysvammaisuus ja tartuntavaara 18. vuosisadalla. Teoksessa: Kirkonkirjat paikallisyhteisön kuvaajina. Toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylän historiallinen arkisto 2. Jyväskylä.
- Wilmi, 1991. Wilmi, Jorma. Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Väitöskirja Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylä.
- Wirilander, 1976. Wirilander, Kaarlo. Herrasväkeä : Suomen säätyläistö 1721-1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen historiallisen seuran julkaisuja. Helsinki.
- Virrankoski, 1970. Virrankoski, Pentti. Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun yliopiston Suomen historian laitoksen tutkimuksia. Turku.
- Zemon Davis, 1996. Zemon Davis, Natalie. Sosiaalhistorian haasteet. Teoksessa: Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Toim. Marjatta Rahikainen. Historiallinen arkisto 107. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Österberg, 1983. Österberg, Eva. Våld och våldsmäntalitet bland bönder. Jämförande perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige. Scandia. 1983:49:1.
- Österberg & Lindström, 1988. Österberg, Eva; Lindström, Dag. Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns. Uppsala

Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.

- Österberg, 1991. Österberg, Eva. *Mentalities and other realities. Essays in Medieval and Early Modern Scandinavian History.* Lund University Press, Lund.
- Österberg, 1992. Österberg, Eva. *Folkelig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige.* Scandia 1/1992.
- Österberg, 1996. Österberg, Eva. *Våld, ära, böter och skam.. Kriminalitetoch straff i Sverige från medeltid till nutid. Teoksessa: Kriminalitett Kultur Kontroll. Toim. Malin Åkerström. Carlssons. Fagernes.*

LIITE 2. Perniön kirkkoherrat 1645-1700.

Henrik Canuti Sylvast (- n.1663) kirkkoherrana 1633-1662

- erosi virastaan vuoden 1662 piispantarkastuksen yhteydessä, kun ei enää pystynyt sairautensa takia hoitamaan pitäjän asioita.
- sai vuotuiseksi "eläkkeekseen" tynnyrin viljaa ja yhden naudan lihat. Hänen vaimolleen Elin Knutsdotterille myönnettiin oikeus nauttia eläkkeestä vielä kaksi vuotta miehensä kuoleman jälkeen.

Maisteri Gabriel Thauvonius (- 1684) kirkkoherrana 1662-1684

- ylioppilas Turussa vuonna 1646
- valmistui maisteriksi 3. toukokuuta vuonna 1653
- toimi Hämeenlinnan koulun rehtorina 1657-66
- oli Halikon kirkkoherran Georg Thauvoniuksen poika ja hänen veljensä oli Abraham Thauvonius, akatemian professori ja Viipurin hiippakunnan piispa
- oli naimisissa ensin Elisabeth Joseph Melartopaeuksen kanssa v. 1655, sitten Margareta Schaeferin, turkulaisen raatimiehen tyttären kanssa
- sai 6 lasta Margaretan kanssa, joiden nimet olivat Gabriel, Elisabeth, Catharina, Brita, Anna ja Agneta
- kuoli vuonna 1684

Maisteri Jacob Lund (-1697) kirkkoherrana 1684-1697

- tuli maisteriksi vuonna 1679
- oli juhlapuhujana pappeinkokouksessa vuonna 1681 ja puheenjohtajana 1694
- oli rykmentinkirjuri Johan Lundin poika ja hänen veljensä oli piispa David Lund
- meni naimisiin edeltäjänsä tyttären Elisabethin kanssa
- hänen kirjalliseen tuotantoonsa kuuluu ruumissaarnat Tenholan kirkkoherralle ja opiskelija Daniel Taxellille, synodaaliväitös Sacra Coena v. 1694 sekä joitakin rukouksia ja selityksiä vuodelta 1696.

Maisteri Gabriel Salonijs (1663-1729) kirkkoherrana 1698-1730 (poissa vuosina 1713-1722)

- valmistui maisteriksi vuonna 1691
- oli toiminut Turun linnanpastorina vuonna 1690
- oli toiminut juhlapuhujana pappienkokouksessa vuonna 1694 ja puheenjohtajana vuonna 1709
- nimitettiin lääninrovastiksi vuonna 1712
- pakeni vuonna 1713 Tukholmaan ja palasi vuonna 1722, toimi väliaikana valtiopäivämiehenä vuosina 1714 ja 1719
- oli kirkkoherra Eric Saloniuksen poika
- oli ensin naimisissa Anna Iloffin kanssa, mutta tämä kuoli pakomatalla Tukholmaan
- meni Tukholmassa uusiin naimisiin Helena Lagerflychtin kanssa, joka oli Turun hovioikeuden asessorin Karl Lagerflychtin tytär
- kirjalliseen tuotantoon kuuluu runsaasti lohdustusrukouksia köyhyydestä ja kurjuudesta, synodaaliväitös Scriptura Sacra v. 1709 sekä paimenkirje evankelisesta kirkosta eroon joutuneille vuodelta 1715

LIITE 3. Perniön mahtiaatelisia

Henrik Sass (- 1684)

Omisti Melkkilän kartanon. Vänrikki Turun läänin jalkaväessä vuonna 1645. Osallistui Puolan ja Venäjän sotiin sekä jalkaväessä että ratsuväessä. Haki vuonna 1670 asessorin paikka Turun hovioikeudesta, mutta ei saanut. Majuri vuonna 1672, yliluutnantti vuonna 1675. Vuokrasi Melkkilän kartanon vuonna 1678 ja muutti Ruotsiin. Kuoli siellä vuonna 1684. Oli naimisissa kaksi kertaa. Ensin v. 1658 Margareta Ogilwien, Patrick Ogilwien tyttären kanssa. Sitten v. 1680 Christina Baggen kanssa. Sai yhteensä kymmenen lasta, joista seitsemän ensimmäisen vaimon kanssa.

Gustav Sabelstierna (-1710). Omisti Lemun kartanon. Oli kornettina eversti Fabian Berendesin ratsuväessä. Oli naimisissa Ingebor Sabelfanan, eversti Lindved Claesson Sabelfanan tyttären kanssa. Hänellä oli viisi lasta. Kuoli Lemussa vuonna 1710 ja haudattiin Perniön kirkkoon.

Johan Christersson Gyllenhierta. (-1662)

Omisti Viipurin ja Paarskylän kartanon Perniössä ja Hevonpään kartanon Paimiossa sekä kaksi ratsutilaa Kemiössä. Ratsumestari vuonna 1632, edusti valtiopäivillä vuonna 1634. Otti osa Liivinmaan, Preussin ja Puolan sotiin. Haavoittui niissä vakavasti. Majuri vuonna 1651. Kuoli vuonna 1662 Tukholmassa, mutta haudattiin Perniön kirkkoon, johon asetettiin myös hänen vaakunansa. Oli naimisissa Margareta Frillen kanssa tämän toisessa avioliitossa.

Lorenz Creutz nuorempi (1646-1698).

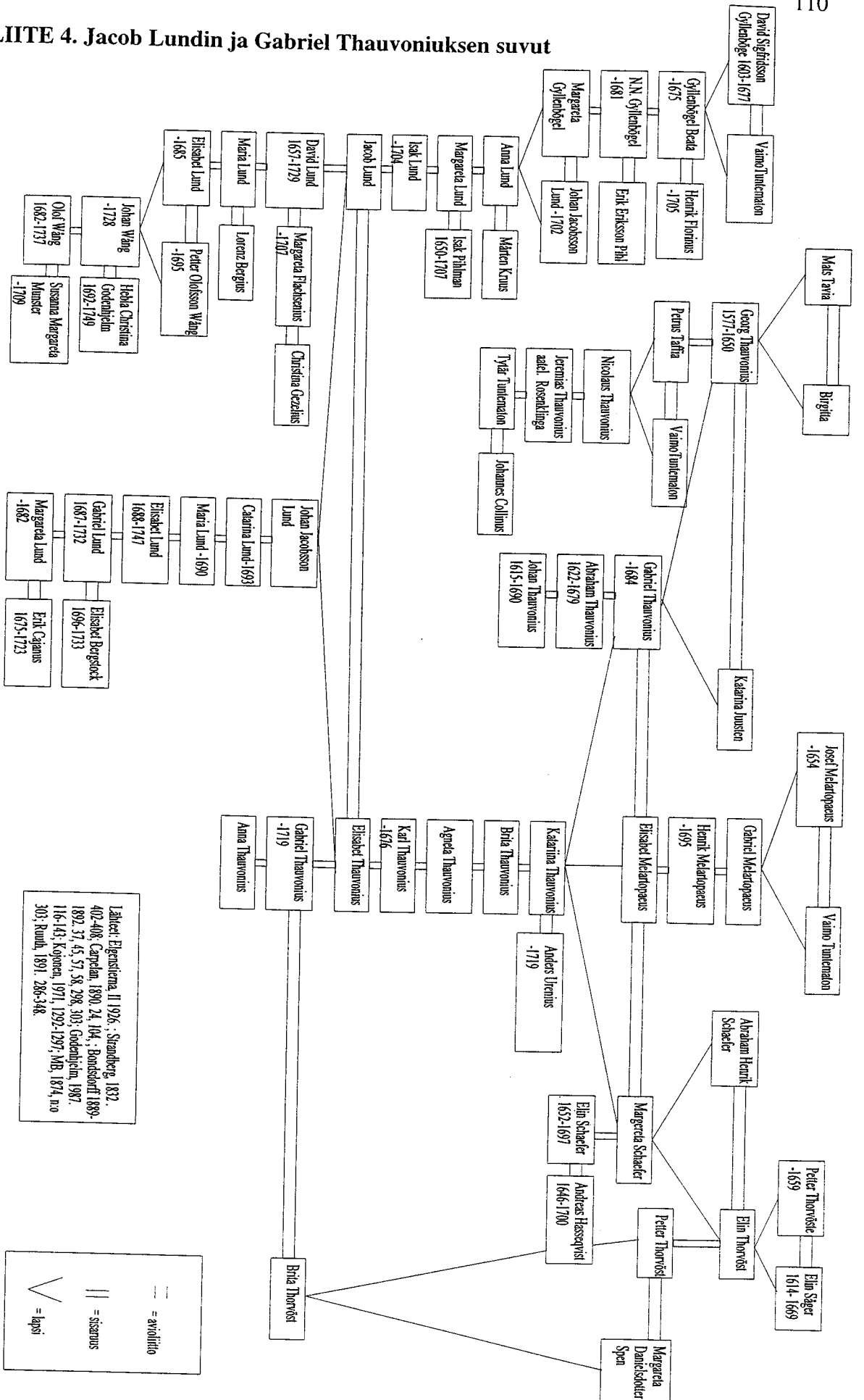
Vapaaherra Lorenz Creutz vanhemman poika. Omisti mm. Gräggbölen, Sjögårdin kartanot Pernajassa, Molnbyn ja Näsen kartanot Porvoossa ja Teijon ja Kirjakkalan kartanot ja ruukit Perniössä. Opiskeli Turussa, Uppsalassa ja Heidelbergissä. Vuorikollegion auskultantti vuonna 1659 ja asessori vuonna 1666. Kamariherra samana vuonna. Lähetystömarsalkka Puolassa vuonna 1669. Vuorikollegion varapresidentti vuonna 1680. Turun ja Porin läänin maaherra vuonna 1683. Suomen kaivostoiminnan valvoja vuonna 1686. Erosi samalla vuorikollegion varapresidentin tehtävästä. Kuoli vuonna 1698 valtiopäivillä Tukholmassa ja haudattiin Perniön kirkkoon seuraavana vuonna. Oli ensin naimisissa Ebba Maria Flemingin, amiraali Claes Flemingin tyttären kanssa. Solmi uuden avioliiton vuonna 1684 (jäätään kuusi vuotta aiemmin leskeksi) Hedvig Eleonora Stenbockin kanssa kuninkaan ja kuningattaren läsnäollessa. Hedvig oli Ebban serkku. Hedvig kuoli vuonna 1729 ja haudattiin myös Perniön kirkkoon.

Henrik Sabelstierna. (1625-1681)

Gustaf Sabelstiernan veli. Omisti Hämeenkylässä kartanon Perniössä ja Lahdenpohjan kartanon Pohjassa. Kornetti Viipurin läänin ratsuväessä vuonna 1651, yleni luutnantiksi vuonna 1656. Ratsumestarina eversti Burmeisterin alaisuudessa. Osallistui sotaan Puolassa ja palasi kotiin haavoittuneena vuonna 1658. Erosi armeijasta vuonna 1678 ja kuoli lapsettomana vuonna 1681 Lahdenpohjassa. Haudattiin Pohjaan, jonne asetettiin myös hänen vaakunansa. Oli naimisissa Anna Slangin (1616-1690) kanssa.

LIITE 4. Jacob Lundin ja Gabriel Thauvoniuksen suvut

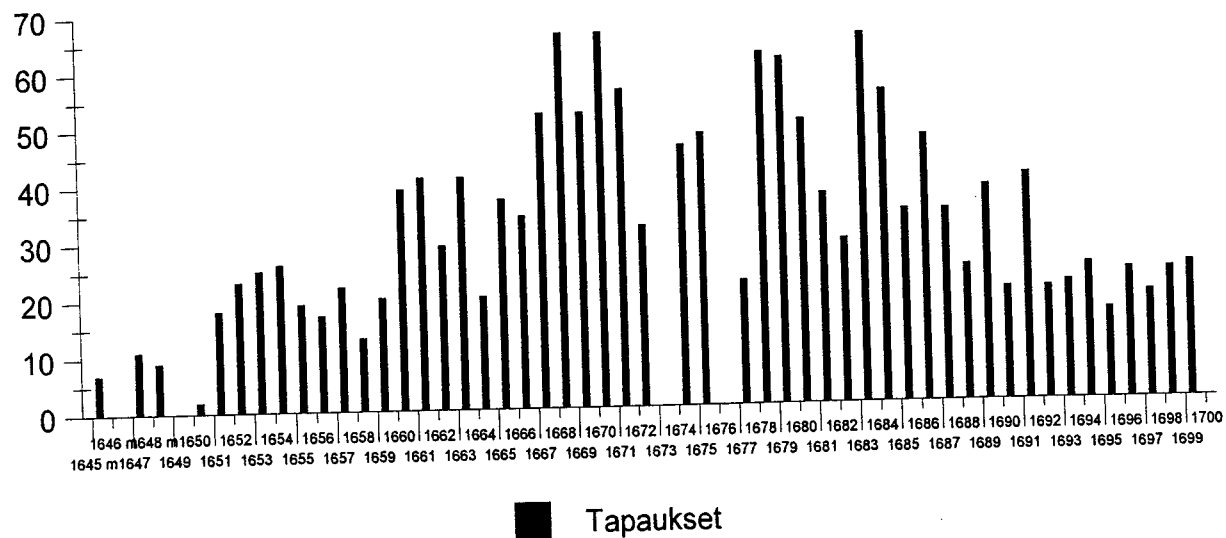

Lähtö: Egensterna, II 1926, Strandberg, 1832, 402-408; Carpelan, 1890, 24, 104; Bondstoft 1889, 1892, 37, 45, 57, 58, 298, 303; Godenhielm, 1887, 116-143; Kojanen, 1971, 7292-7297; MB, 1874, no 303; Rönkä, 1891, 286-348.

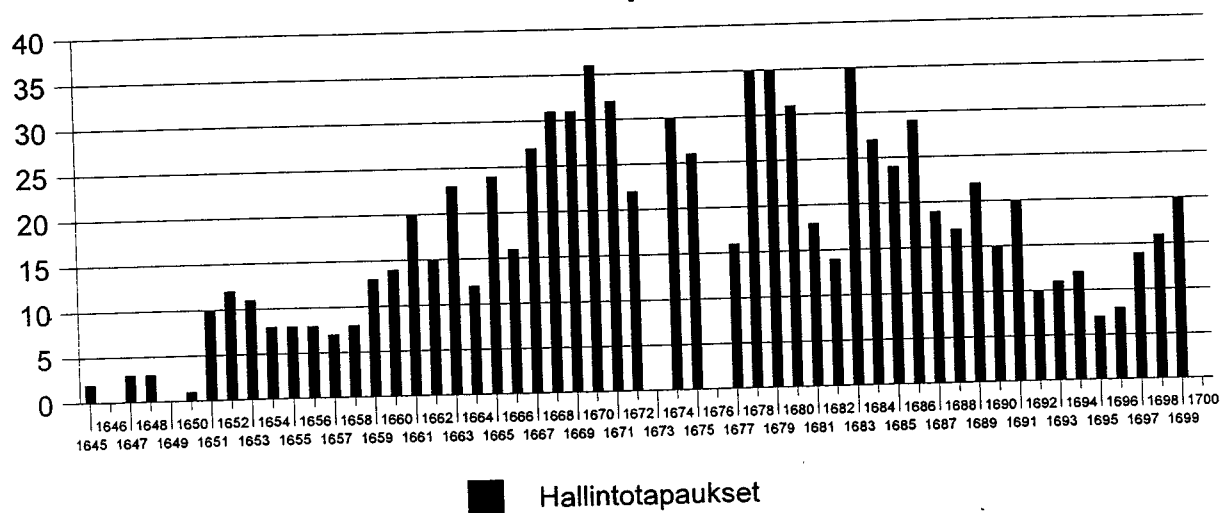

LIITE 6. Käräjätapausten määrät.

Tapausmäärät

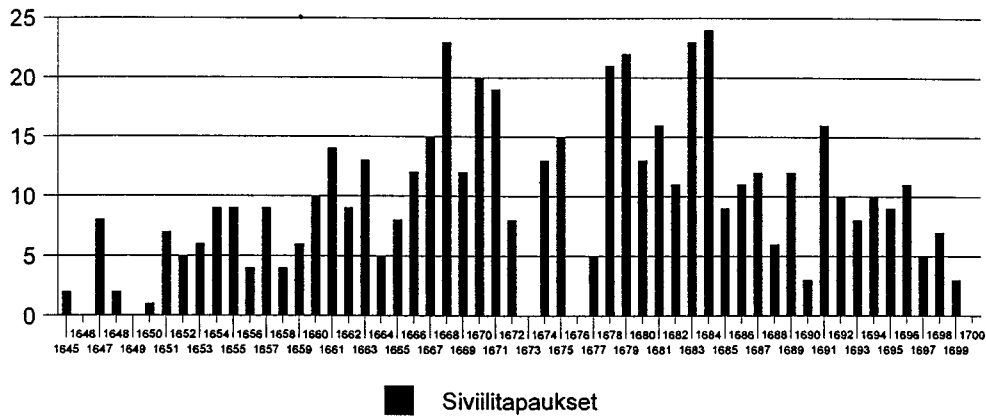
Hallintotapaukset

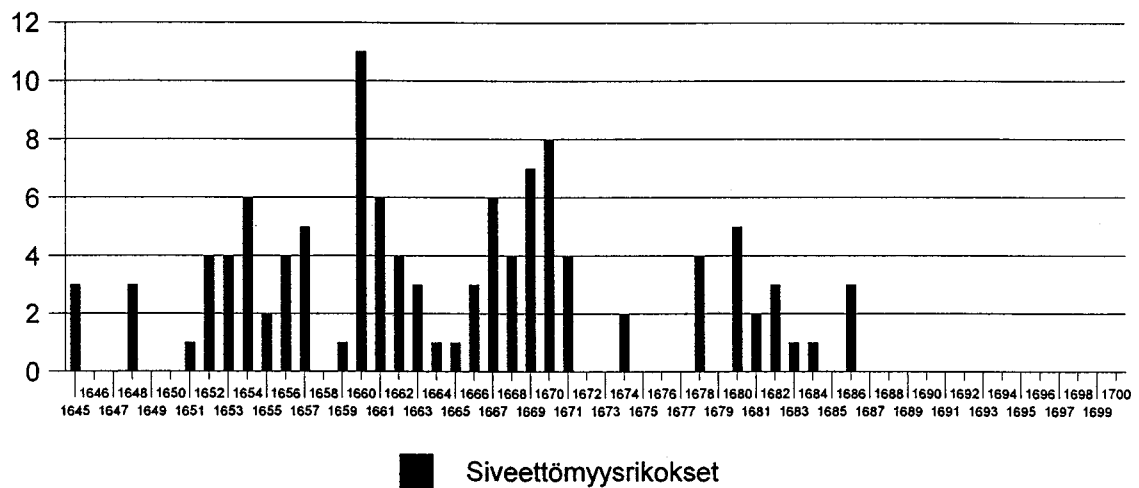
(jatkuu)

LIITE 6. (jatkuu)

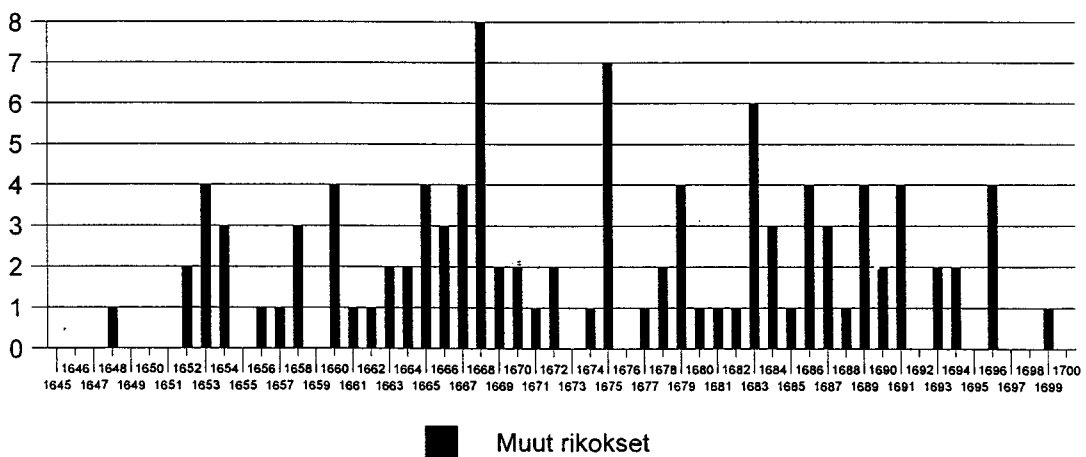
Siiviilitapaukset

Siveettömyysrikkokset

Muu rikollisuus

LIITE 7. Perniön kirkon penkkijärjestys vuodelta 1661.

Kuoripenkit:	Gustaff Wrangell, Perniön kartano Axel Lillie, Hirvilahti (Hirvilax) Erik Kruse
Ensimmäinen rivi:	Henrik Sass, Melkkilä Patrick Ogiluie, Lauko (Laucko) Arvid Beureus, Teijo (Tyco)
Toinen rivi:	Johan Christersson Gyllenhierta, Viipuri (Viburg), Göran Huvudskjöld, Aitolahti (Aitolax)
Kolmas rivi:	Gustaff Sablstierna, Lemu. Yliskylän Jöran Sabelfana, Yliskylä (Öfverby) Hindrich Sabelstierna, Hämeenkylä Mangnus Rolambstierna, Kynämäki (Kynämäki) Gustaff Wallas, Ristikartano
Neljäs rivi:	Heikkilän Märten Hetskoo, Heikkilä Peder Jonson Sckarp, Perniön kartano (tilanhoitaja) Christian, Suksenböle Elias Andersson
Viides rivi:	Iisak Hindersson, Kynärä Hans Jacobsson, Alhijoki Sylwast, Tuomarkylä Anders Thomasson, Makarla Sylwast, Haarla
Kuudes rivi:	Carolus Kaskas, Laitila Johan Larsson, Knaapila Teijon kartanon vieraspenkki (selskapsbänck) 3 paikkaa
Seitsemäs rivi:	Viipurin kartanon vieraspenkki 3 paikkaa
Kahdeksas rivi:	Klaus Ericksson, Aimontappo

Poikkikäytävän jälkeiset penkit pysyvät vanhassa järjestyksessä..

Lähde: TMA, JK 861.

Ptptk 1-2.3. 1661. 53.